

ČASOPIS PRE KNIHOVNÍCTVO

KWIZNICA

ROZHOVORY

ŠTÚDIE

OSOBNOSTI

PODUJATIA

ŠKOLSKÉ KNIŽNICE

štvrtročník
číslo 04
2024
ročník XXV.

2024

Slovenská národná knižnica *
Správa a spracovanie historických knižničných fondov
a historických knižničných dokumentov
Vás pozýva

S
N
K

na medzinárodnú konferenciu

Z dejín knižného trhu v kontexte obchodných i osobných vzťahov *

28. – 29. apríl 2025

Slovenská národná knižnica, odbor správy a spracovania HKD a HKF, si Vás dovoľuje pozvať na medzinárodnú konferenciu venovanú problematike dejín knihy.

Prostredie knižnej produkcie prirodzene vytváralo podmienky na profesné, obchodné, ale aj neformálne či osobné vzťahy medzi autormi, kníhkupcami, nakladateľmi, tlačiarňami, ďalej mecénmi, zberateľmi či ďalšími rolami. Tieto vzťahy reflektovali sociálne, spoločenské i politické podmienky a situáciu daného prostredia. Hlavnou ambíciou konferencie je priniesť témy zamerané na poznanie obchodných kontaktov, konkurenčných pomerov a ďalších súvislostí spojených s daným prostredím. Zaujímajú nás vzťahy medzi rolami kníhkupcov, tlačiarňov, nakladateľov, ale aj ďalších zainteresovaných strán (autorov, grafikov, dedikantov).

Zároveň privítame texty z dejín kníhkupeckej, vydavateľskej, autorskej či zberateľskej činnosti (knižnice osobností, šľachtické, cirkevné a iné). **Zaujímajú nás aj príspevky venované problematike výskumu inkunábul a tlačí 16. storočia ďalej knižnej väzby, žánrovej produkcie tlačí, používanej grafike a podobne.** S ohľadom na meniace sa podmienky v oblasti bádateľskej praxe privítame aj nové informácie o zdieľanom či vzdialenom prístupe k informáciám relevantným pre bádateľov, alebo poznatky o databázach, ktoré môžu pomôcť pri výskume dejín knihy. Účastníci budú mať možnosť zaslať príspevok do časopisu KNIHA.*

Tešíme sa na Vašu účasť!

- * Uverejnenie príspevku v časopise KNIHA podlieha podmienkam zverejneným na stránke časopisu.

Vyplnenú návratku môžete zaslať najneskôr do **28. februára 2025** na e-mailovú adresu: daniela.skulova@snk.sk. Zaradenie príspevku do programu konferencie Vám potvrdíme do **7. marca 2025**.

* Slovenská národná knižnica

Zodpovedný redaktor

Mgr. Zuzana Struháriková, PhD.

e-mail: zuzana.struharikova@snk.sk

tel.: +421 43/2451 304

Jazykový redaktor

PhDr. Darina Auxová, PhD.

e-mail: darina.auxova@snk.sk

Mgr. Lubica Hroncová, PhD.

Technické a grafické spracovanie

Mgr. Jana Nemcová

Adresa redakcie

Slovenská národná knižnica

Nám. J. Cígera Hronského 1

036 01 Martin

e-mail: redakcia@snk.sk

tel.: +421 43/2451 304, 277

Redakčná rada

Mgr. Eva Augustínová, PhD.

Mgr. Katarína Buzová, PhD.

prof. PhDr. Peter Čajka, PhD.

Mgr. Szabolcs Dancs

doc. Mgr. Marcela Domenová, PhD.

doc. Mgr. Marián Grupač, PhD.

Mgr. Iveta Hurná

prof. Ing. Vojtech Jurčák, CSc.

prof. PhDr. Tomáš Kubiček, Ph.D.

Katarzyna Ślaska

Mgr. Michal Sliacky

Ing. Silvia Stasselová

Mgr. Norbert Végh

Ing. Danica Zendulková

Časopis vychádza 4-krát ročne

v elektronickej verzii.

[https://www.snk.sk/sk/obchod/edicna-](https://www.snk.sk/sk/obchod/edicna-cinnost/casopis-kniznica/archiv-kniznica.html)

[cinnost/casopis-kniznica/archiv-kniznica-](https://www.snk.sk/sk/obchod/edicna-cinnost/casopis-kniznica/archiv-kniznica.html)

[ca.html](https://www.snk.sk/sk/obchod/edicna-cinnost/casopis-kniznica/archiv-kniznica.html)

Imprimované: 11. 12. 2024

Milé čitateľky, milí čitatelia,

dostáva sa vám „do rúk“ nové číslo časopisu *Knižnica*, ktorého podstatnú časť venujeme prezentácii výsledkov výskumov rôznorodého zamerania. Práve ich rozmanitosť naznačuje nesmiernu tematickú bohatosť knižničnej a informačnej vedy, prelínajúcu sa s mnohými ďalšími oblasťami vrátane histórie, marketingu či informačných a komunikačných technológií.

Časopis *Knižnica* už dvadsaťštyri rokov poskytuje priestor autorom, ktorí svojou odbornosťou a zanietením pomáhajú formovať nielen časopis ako taký, ale prispievajú aj k utváraniu celej vednej oblasti. Ich záujem o zdieľanie poznatkov je v dnešných dňoch nezastupiteľný. Napriek stupňujúcej sa relativizácii potreby kvalitného vzdelávania a výskumnej činnosti verím, že si ich význam aj naďalej uvedomuje prevažná časť spoločnosti. V tomto kontexte je nevyhnutné pravidelne informovať o udalostiach a osobnostiach, ktorých charakter nachádza uplatnenie aj v dnešnej postfaktuálnej dobe. Dôležitú úlohu pritom zohráva aj beletristická literatúra, ktorá prostredníctvom autorov tvoriacich a pôsobiacich v rôznych obdobiach a kútoch sveta umožňuje rozširovať aj naše umelecké obzory.

Prístup k periodickým či neperiodickým, tlačeným alebo elektronickým publikáciám by mal byť právom každého človeka, nie privilegiom pre tých sociálne šťastnejších. Čítanie totiž prispieva k vzdelaniu a bez vzdelaných ľudí spoločnosť stagnuje a zaostáva za zvyškom sveta. Jednotlivé príspevky uverejňované v časopise *Knižnica* sú dôkazom sčítanosti autorov, ktorým, predpokladám, bolo dopriate prežiť život v spoločnosti kníh. Verím, že aj v budúcom roku budú stránky nášho časopisu plné inšpiratívnych výsledkov výskumnej, bádateľskej a knižničnej činnosti.

V mene celej redakcie časopisu *Knižnica* vám prajem príjemné prežitie vianočných sviatkov a všetko najlepšie v roku 2025.

Zuzana Struháriková
zodpovedná redaktorka

Uverejnené názory vyjadrujú stanoviská autorov, ktorí sú garantom obsahovej správnosti príspevku. Redakcia si vyhradzuje právo robiť v texte štylistické úpravy a jazykové korektúry a v prípade potreby krátiť príspevky. Nevyžiadané rukopisy redakcia nevracia. Pri prepise citovaných textov si redakcia vyhradzuje právo ponechať pôvodný pravopis kvôli autenticite dokumentov a prameňov.

Pokyny pre autorov príspevkov nájdete na <https://www.snk.sk/sk/59-edicna-cinnost/1595-pokyny-autorom.html>.

Obsah/ Table of Contents

ROZHOVOR

Interview

- 6/ **Nick Tanzi: The age of AI enhances libraries' value**
Nick Tanzi: The age of AI enhances libraries' value
Mgr. Zuzana Struháriková, PhD.

ŠTÚDIE

Studies

- 12/ **Novodobé typy usní. Identifikace a projevy degradace**
Modern types of leathers. Identification and signs of degradation
Ing. Nikola Šipošová
Mgr. Jitka Neoralová
Ing. Magda Součková
Ing. Rebeka Zembjaková
Ing. Petra Vávrová, PhD.

- 24/ **Archivace webových zdrojů v citacích vědeckých a odborných textů**
Archiving of web sources in citations of scientific and professional texts
Mgr. Marie Haškovcová
Mgr. Markéta Hrdličková
BcA. Luboš Svoboda

- 37/ **Úloha influencerů při predaji knih**
The role of influencers in book sales
Bc. Filip Gabrielli
Mgr. Matej Somr, PhD.

- 43/ **Využitie moderných technológií v knižniciach**
Use of modern technology in libraries
Mgr. Nikola Kianicová

- 48/ **Konceptuálna analýza benchmarkingu**
Conceptual analysis of benchmarking
Mgr. Ekaterina Tverdokhlebova

OSOBNOSTI

Personalities

- 56/ **Pavol Rankov oslavuje šesťdesiatku**
Pavol Rankov celebrates his sixtieth birthday
prof. PhDr. Jaroslav Šušol, PhD.

- 60/ **Peter Vrlík – živá voda Liptova**
Peter Vrlík – water of life of the Liptov region
Ing. Ivana Poláková, PhD.

- 64/ **Nedožitá šesťdesiatka Jozefa Urbana**
Jozef Urban's sixtieth birthday
Mgr. Peter Cabadaj

- 68/ **Život sprevádzaný veľkými tragédiami. 80 rokov od úmrtia Alžbety Göllnerovej-Gwerkovej**
A life accompanied by great tragedies. 80 years since the death of Alžbeta Göllnerová-Gwerková
Mgr. Peter Cabadaj

- 73/ **Tvorba Jarmily Štítnickej. 100 rokov od narodenia**
The work of Jarmila Štítnická. 100 years since her birth
Mgr. Mária Pitáková, PhD.

BIBLIOGRAFIA

Bibliography

- 81/ **Biografický lexikón Slovenska. Realizácia projektu**
Biographical Lexicon of Slovakia. Implementation of the project
doc. PhDr. Augustín Maňovčík, DrSc.

ŠKOLSKÉ KNIŽNICE

School Libraries

- 85/ **Analýza stavu školských knižníc za rok 2023**
Analysis of the state of school libraries in 2023
Mgr. Rozália Cenigová

PODUJATIA

Events

- 94/ **20 rokov v Európskej únii. Diskusia s Ivetou Radičovou a Danielom Šmihulom**
20 years in European Union. Discussion with Iveta Radičová and Daniel Šmihula
Mgr. Veronika Čepčányová

99/

Ján Kollár a Sláwy dcera v Literárnom múzeu SNK
Ján Kollár and Sláwy dcera in the SNL Literary museum
Mgr. Igor Válek

TLAČOVÉ SPRÁVY

Press News

- 104/ **Vzdelávanie prostredníctvom netradičných podujatí v školskom roku 2023/2024**

*Knižnica Antona Bernoláka v Nových Zámkoch – Anton Bernolák
Könyvtár, Érsekújvár*

- 107/ **Knihovnou roku 2024 se stala Místní knihovna v Hodicích**

*Mgr. Martina Košanová
Národní knihovna ČR*

Prajeme Vám pokojné a radostné Vianoce a veľa úspechov v roku 2025

We wish you a peaceful and merry Christmas and a prosperous year 2025

NICK TANZI: THE AGE OF AI ENHANCES LIBRARIES' VALUE

MGR. ZUZANA STRUHÁRIKOVÁ, PHD.

zuzana.struharikova@snk.sk
Slovenská národná knižnica
www.snk.sk

The interview presents the attitudes and visions of nationally recognized library technology consultant Nick Tanzi working at the South Huntington Public Library in New York. The expert, whose work has been published in several internationally well-known periodicals, reveals how he came to work in the library, describes the changes in the adoption and use of digital technologies in American libraries, as well as the problems and challenges associated with it. In addition, he provides advice related to the adoption of artificial intelligence tools in libraries which can be applied to the European context as well.

Keywords: personalities, Nick Tanzi, american libraries, digital technologies, artificial intelligence, innovations in libraries, South Huntington Public Library

Nick Tanzi is a nationally recognized library technology consultant and assistant director at South Huntington Public Library in New York. He is the author of *Making the Most of Digital Collections Through Training and Outreach* (2016) and *Best Technologies for Public Libraries: Policies, Programs, and Services* (2020). His work has been published in periodicals including *Public Libraries Magazine*, *Computers in Libraries*, *Library Journal*, and *Marketing Library Services* as well as on his blog *The Digital Librarian*.

How did you end up working as a library technology consultant? Was it a coincidence or have you been inclined towards this field for a longer time?

I started working in libraries while I was still in high school. During my career, I've worked in different departments as a library page, clerk, librarian, and administrator; a position that I currently hold is the Assistant Director of the South Huntington Public Library. I have always enjoyed the variety that a career in libraries offers.

To that end, I began looking for new creative outlets at the intersection of libraries and technology where I could share my thoughts on our field. That has led me to authorship; I've written articles, two books, served as a column editor for *Public Libraries Magazine*, and launched the blog *The Digital Librarian*. Next came joining the speaker circuit, where I run professional development workshops and provide keynotes to libraries of all types. There's a saying „*On a good day I teach, and on a great day, I learn*“. My time as a consultant has afforded me the opportunity not only to share my knowledge with others, but to connect with other library professionals and gain from their unique experiences.

As a library technology consultant you are dealing with the implementation of digital technologies in libraries. In these terms, in which areas of library work do you see the biggest changes over the last ten years? Are there areas that can be considered relatively stable?

There has been a continued shift towards digital collections, which have grown in size and diversity. Libraries now offer large collections of ebooks, e-audiobooks, digital newspapers and magazines,

(LinkedIn Nick Tanzi)

and increasingly, streaming movies and music. For many libraries, the circulation of digital content has surpassed print or analogue media. Ebook growth has largely stabilized, while audiobooks continue to experience strong demand.

In a similar fashion, library workspaces have been virtualized, particularly post-pandemic. A lot of library work now takes place within virtual collaborative work environments such as Google Workspace, Microsoft 365, Canva, and other platforms. The modern workspace is now one without walls.

Libraries have traditionally invested in providing access to desktop computers; that need has seemingly plateaued. Instead, users seek access to high-speed, library-provided Wi-Fi and quiet meeting space, now that smartphones are nearly omnipresent, with more focus on laptop and Chromebook in-library lending for web-browsing purposes.

In one of your articles you stated that you „have found that the perfect time to adopt a technology is when it is prohibitively expensive for the individual, but affordable for our organizations“ (Tanzi 2023). In Slovakia, libraries have been financially undersized for a long time, which is also reflected in the slow implementation of new technologies, and therefore in the limited ability of librarians to use them effectively. How can we combat this?

It is always important to recognize that *expensive* and *affordable* are relative terms, and will mean di-

fferent things in different situations. If an organization's budget is particularly limited, they'll need to employ some creativity. Often within an expensive technology, there is an inexpensive entry point. By way of example: an Apple Vision Pro augmented reality (AR) headset costs roughly \$3,500! At the same time, an iPad is an AR capable device, can be had for a fraction of the cost, and in many cases, is already present within a library. By repurposing the device, one can still introduce AR to library users.

Sometimes, a technology is deemed expensive not because of its overall cost, but because its shelf life may be short. A batch photo scanner may cost a few hundred dollars, and can digitize hundreds of photos in an afternoon. After that, it is of no use to an individual user. That short-term use case makes it unlikely an average user would make that purchase. For a library, that is a relatively small investment, and by making the scanner available to the public, it yields an incredible return on investment. Small, thoughtful purchases can still be highly impactful.

What is the situation in the U. S.? Are there areas in which American libraries excel or lag behind?

There are over 17,000 public libraries within the U. S., with wide variances in size, funding, and community needs. One space where there is consistent excellent work taking place is within area of digital equity. Libraries in the U. S. often fill in gaps within the social safety net. In the digital age, that has meant providing critical broadband access within our buildings and out into library grounds and the greater community. It has meant providing wireless hotspots and associated devices. Rural libraries, in particular, have invested in telehealth services, providing space, devices, and partnerships with healthcare facilities.

At the same time, many of our library facilities are in desperate need of modernization. We have 750 libraries that were built by the industrialist Andrew Carnegie that are still in operation. The last of these was built in 1929 – obviously pre-internet! Community needs in the digital age have changed, and retrofitting these buildings can be quite expensive.

What are the possibilities of using artificial intelligence in library environment? Is it utilizable across different departments and within specific library work?

I think that artificial intelligence (AI) is best used to augment our skilled labor (work that requires critical thinking, creativity) and to automate repetitive tasks. AI is adaptable to many situations and use cases; generative AI is being built into Windows 11, Google Workspace, and other collaborative work environments which cut across department silos. It can be used to summarize documents, and as a writing assistant. It is changing the nature of the web search, with Microsoft Copilot and Google Gemini offering a more conversational approach, with limited memory and the ability for follow up questions.

More specific to libraries, AI will impact collection development; generating richer metadata for our catalogs, performing collection audits, and creating more accessible catalogs. Library databases will employ generative AI, and chatbots may help answer frequently asked questions (FAQs) and perform simple wayfinding on our websites. AI can help break down language barriers with universal translation tools – especially important as we engage in virtual programs and services.

At this stage of the technology, one of our most important responsibilities is to teach information and media literacy in the age of AI. We will need to learn how to identify deepfakes and AI generated content, how to prompt effectively to minimize AI hallucinations¹, and to manage our digital footprint. We will then need to turn these skills outward, and teach our users, who are confused by this disruptive technology.

At the South Huntington Public Library you have created a user group focused specifically on AI. What activities are carried out within it?

Our user group is composed of part-time and full-time staff, representing different areas of library operation (youth services, reference services, computer services, circulation, and administration). A library staff member (typically an emerging technologies librarian) demonstrates a particular AI tool, explaining how it works, some of the ethical concerns, and its potential application within libraries. We give broad, open-ended exercises to staff, such as “*use ChatGPT to help you craft an employee memo*”, that are flexible enough for use by all user group participants. At a follow up meeting, we go around the room, and each participant discusses their experience, sharing what worked, what didn't, and any questions or concerns they may have. We then move on to a new tool or platform.

Have you achieved the desired results by creating the group (in terms of a price versus performance comparison)?

Our short-term goal is to demystify the technology for staff. We have focused on broad types of AI functionality, such as conversational search, large language models (LLMs), and text-to-image generators. Bi-weekly, hour long meetings have gone a long way to making staff aware of what's out there, how it works, and most importantly how to use it safely within the library. With training occurring on staff time, and with the instruction being staff-led, we have kept costs low. Thus far, it has been highly effective, and relatively inexpensive.

Our longer term goals are to help compose effective policy and conduct a policy review to ensure we are prepared for the age of AI. We also want members of the user group to act as instructors for patron-facing classes, and to act as trainers when we next engage in formal, library-wide staff training.

How would you propose to proceed with the implementation of AI in libraries so that the potential subjective barriers of employees are also taken into account? Is it even possible to effectively eliminate them, at least to a certain extent?

There are several key components to successful AI implementation in libraries. We should identify how AI aligns with the library's mission, and communicate this to staff. Another foundational element is relevant policy. Policy can create some certainty in this uncertain environment, setting guardrails and defining appropriate use cases for AI within the library.

It is essential that staff have a good understanding of AI technology – one that is based on actual experience, rather than their individual expectations and imagination. Getting hands-on with different tools in an environment of safe experimentation is key. AI is a swiss army knife technology, with so many different potential applications, that it can be difficult to anticipate an individual's use.

Earlier, I spoke about our use of an AI user group at South Huntington Public Library. Since this group is comprised of staff from many different departments, their experimentation gives us a more comprehensive understanding of the many ways the technology may be employed, along with what use cases to avoid. It is also a forum for staff to express their hopes and concerns. This, in turn, allows us to craft formal training for staff that is far more relevant, since it can be tailored to specific departments and job titles. When the adoption of a new technology seems arbitrary and disconnected from the library's mission, the seeds of staff resistance are planted. The rollout I described aims to avoid this scenario by involving staff from the outset.

People tend to fear the unknown. While there is no perfect way to turn all staff into enthusiastic adopters of new technologies, we should ensure that their concerns are heard, that our use of AI is appropriate and ethical, and that we provide training that matches out our expectations of them.

What would you recommend to library management and staff in terms of overcoming the continuous lag caused by the slow adoption of digital skills? Is it possible to overcome this problem even if there is a lack of funds?

Trying to keep up with technological change is a struggle for libraries of all sizes and budgets. We know

that training is the remedy, but training is time-intensive. A few broad approaches that can be helpful:

- ▶ Don't hire based on familiarity with a particular technology, rather, hire people with the capacity for self-directed learning and the ability to teach others. Too often, we hire based on the current in-demand skill, be it social media marketing, extended reality, and now artificial reality intelligence.
- ▶ Hiring adaptable, lifelong learners results in more resilient organizations. Employees who are effective trainers can make a greater impact, by lifting up their colleagues.
- ▶ Ensure that training is relevant to the individual and his position. Different employees will interact with a technology differently in their day-to-day work. Don't waste their time on training for cases that are outliers.
- ▶ Train the trainer that can help your organization keep up – just ensure that your trainers are enthusiastic teachers.
- ▶ Give individuals training opportunities in a variety of formats. *Petting zoos*² that encourage hands-on play and learning and asynchronous *learn-at-your-own-pace* are often effective replacements for formal sit-down classes.
- ▶ Encourage experimentation. Staff interactions with new technologies will birth new potential programs and services that you may not have considered.

What are the biggest risks of implementing AI in the library environment? To what extent can its underestimation affect the users?

Limited memory of AI collects human and environmental input as data. This poses a risk to user privacy, and can dissuade free inquiry. Within the U. S., library records are generally considered confidential as a matter of law, so we will need to carefully inspect the terms of use of the tools and platforms we use, and ensure we are not compromising patron confidentiality.

AI is best viewed as a tool, rather than a source. We need to ensure we are using effective prompts, and are evaluating outputs critically, so that we can continue to provide accurate information to our communities. Recently, an attorney in New York was sanctioned for using made up case law in a legal filing, which was generated by ChatGPT. Overconfidence in systems which are fallible can have terrible real-world consequences.

As I already indicated, in Slovakia, librarians are largely perceived as the part of society with a low degree of flexibility in adopting new technologies into work processes. Despite this, there is a widespread opinion about their irreplaceable role in information literacy and critical thinking education. From the position of librarian, is it even possible to maintain this status in a constantly changing digital environment?

In the age of AI, I am finding that a lot of libraries are experiencing a moment of doubt regarding their ability to navigate technological change. I remind them that we navigated rise of the internet – the world wide web was 1993! That technology impacted our organizations in ways that seem similar: it changed how we interacted with information and in what format, it required us to develop new information literacy skills, it automated many of our processes. We successfully navigated that substantial change to our business model.

In the age of AI, accurate information from authoritative sources is more important than ever. Aside from our past history of adapting to technological change, we also have our communities' trust. The U. S. polls from Pew Research Center consistently show that the public trusts libraries more than nearly any other institution. Despite AI complicating the information landscape, traditional media literacy skills remain highly effective in identifying trustworthy information. While there are AI problems, the solutions remain rooted in people.

What is the potential of digital education of users in libraries in terms of their success in society and on the labor market?

Libraries have a long history of helping people to up-skill. Teaching digital literacy is especially important during a period of rapid change – 2024 and AI is similar to 1994 and the internet. Plenty of people will need to understand an impactful technology outside of a classroom setting. That's where the library comes in. AI will disrupt the marketplace, and being able to understand and effectively use generative AI will become a necessary skill for many jobs.

The ethical concerns of AI are also poorly understood by the general public. Providing the public with an understanding of algorithmic bias, environmental impact, intellectual property concerns,

and privacy issues will allow them to be informed citizens making informed decisions. Right now, AI is widely accessible, but poorly understood – and that’s a dangerous combination for society!

In your opinion, in what way will AI contribute to the transformation of libraries in the coming years?

I think that AI will initially present a communication challenge for libraries. At various points in our history, individuals, politicians, and other stakeholders have misread technological change as a time of obsolescence for libraries. In truth, the age of AI enhances our value.

In the coming years, libraries will present an ethical vision of AI. We will offer access to LLMs that are transparent – glass box AI, where the provenance of information is clearer. We will balance privacy and convenience so that users can have more customizable experiences, but without having their personally identifiable information shared without their consent. AI will allow library workers to shed monotonous, unsatisfying work and instead focus on valuable, time-consuming labor. We will engage in more outreach and in-person programming: things we’d love to do more of, if we only had the time.

NOTES

- 1 AI-generated responses that contain false or misleading information presented as fact.
- 2 „Petting zoos“ allow users to get acquainted with new technologies to everyday service delivery.

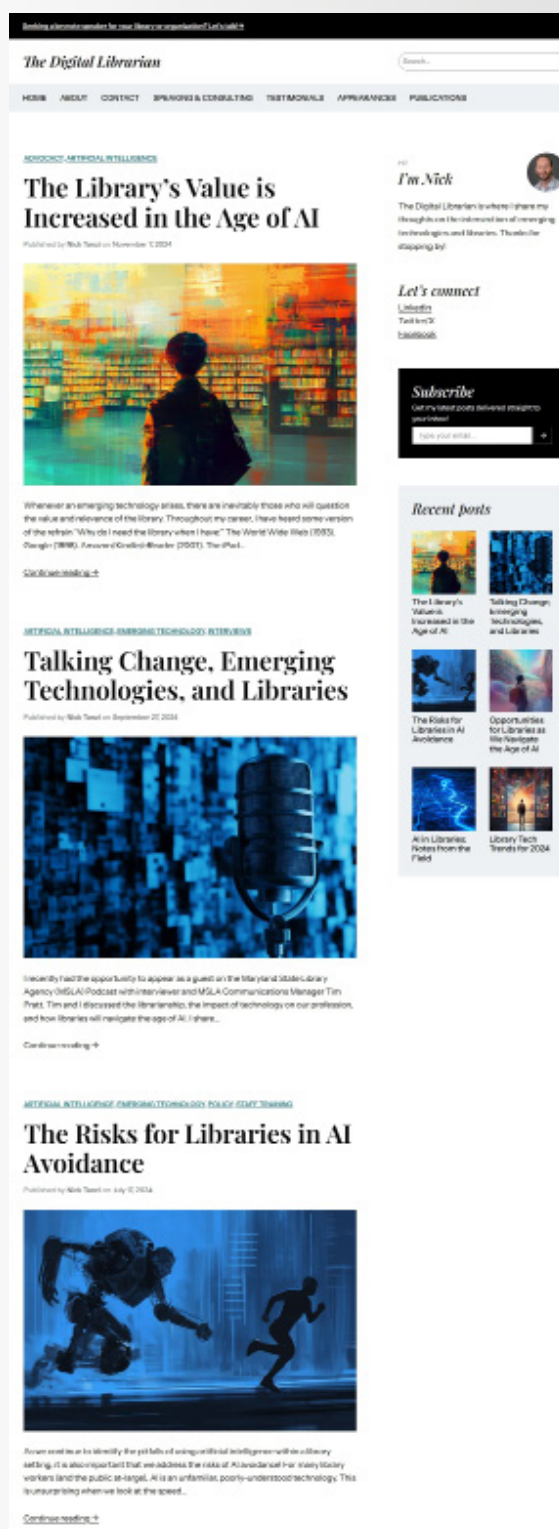
REFERENCES

TANZI, Nick. 2023. *Best Technologies for Public Libraries: an exploration*. The Digital Librarian. Online. 2023-10-17. Available at: <https://the-digital-librarian.com/2023/10/17/best-technologies-for-public-libraries-an-exploration/>. [displayed 2024-04-16].

YOU MAY ALSO BE INTERESTED...

In his blog, Nick Tanzi publishes articles on the implementation of digital technologies in libraries, in which he also provides valuable tips and recommendations for library management and staff.

The blog is available at <https://the-digital-librarian.com/>.

NOVODOBÉ TYPY USNÍ IDENTIFIKACE A PROJEVY DEGRADACE

ING. NIKOLA ŠIPOŠOVÁ, MGR. JITKA NEORALOVÁ,
ING. MAGDA SOUČKOVÁ, ING. REBEKA ZEMBJAKOVÁ,
ING. PETRA VÁVROVÁ, PH.D.

✉ nikola.siposova@nkp.cz
jitka.neoralova@nkp.cz
emsou@seznam.cz
rebeka.zembjakova@nkp.cz
petra.vavrova@nkp.cz
Národní knihovna ČR
www.nkp.cz

Purpose: The goal of the research of the National Library of the Czech Republic was to identify and document book units with half-leather and full-leather bindings from the 19th and 20th centuries in the Universal Library Collection (ULC) and Music Collection (MC).

Methodology: The research included the physical inspections of bindings, descriptions of the surfaces of leather covers and their identification according to the species of animal, as well as the determination of the type of tanning and documentation of their damage. The identification of animal species was carried out visually based on the appearance of the grouping of hair follicles using a Dino Lite USB microscope, while the tanning was determined through microchemical drop tests. Data were recorded in the Agenda electronic database, which was developed by the employees of the National Library of the Czech Republic for the purpose of mapping the physical condition of its collections.

Results: A total of 2,507 books were examined and documented. On the basis of the analysis, it was determined that the MC mainly contained books covered with sheep or goat skin, while goat skin covers were predominant in the ULC. From the point of view of surface treatments, printed treatment was most common in the MC as opposed to opaque pigment treatment in the ULC. Abrasions of the face of the skins were the most common type of damage.

Conclusions: The results of the research provide crucial knowledge about the condition and composition of book bindings, which is essential for effective planning and implementation of preservation measures. A systematic approach to analysis and detailed documentation is critical in protecting the cultural heritage that is part of library collections.

Keywords: book bindings, leather, types of tanning, identification of animal species, protection of cultural heritage, National Library of the Czech Republic

ÚVOD

Useň patří mezi tradiční potahové materiály knižních vazeb od počátku historie knihvazačství. Má vhodné mechanické vlastnosti pro mechanicky namáhané části knižní vazby jako je hřbet, a především hřbetní drážky v místech napojení knižních desek k bloku. Její uzavřený povrch chrání konstrukční prvky vazby jako jsou vazby, desky a další vrstvy materiálů umožňující správnou funkci knižní vazby. Poddajnost usně je využívána také pro tvarování částí vazby, například kolem vazů či hlavic pro zvýšení estetického efektu. Useň lze také barvit, upravovat mramorováním a také zdobit slepotiskem, tepáním či zlacením. V současné době se především z důvodu vysoké pořizovací ceny použití usně v knižní vazbě omezilo na ruční uměleckou vazbu a pro cenné sběratelské vazby. Knižní vazba potažená zcela nebo částečně usní se nazývá celokožená nebo polokožená. Terminologie vychází z obecného označení živočišného materiálu – kůže, která slouží jako vstupní surovina. Po vyčinění se tato kůže obecně označuje jako useň (vyčiněná kůže) (Král 1999). Knihařská useň má sice mnoho výhod, ale její trvalé uchování vyžaduje větší míru péče než textilní nebo papírové potahy. Národní knihovna ČR se zaměřila v předchozích desetiletích na výzkum a vývoj metod identifikace, uchování a konzervace především historických usní a pergamenů. V aktuálním výzkumu je pozornost věnována usňovým potahům novodobých fondů od 19. století do současnosti. Národní knihovna ČR spravuje elektronickou databázi průzkumu, dokumentující fyzický stav knihovnických fondů, známou jako Agenda. Cílem specificky zaměřeného průzkumu, který probíhal v depozitářích univerzálního knihovnického fondu (UKF) a hudebního fondu (HO) v roce 2023/2024, bylo nalezení knižních jednotek v provedení polokožené (Obr. 1) nebo celokožené vazby z 19. a 20. století. Nalezené knižní vazby byly zaznamenány do excelové tabulky, kde byl proveden popis povrchů usňových potahů a vizuální identifikace druhů zvířete z lícové kresby potahu, záznam typu činění, dokumentace poškození usní, jejich degradace nebo změny v materiálu.

URČENÍ DRUHU ZVÍŘETE

Určení druhu zvířete na knihách s usňovým potahem může být prospěšné pro výběr vhodné usně pro konkrétní použití ať už při restaurování nebo konser-

Obr. 1 Polokožená vazba z UKF fondu

Obr. 2 Modelový vzorek kozina, zakoupené od firmy Dytec

Obr. 3 Modelový vzorek teletina, zakoupené od firmy Dytec

vování. Každé zvíře má charakteristické uspořádání chlupových folikulů a pórů, které tvoří kresbu líce typickou pro daný druh zvířete umožňující jeho identifikaci (Obr. 2 a 3). Avšak taková identifikace pomocí tzv. morfologického srovnání lícové strany usní, pokud je zachována, vyžaduje odbornost, školení, zkušenosti a vzhledem k zapojení lidského úsudku je do značné míry subjektivní (Jawahar, Vani a Chandra Babu 2016). Zvláště rozlišení kozí a skopové usně je v některých případech obtížné vzhledem k existenci mnoha plemen ovcí a koz, jejichž srst, a tedy i uspořádání folikulů na líci usně se může vzájemně značně lišit.

Jemně a hustě rozmístěné folikuly na **telecí kůži** vytvářejí kompaktní a pevnou strukturu. S věkem se kůže zhušťuje a struktura se přibližuje dospělé **hovězí kůži**, která má stejný počet folikulů, jen s většími rozestupy mezi nimi. Větší primární a menší sekundární folikuly jsou charakteristické pro **kozí kůži**, která je známá svou odolností, silnou vnitřní vazbou a jemností, což z ní činí výbornou volbu pro kvalitní knižní vazby.

V případě skopovic (vyčiněných kůží beranů, ovcí a jehňat) jsou folikuly často uspořádány do širších řad a skupin, jejichž charakteristika se liší v závislosti na věku a plemeni zvířete (např. plemena s kudrnatou srstí).

Tato kůže je méně odolná pro knihařské účely kvůli obsahu mazových žláz, které promašťují kůži. Na rozdíl od skopovic, teletin a kozin pronikají chlupové kanálky vepřovic celou tloušťkou kůže v trojúhelníkové kompozici. Každý druh kůže má své unikátní vlastnosti, které se projeví nejen ve vzhledu, ale i v trvanlivosti a odolnosti (Vidler 2015; Duffy 2013; Kite a Thomson 2006).

URČENÍ TYPU ČINĚNÍ

Proces činění kůží je důležitým krokem, po kterém vyčiněná kůže neboli useň získává vyšší odolnost proti mikrobiologickému napadení, chemické degradaci a mechanické deformaci. Stává se také optimálně vláčnou a tažnou, což umožňuje její využití pro potahování knih. Useň také získává vyšší hydrotermální stabilitu, dobrou prodyšnost, trvanlivost a vysokou pevnost (Maina, Ollengo a Nthiga 2019). Činění představuje zásadní proces při zpracování kůží. Při něm činící látky pronikají do holiny (kůže, která prošla procesem přípravy k činění, který zahrnuje kroky jako máčění, loužení, odchlupování, mízdření, odvápňování a moření) a reagují s kolagenem, což vede k jeho zesíťování. Existuje několik metod činění, které mají své specifické vlastnosti. Tyto vlastnosti jsou klíčové pro výběr vhodných chemických metod při restaurování a konzervaci knih. Činění lze provádět mnoha způsoby, například **rostlinnými tříslovými, minerálními solemi** (chromité, hliníkové, železité apod.), **aldehydy** (glutaraldehyd, formaldehyd), **tuky – tzv. tukochinění** (rybí olej, olej z tresčích jater, semen kaučukovníku) a **syntetickými tříslovinami** vyrobenými chemickou syntézou nebo jejich kombinací (např. kombinace chromochinění a třísločinění). Třísločinění je proces, při kterém se používají tříslova z rostlinných zdrojů, jako je kůra, listy, kořeny nebo

lusky. Tyto látky chemicky reagují s kolagenovými vlákny v kůži za vzniku příčných vazeb. Tak dochází k síťování, díky kterému useň vykazuje vyšší trvanlivost, pevnost a odolnost. Rostlinné třísloviny dělíme na několik skupin. Z koželužského hlediska jsou nejdůležitějšími **kondenzované** a **hydrolyzovatelné**. Činění s použitím kondenzovaných tříslovin probíhá rychleji než při použití hydrolyzovatelných tříslovin. Tento proces vede k výsledné usni s vyšší pevností, odolností a trvanlivostí. Dalším častým druhem činění v 19. a hlavně ve 20. století je chromochinění, které je rychlejší a dodává kůži příjemný omak, lehkost, měkkost a světlejší barvu (Maina, Ollengo a Nthiga 2019; Vidler 2015; Falcão a Araújo 2011).

Důkaz typu činění lze provést mikrochemickými kapkovými zkouškami, které jsou založeny na barevné reakci mezi odebraným vzorkem z vazební usně (postačí několik vláken) a reakčním činidlem. Reakce lze pozorovat pouhým okem, stereomikroskopem nebo 3D mikroskopem, který umožňuje pořizovat detailnější a více vypovídající fotografie. Nejběžnější první zkouškou je reakce vzorku usně s roztokem chloridu železitého (FeCl_3). Pozitivní reakce na rostlinné třísloviny způsobí zbarvení vláken na tmavomodré, černé nebo tmavozelené zbarvení. V případě negativní reakce se pokračuje novou zkouškou s roztokem hydroxidu amonného (NH_4OH), alizarinem a kyselinou octovou (CH_3COOH), přičemž pozitivní reakce na hliníkové sloučeniny způsobí červené zbarvení. Při pozitivní reakci rostlinných tříslovin lze následně určit konkrétnější typ tříslovin – kondenzované nebo hydrolyzovatelné (gallotaniny a ellagotaniny). Kondenzované třísloviny lze detekovat pomocí dvou testů. Pozitivní reakci na kondenzované třísloviny vytváří tmavočervené zbarvení testem vanilinu s kyselinou chlorovodíkovou (HCl) anebo červeno-oranžové až karmínové zbarvení testem n-butylalkoholu se síranem železito-amonným ($\text{FeNH}_4(\text{SO}_4)_2 \cdot 12\text{H}_2\text{O}$) při $100\text{ }^\circ\text{C}$. První test není obvykle příliš spolehlivý, protože vanilín reaguje nejen se skupinami přítomnými v kondenzovaných tříslovinách, ale také s některými hydrolyzovatelnými tříslovinami. Tato nejednoznačnost může vést k falešně pozitivním výsledkům. Přítomnost kyseliny gallové způsobuje růžové až červené zbarvení s testem kyseliny sírové (H_2SO_4) a rhodaninem, a naopak modré zbarvení indikuje přítomnost ellagotaninů testem pyridinu s kyselinou chlorovodíkovou (HCl) a dusitanu sodného (NaNO_2) (Vyskočilová 2020; Kite a Thomson 2006).

Existují i další testy pro identifikaci jednotlivých typů činění, například spalovací zkouška založená na barvě popela, která umožňuje rozlišit třísločinění, chromochinění a činění solemi hliníku. Dalšími me-

točami jsou rentgenová analýza, která slouží k identifikaci typu anorganických solí použitých k činnosti (např. XRF nebo EDX), spektrální techniky jako FTIR a UV-VIS spektroskopie a chromatografické metody, které také hrají roli při analýze a identifikaci. Všechny zmíněné metody představují složitější a náročnější procesy, které vyžadují zkušenosti a specializované znalosti pro správné vyhodnocení výsledků (Vyskočilová 2020).

ÚPRAVA POVRCHŮ USŇOVÝCH POTAHŮ

Useň se v knižní vazbě využívá pro ochranu desek a hřbetu knihy před různými degradačními vlivy. Kromě měkkosti, vláčnosti, ohebnosti a hladkosti musí mít také vlastnosti, jako je trvanlivost, pevnost a odolnost (Novotný [bez datumu]). Jednotlivé části usně vykazují různé vlastnosti v ploše, například při barvení každá část usně absorbuje barvu odlišně. Existuje několik typů povrchových úprav usňových potahů. Tyto úpravy mohou sloužit k zakrytí vad a stop na kůži nebo k zvýraznění přírodního vzoru na líci usně (*Materiály* 2019).

Useň s přírodním lícem může zůstat bez další úpravy nebo být obarvena. Další typy povrchových úprav zahrnují hladkou useň s přírodním nebo broušeným lícem, která může mít matný nebo lesklý vzhled. Useň s jemně broušeným lícem může být buď hladká, nebo tlačena a zdobená krycími apreturami. V lesklém nebo matném provedení, jedno nebo vícebarevná je i useň s umělou kresbou na líci tzv. tlačena useň. Speciálně činná useň s výraznou lícovou kresbou je useň se stahovaným lícem. Použitím koželužských pigmentů se provádí krycí pigmentová úprava, která zakrývá přírodní vzor na líci usně. Následně může být kůže přestříkána lakem pro hladší a lesklejší povrch. Velur je useň s jemnou vlasovou úpravou broušenou z rubu, zatímco nubuk je useň jemně broušená z líce (*Materiály* 2019).

PŘÍČINY A PROJEVY DEGRADACE KOŽENÝCH VAZEB

Kožené vazby knih jsou vystaveny mnoha faktorům, které mohou způsobit jejich degradaci prostřednic-

tím fyzikálních, chemických a biologických vlivů, jež se vzájemně ovlivňují. Různé druhy usní mají specifické mechanismy poškození, které mají vliv na průběh jejich stárnutí a reakce na okolní podmínky. Abiotické vlivy jako je teplota, relativní vlhkost, znečišťující látky z atmosféry (např. oxid siřičitý, ozón, oxid uhličitý a dusičitý), sluneční záření, škůdci a mikroorganismy, mohou vést ke znehodnocení kolagenu, tříslavin, lipidů, olejů či jiných látek přítomných v usních. To způsobuje výrazné změny vzhledu, složení a vnitřní struktury, což ovlivňuje estetiku, funkčnost a vlastnosti usní, včetně fyzikálních vlastností, jako jsou hydrotermální stabilita, pružnost a pevnost v tahu. Látky přítomné v usních, konzervační přípravky či nečistoty na povrchu kožených knižních vazeb mohou sloužit jako zdroj živin podporující růst a množení plísní i bakterií v prostředí s vysokou relativní vlhkostí, což vede k biodegradaci usní (Zhang et al. 2022; Orlita 2004, 1993; Odvárková 1999; Stránský a Altrichter 1989). Procesy **hydrolyzy** a **oxidace** způsobují zhoršování kvality usní. Hydrolyza, která zahrnuje rozklad tříslavin a kolagenu působením vody, tepla, světla, přítomnosti kyselin, plynů, a oxidace, způsobená světlem, kyslíkem a chemickými reakcemi uvnitř kůže, vedou k rozrušení materiálu, deformaci nebo vzniku trhlin a krakel. Fyzické namáhání, například při přesunech a manipulaci s knihami, může způsobit viditelné odřeniny, vrypy, a na usňovém potahu knih se mohou objevit i mastné skvrny nebo skvrny od kapalin. Narušení vnitřní struktury usně výše zmíněnými faktory vede k odlupování potahů, trhlinám a prasklinám, často v oblasti hřbetu a rohů knižních desek. Stupeň poškození vlivem vody či vysoké relativní vlhkosti závisí na metodách zpracování, povrchové úpravě a stavu usní. Voda představuje riziko zejména pro tříslavině usně, zatímco tukočinně usně jsou vůči vodě odolnější. Při styku s vodou může dojít k smršťování, ztuhnutí neboli ztrátě mechanické pevnosti či pružnosti usní. Hlinitočinně usně mají tendenci ztuhnout po navlhčení. K deformaci usní a vzniku trhlin a prasklin přispívá i nesprávná teplota a relativní vlhkost vzduchu. **Plynné polutanty** jako je ozón, oxid dusičitý a uhličitý vedou k oxidativnímu stresu a hydrolyze usní, tedy k rozkladu kolagenové struktury a ztrátě mechanické pevnosti s projevy smrštění a sprašování. Kontakt s kovy a jejich kationty může vést k vytváření skvrn a chemickému oslabení materiálů v důsledku katalytických reakcí. K vyblednutí, změnám nebo rozpadu chemické struktury usní prostřednictvím fotolýzy dochází účinkem světla a UV záření. **Biologické faktory**, jako růst plísní

a přítomnost hmyzu, přispívají k poškození kožených vazeb. Vysoká relativní vlhkost a nedostatečná cirkulace vzduchu podporují růst plísní, které způsobují ztrátu mechanické pevnosti a struktury usní, zatímco hmyz vytváří otvory v kožených vazbách. Jedním z významných projevů degradace usní je také tzv. **red rot** (červený rozpad), který je indikován oranžovo-červeným zbarvením a uvolňováním práškovitých částic tříslučiněných usní s charakteristickým kyselým zápachem. Tento fenomén je důsledkem chemických reakcí probíhajících v kyselém prostředí, které způsobují rozklad tříslouvin a kolagenu, což vede k postupnému znehodnocování a rozpadu kožených vazeb knih. Pochopení faktorů způsobujících degradaci kožených vazeb a přijetí vhodných opatření k jejich ochraně a zachování je klíčové pro dlouhodobé uchování knih (Dignard a Mason 2018; Vyskočilová, Orlita, Součková a Ševčík 2016; Kite a Thomson 2006).

VÝSLEDKY A DISKUZE

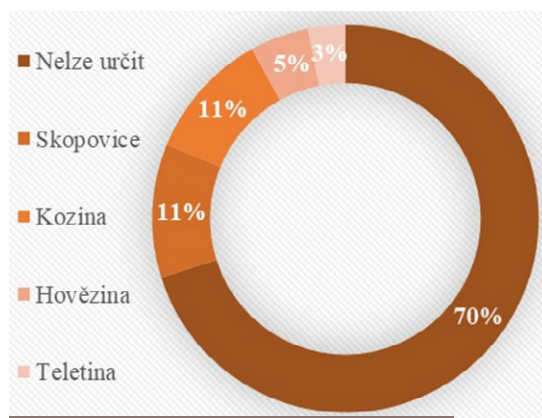
DATA BÁZE PRŮZKUMU FYZICKÉHO STAVU NOVODOBÝCH USNÍ

V prvním kroku byly nalezené vazby kontrolovány v databázi Agenda, zda již byly v minulosti prozkoumány a jestli mají záznam o stavu knižní vazby. U knih, které již byly prozkoumány, byly údaje zapsány do excelové tabulky a provedla se fotodokumentace pomocí USB mikroskopu Dino Lite. Pokud však kniha nebyla ještě prozkoumána, byl proveden standardní průzkum, který zahrnoval vytvoření záznamu do Agendy a vyplnění excelové tabulky, včetně fotodokumentace povrchu usňového potahu. Sdílený excelový soubor je přístupný všem pracovníkům s přístupem na Google Drive a tento excelový sešit obsahuje čtyři listy. První list slouží pro záznamy z fondu HO a druhý list pro fondy UKF. Tyto listy obsahují sloupce s rozvíracími seznamy (druh zvířete, činění, úprava a poškození), kde pracovníci vybírají vhodné volby k rozkliknutí. Třetí list sešitu je pracovní, kde je uvedena legenda k listům se záznamy (první a druhý list) a čtvrtý list obsahuje komentáře a informace k průzkumu (např. popis povrchových úprav). V roce 2023 bylo tak celkem prozkoumáno a zdokumentováno 2 507 knih. S usňovým potahem bylo zaznamenáno 224 knih ve HO fondu a 2 283 knih v UKF fondu.

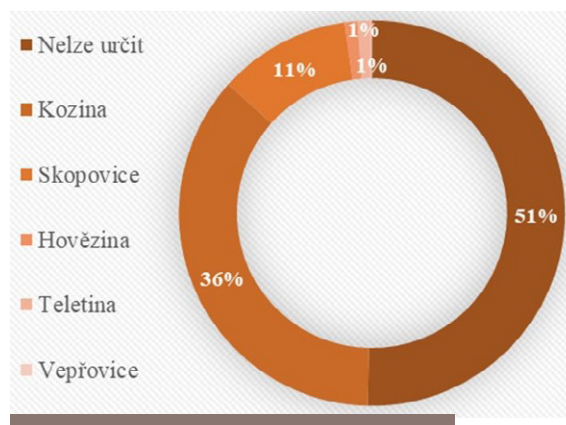
IDENTIFIKACE DRUHU ZVÍŘETE

Při výběru optimálního místa s charakteristickou kresbou líce usně (pokud byla dochována) bylo na základě vizuálních charakteristik a s pomocí USB mikroskopu Dino Lite (zvětšení 60x a 40x) přesně určeno, z jakého druhu zvířete pochází kůže použitá na knižní vazbu. Každý druh zvířete má specifické mikroskopické znaky, které byly identifikovány pomocí analýzy folikulů chlupů.

Analýza ukázala, že ve fondu HO (Graf 1) převládají knihy potažené skopovicí nebo kozinou, přičemž obě tvoří 11 % z celkového počtu. Ve fondu UKF (Graf 2) dominuje kozina se zastoupením 36 % z celkového počtu. Největší podíl však v obou fondech tvoří knihy, u nichž nelze kvůli různým povrchovým úpravám (viz podkapitola *Ukázka některých povrchových úprav líce usňových potahů knižních vazeb ve fondech NK*) určit druh zvířete.

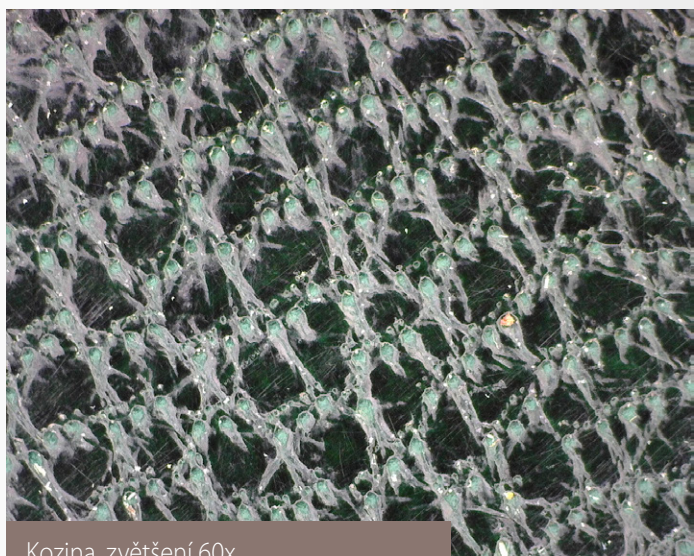

Graf 1 Přehled identifikovaných druhů zvířat usňových potahů ve fondu HO

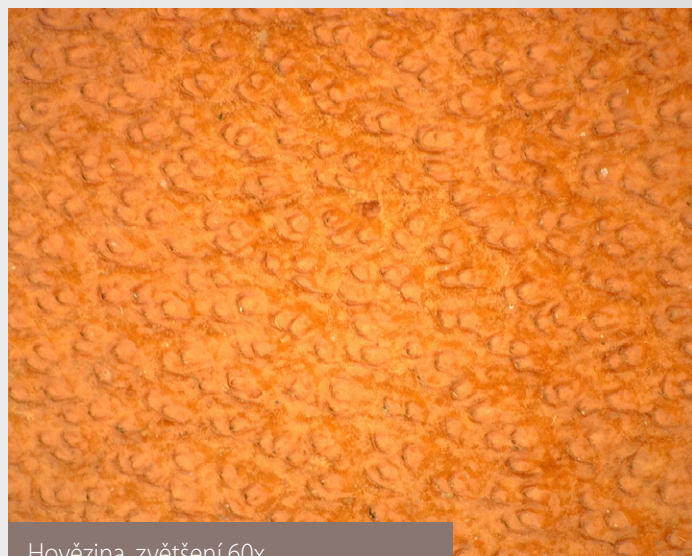

Graf 2 Přehled identifikovaných druhů zvířat usňových potahů ve fondu UKF

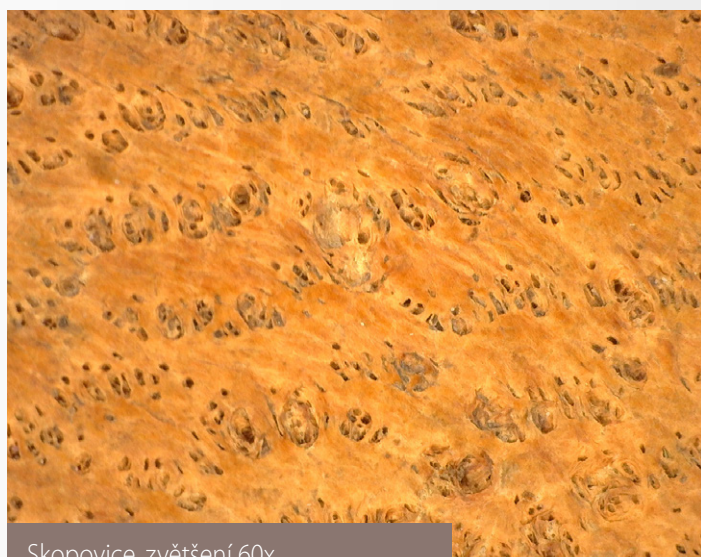
UKÁZKA KRESBY LÍCE USŇOVÝCH POTAHŮ KNIŽNÍCH VAZEB VE FONDECH NÁRODNÍ KNIHOVNY

Kozina, zvětšení 60x

Hovězina, zvětšení 60x

Skopovice, zvětšení 60x

Vepřovice, zvětšení 60x

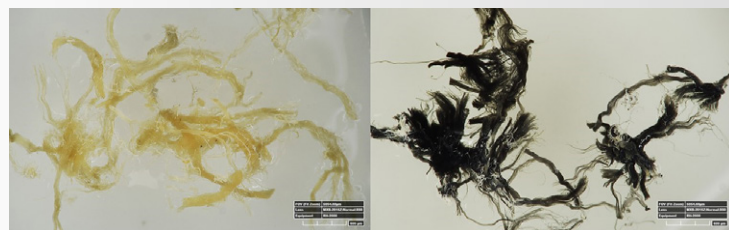

Teletina, zvětšení 60x

MIKROCHEMICKÉ KAPKOVÉ ZKOUŠKY – IDENTIFIKACE DRUHU ČINĚNÍ

V roce 2024 byly zahájeny odběry vzorků z knižních vazeb z fondů UKF a HO, na kterých již proběhl průzkum za účelem zjištění způsobu činnosti. Pro průzkum byly využity mikrochemické kapkové zkoušky,¹ které představují velice rychlou a snadnou identifikaci typu činnosti.

Zkoušky probíhají buď na mikroskopickém sklíčku umístěním dvou vzorků vedle sebe (pokud je to možné vzhledem k velikosti odebraného vzorku), nebo zahříváním ve zkumavce. Pozorování barevných změn se na pracovišti Národní knihovny ČR provádí 3D digitálním mikroskopem HIROX s nástavcem MXB 2016Z z důvodu optimálního pozorování reakce, ale barevná změna je pozorovatelná i prostým okem. Dosud byla u více než 200 knih provedena pouze zkouška reakce vzorku usně s roztokem chloridu železitého (FeCl₃) s pozitivním výsledkem (Obr. 4).

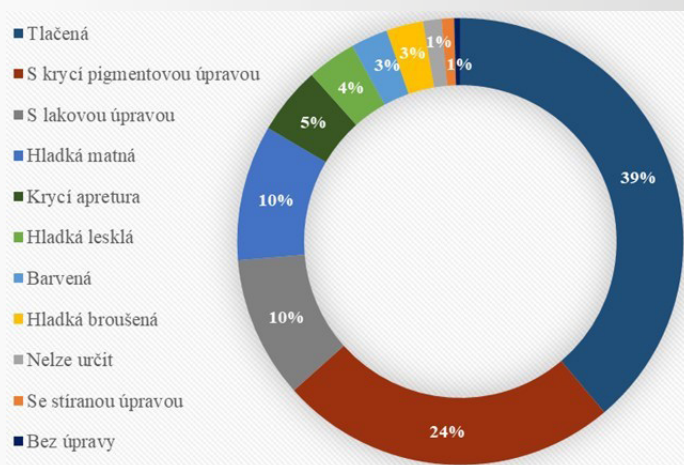

Obr. 4 Pozitivní reakce na přítomnost rostlinných třísel (vlevo – před zkouškou, vpravo – po zkoušce)

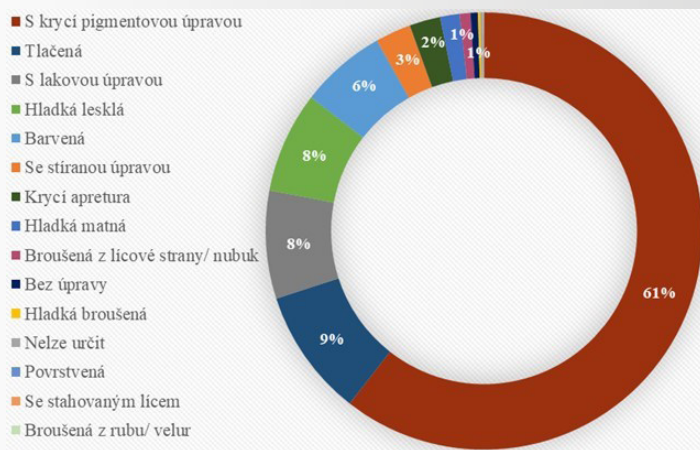
TYPICKÉ ÚPRAVY USŇOVÝCH POTAHŮ

Úpravy líce usňových potahů byly určovány na základě informací z dostupných zdrojů, konkrétně z webové stránky https://www.cirkumo.cz/materialy_usne/. Pozorování probíhalo pomocí USB mikroskopu Dino Lite, při zvětšení 60x, nebo 40x, což poskytlo detailní pohled na strukturu a povrchové úpravy.

U knižních vazeb z fondu HO (Graf 3) převládala tlačená úprava, která tvořila 39 % všech usňových potahů. Zatímco u fondu UKF (Graf 4) byla nejčastější krycí pigmentová úprava, která představovala 61 % všech vyhodnocených potahů. Tyto rozdíly v úpravách mohou naznačovat různé techniky zpracování a odlišné estetické preference v jednotlivých fondech.

Graf 3 Přehled úprav usňových potahů ve fondu HO

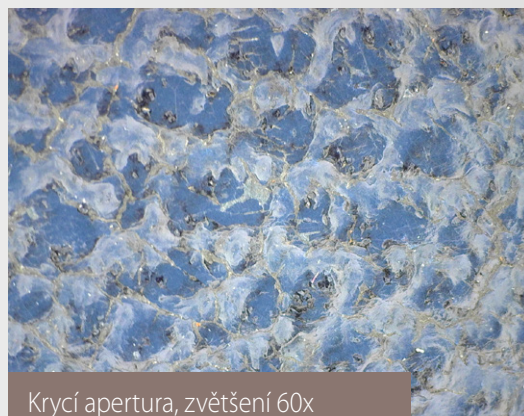

Graf 4 Přehled úprav usňových potahů ve fondu UKF

UKÁZKA NĚKTERÝCH POVRCHOVÝCH ÚPRAV LÍCE USŇOVÝCH POTAHŮ KNIŽNÍCH VAZEB VE FONDECH NÁRODNÍ KNIHOVNY

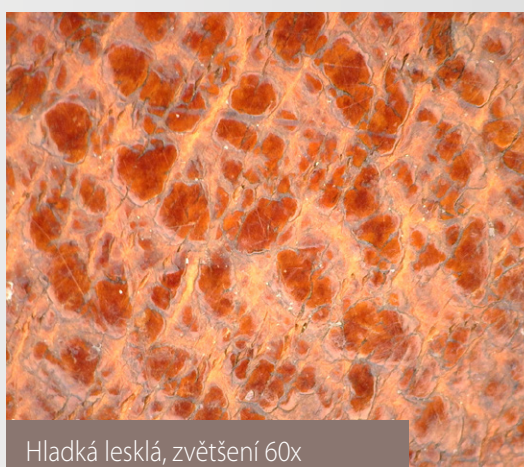
Bez úpravy, zvětšení 60x

Krycí apertura, zvětšení 60x

S lakovanou úpravou, zvětšení 60x

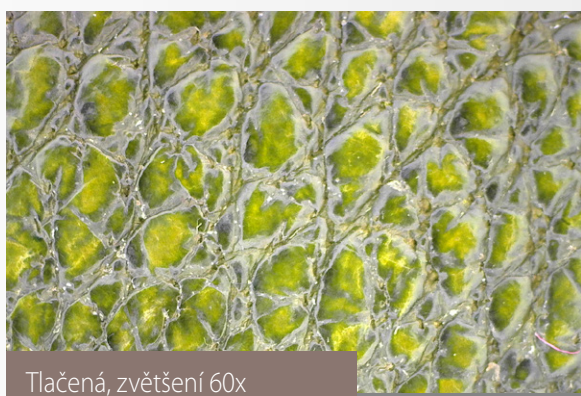
Hladká lesklá, zvětšení 60x

Barvená, zvětšení 60x

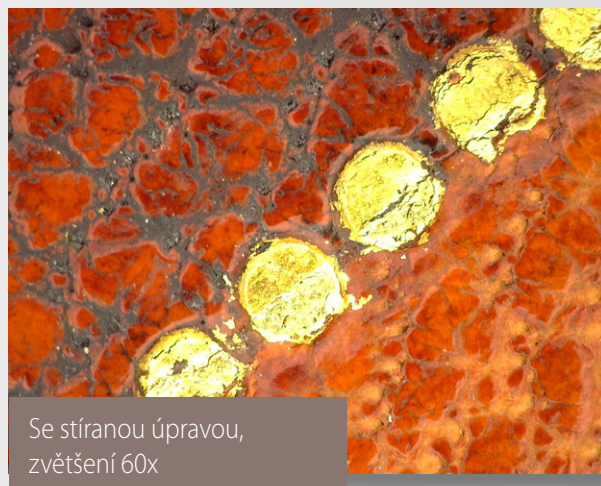
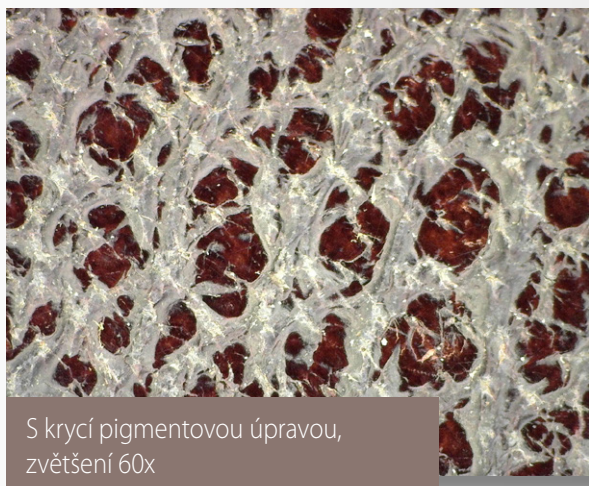
Hladká broušená, zvětšení 60x

Tlačená, zvětšení 60x

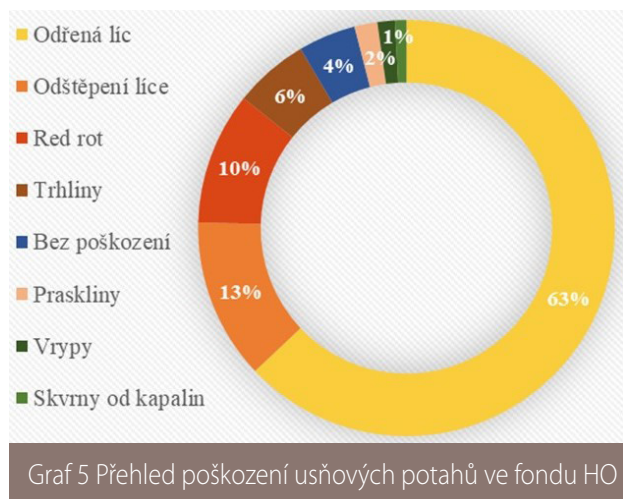
Se stahovaným lícem, zvětšení 60x

NEJTYPIČTĚJŠÍ PROJEVY DEGRADACE KNIH S USŇOVÝM POTAHEM

Na základě provedeného průzkumu byly identifikovány nejčastější projevy poškození polokožených a celokožených vazeb (Graf 5 a 6).

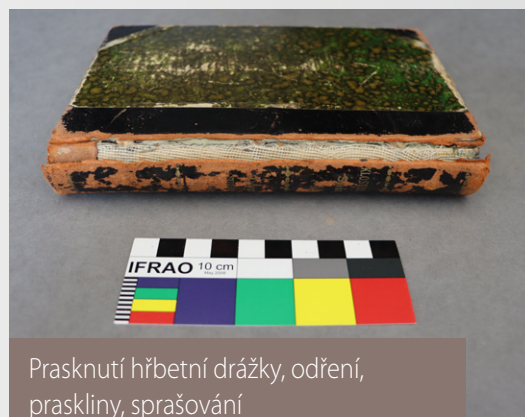
I když u jednotlivých knih často dochází k vícenásobnému poškození současně, nejrozšířenějším problémem v obou fondech, HO a UKF, bylo odřetí líc usně. Toto poškození bylo zaznamenáno u 63 % knih ve fondu HO a u 66 % knih ve fondu UKF. Odřetí usně je typické zejména u často používaných knih, kde dochází k mechanickému opotřebení povrchu usně, což má za následek ztrátu její původní barvy, lesku, struktury apod.

UKÁZKA POŠKOZENÍ KNIŽNÍCH VAZEB VE FONDECH NÁRODNÍ KNIHOVNY

Skvrny na hřbetu

Prasknutí hřbetní drážky, oděnění, praskliny, sprašování

Oděnění, trhliny, sprašování

Skvrny, trhliny, vrypy a ztráty potahu rohu

Ztráta líce a sprašování, nevhodná oprava drážek samolepicí páskou

Chybí 40 % části hřbetu, oděný líc, trhliny

Oděná líce a rohy, trhliny v drážce

Chybí hlavice, část hřbetu stažena, oděný líc

Chybí celý hřbet, sprašování, trhliny, odštěpení líce, red rot

Chybí část hřbetu, napadení škůdci

ZÁVĚR

Průzkum fyzického stavu knihovních fondů v Národní knihovně ČR zaměřený na novodobé celokozené a polokožené vazby přinesl cenné informace o materiálovém složení a stavu knižních vazeb, identifikace druhů zvířat a typů činění. Průzkum bude nadále pokračovat pro zmapování výskytu usní v knižní vazbě v dalších časových obdobích. Informace z průzkumu budou dále využity pro plánování konzervace a restaurování fondů Národní knihov-

ny ČR, také pro výzkum a vývoj, případně ověření konzervačních metod a restaurátorských postupů. Zjištěné povrchové úpravy a typy poškození poskytují základ pro další preventivní opatření a ochranu těchto materiálů. Systematický přístup a dokumentace prostřednictvím elektronické databáze Agenda přispívají k efektivnímu plánování péče a uchování kulturního dědictví v knihovních fondech v dobrém stavu pro budoucí generace.

Článek bol recenzovaný

Poděkování

Tento článek vznikl na základě institucionální podpory dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace poskytované Ministerstvem kultury České republiky. Za pořízení některých fotografií z průzkumu děkujeme Bc. Denise Skurkové.

POZNÁMKY

¹ Postupy mikrochemických zkoušek viz. Vyskočilová 2020, s. 67 – 68; Falcao a Araújo 2011, s. 151 – 153; Kite a Thomson 2006, s. 59.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

DIGNARD, Carole a Janet MASON. 2018. *Caring for leather, skin and fur*. Canadian Conservation Institute. Online. Dostupné na: <https://www.canada.ca/en/conservation-institute/services/preventive-conservation/guidelines-collections/caring-leather-skin-fur.html>. [zobrazené 2024-05-05].

- DUFFY, Christina. 2013. *Here's looking at you kid: Under the microscope with leather*. Collection Care blog. Online. 2013-09-30. Dostupné na: <https://blogs.bl.uk/collectioncare/2013/09/heres-looking-at-you-kid-under-the-microscope-with-leather.html>. [zobrazené 2024-03-05].
- FALCÃO, Lina a Maria E. M. ARAÚJO. 2011. Tannins characterisation in new and historic vegetable tanned leathers fibres by spot tests. *Journal of Cultural Heritage*. Online. roč. 12, č. 2, s. 149 – 156. Dostupné na: <https://doi.org/10.1016/j.culher.2010.10.005>. [zobrazené 2024-05-17].
- JAWAHAR, Malathy; Kogi VANI a N. K. CHANDRA BABU. Leather Species Identification Based on Surface Morphological Characteristics using Image Analysis Technique. *JALCA*. Online. roč. 111, s. 308 – 314. Dostupné na: <https://journals.uc.edu/index.php/JALCA/article/view/3699/2891>. [zobrazené 2024-06-17].
- KITE, Marion a Roy THOMSON. 2006. *Conservation of Leather and Related Materials*. Oxford: Butterworth-Heinemann.
- KRÁL, Jindřich. 1999. *Moderní knihařství: souborné zpracování poznatků oboru*. Brno: Knihař.
- MAINA, Peter; Moses A. OLLENGO a Esther W. NTHIGA. 2019. Trends in leather processing: A Review. *International Journal of Scientific and Research Publications*. Online. roč. 9, č. 12. Dostupné na: <https://doi.org/10.29322/IJSRP.9.12.2019.p9626>. [zobrazené 2024-06-10].
- Materiály: usně*. 2019. Cirkumo. Online. 2019-07-05. Dostupné na: https://www.cirkumo.cz/materialy_usne/. [zobrazené 2023-11-24].
- NOVOTNÝ, Jan. [bez datumu]. *Knihařská kůže*. Encyklopedieknihy.cz. Online. Dostupné na: https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php/Kniha%C5%99sk%C3%A1_k%C5%AF%C5%BEe. [zobrazené 2024-06-17].
- ODVÁRKOVÁ, Jana. 1999. *Metodické pokyny ke konzervaci usňových nebo pergamenových knižních vazeb a ostatních sbírkových předmětů vyrobených z kůže a pergamenu*. Praha: Národní knihovna České republiky.
- ORLITA, Alois. 2004. Microbial biodeterioration of leather and its control: a review. *International Biodeterioration & Biodegradation*. Online. roč. 53, č. 3, s. 157 – 163. Dostupné na: [https://doi.org/10.1016/S0964-8305\(03\)00089-1](https://doi.org/10.1016/S0964-8305(03)00089-1). [zobrazené 2024-02-29].
- ORLITA, Alois. 1993. Biodeterioration of leather materials especially book-leather bindings and parchments. In: *Recent Advances in Biodeterioration and Biodegradation*. Calcutta: Publisher Naya Prokash, s. 259 – 299.
- STRÁNSKY, Zbyňek a Rudolf ALTRICHTER. 1989. *Základy muzejní konzervace: stud. texty pro posluchače celostátních kursů konzervátorů*. Brno: Moravské muzeum.
- VIDLER, Karen. 2015. How to Read Bookbinding Leather. *Skin Deep*. Online. roč. 39. Dostupné na: https://www.hewit.com/skin_deep/?volume=39&article=1. [zobrazené 2024-05-17].
- VYSKOČILOVÁ, Gabriela. 2020. *Studium vlivu půdního prostředí na degradaci usně*. Dizertačná práce; online. Jiří PŘÍHODA (vedúci závěrečné práce). Brno: Masarykova univerzita. Dostupné na: https://is.muni.cz/th/k0ddf/Dizertace_skryste.pdf. [zobrazené 2024-05-17].
- VYSKOČILOVÁ, Gabriela; Alois ORLITA; Magda SOUČKOVÁ a Richard ŠEVČÍK. 2016. *Kůže, useň, pergamen: Studijní materiály k předmětům C5984, C5985 a C8910*. Masarykova univerzita v Brně.
- ZHANG, Mingrui et al. 2022. Biodeterioration of collagen-based cultural relics: A review. *Fungal Biology Reviews*. Online. roč. 39, s. 46 – 59. Dostupné na: <https://doi.org/10.1016/j.fbr.2021.12.005>. [zobrazené 2024-02-27].

ARCHIVACE WEBOVÝCH ZDROJŮ V CITACÍCH VĚDECKÝCH A ODBORNÝCH TEXTŮ

MGR. MARIE HAŠKOVCOVÁ, MGR. MARKÉTA HRDLIČKOVÁ, BCA. LUBOŠ SVOBODA

✉ marie.haskovcova@nkp.cz
marketa.hrdlickova@nkp.cz
lubos.svoboda@nkp.cz
Národní knihovna ČR –
Oddělení Webarchivu
www.webarchiv.cz

Purpose: Authors discuss issues connected with archiving cited web sources in scientific and professional works and propose possible solutions.

Methodology: The study is based on an analysis of foreign and Czech sources and a survey of practice in the field of web archives. It also includes a comparison and evaluation of the most important tools for the preservation of web sources, including synthesis of the acquired knowledge.

Results: The analysis of sources and the comparison of tools resulted in the proposal of procedures for users and web archivists regarding the protection of cited sources from extinction and methods of citing archival links to sources in web archives.

Conclusions: The research showed that the content of cited web sources quickly disappears, which is a problem, especially in terms of preserving the integrity of professional works. Although there is no uniform solution for their storage, the study summarises current knowledge and experience from abroad and offers approaches for protecting cited sources, including the inclusion of archival references in professional citation practice.

Keywords: web archives, citing web sources, dead web sources, link rot, citation standards, comparative analyses

ÚVOD

Citování informačních zdrojů je standardní součástí akademické kultury, opírá se o metody citování a pravidla popisu, jejichž cílem je identifikace citovaného pramene. Samozřejmou součástí citační praxe se staly webové zdroje. Některé citované zdroje mají své tištěné ekvivalenty, jiné ne. Zatímco tištěné dokumenty jsou často vnímány jako stabilnější a trvalejší, elektronické zdroje mohou nabízet snazší přístup a aktuálnější informace. Vzhledem k nestabilitě webového prostředí, v němž často dochází k zániku zdrojů, k proměně obsahu nebo jeho přesunu na jinou URL adresu, jevu označovaného jako **link rot**, může ztráta citovaného webového zdroje významně ohrožovat důvěryhodnost a autenticitu práce, která na takovýto zdroj odkazuje – ať už se jedná o akademickou práci, výzkumný projekt, oborovou databázi nebo třeba osobní archiv. Uchování citovaných webových odkazů je klíčové pro zajištění integrity uchovávání znalostí, bez něj dochází k degradaci akademických informací, která znemožňuje další šíření výsledků vědeckého poznání. Webové archivy proto hledají řešení, jak integritu informací zachovat. Pro tyto účely již vznikla řada nástrojů, jejichž cílem je webové zdroje ochránit, respektive uchovat a získat trvale archivované odkazy. Web není jen zdrojem vědeckých informací nebo prostorem pro publikování akademických prací, součástí výzkumu je mnohdy práce s online nástroji a technologiemi, k nimž patří i postupy strojového učení a umělé inteligence. Softvér může být v oborech, jako je třeba biomedicína, součástí výzkumné metodologie, je součástí citačního aparátu a bez jeho dochování práce ztrácí svou integritu (Teixeira da Silva a Nazarovets 2023). Tento typ vědeckých výstupů tak přináší nové výzvy pro zachování jejich integrity.

V textu navazujeme na naše dosavadní poznatky o zanikajícím webovém obsahu shrnuté v článku *O mrtvých webových zdrojích. Jak identifikovat a sledovat zaniklý webový obsah?* (Svoboda a Haškovcová 2023), jenž zahrnuje průzkum relevantních zahraničních zdrojů reflektující problematiku link rotu. Ty zde rozšiřujeme o zdroje a poznatky v oblasti citování webových zdrojů a jejich uchovávání. Zabýváme se způsoby, jak archivní kopie webového zdroje citovat a jaká jsou stanoviska a doporučení citační normy. Dle vybraných kritérií porovnáváme existující citačně-archivační služby – jak z hlediska uživatele, tedy toho, kdo cituje, tak z pohledu webového archivu,

který citovaný obsah uchovává a může promýšlet design takovéto služby pro vlastní využití. Jak ukážeme dále v textu, jednotné řešení pro uchovávání webových zdrojů v akademických citacích neexistuje a každý navrhovaný způsob má své limity i potenciální rizika. Součástí odborné debaty se stává také zvažování možností a navrhování postupů, jak lze odpovědnost za integritu informací v online prostředí sdílet napříč akademickou obcí. Na základě zjištěných poznatků proto navrhuje doporučení, jak k této problematice přistupovat.

ZANIKAJÍCÍ WEBOVÝ OBSAH A MOŽNOSTI JEHO UCHOVÁNÍ

Rychle rostoucí obsah na webu patří vzhledem ke své značné proměnlivosti z pohledu jeho uchování k nejhroženějšímu. Jeho archivaci se věnují webové archivy od druhé poloviny 90. let. Vzhledem k tomu, že webové prostředí je široce využívanou a masivně se rozrůstající platformou pro veřejnou i soukromou komunikaci, webové archivy se stávají zásadními prameny pro výzkum soudobé společnosti. Kromě akvizice, uchovávání a zpřístupňování dat v rámci národních legislativ, jež přináší mnoho koncepčních a technických výzev, se v posledních letech archivy snaží i o badatelské zhodnocení svého obsahu například s využitím pokročilých postupů strojového učení (Vozár, Haškovcová a Prokopová 2022).

Na možnosti nahlížení mizejícího webového obsahu nejen v oblasti zanikajících citovaných zdrojů jsme se detailně zaměřili ve zmiňovaném článku o mrtvých webových zdrojích (Svoboda a Haškovcová 2023). Představili jsme problematiku link rotu v kontextu zahraničních výzkumů a studií, pokusili jsme se o vymezení pojmu mrtvý web a nastínění možných scénářů, jak ho automatizovaně identifikovat, aby bylo možné sledovat proměny českého webu.

Mizející webový obsah začal být zkoumán právě v souvislosti se zanikáním nebo změnami obsahu citovaných webových zdrojů v akademických pracích, na něž se v tomto textu zaměříme, či v oblasti žurnalistiky. Předmětem výzkumu se stal jev označovaný mezinárodní komunitou jako link rot, který sleduje vztah mezi URL adresou a obsahem. Na

rozdíl od specializovaných průzkumů v rámci určitého definovaného celku, jako je třeba monitorování výskytu mizení odkazů v rámci nějakého vědeckého periodika nebo zpravodajského portálu, konkrétně například analýza odkazovaných zdrojů v *New York Times* (Bowers, Stanton a Zittrain 2021), nebo průzkum webových zdrojů ze sbírek *Library of Congress* (Meehan 2022), jsme se v článku o mrtvých webových zdrojích (Svoboda a Haškovcová 2023) zaměřili na komplexnější klasifikaci. Jejím smyslem je umožnit na základě dlouhodobého sledování a vyhodnocování pojmenovat proměny webu v širším kontextu, jako je například rozmach blogů nebo diskusních fór, které nahradila éra sociálních sítí a podobně. Na rozdíl od link rotu definovaného tím, že odkaz nevede tam, kam má, a je tedy nedostupný, námi definovaný mrtvý webový zdroj není z hlediska obsahu vázaný k doméně. Z tohoto komplexnějšího pohledu webových archivářů lze za mrtvý webový zdroj označit zdroj tehdy, pokud je dostupný pouze z webového archivu. Navrhli jsme aplikaci automatizovaně

detekující zanikající webový obsah *Extinct Websites* (*Extinct Websites* [bez datumu]) na základě porovnávání metadat a stavových kódů v průběhu času, přičemž první výstupy této v českém prostředí unikátní analýzy na vzorku dat jsou dostupné v *Databázi mrtvých webových zdrojů* (*Zpráva* [bez datumu]), jejímž cílem je podávat zprávu o zanikajících webových zdrojích.

Z hlediska zachování integrity informačních zdrojů je však zásadní hledání strategií, jak se vypořádat s jevem link rot, jak ze strany uživatele, tak i ze strany webových archivů. S ohledem na záměr autora může být v některých případech žádoucí kombinovat odkaz na živý web, s tím, že si je vědom rizika zániku nebo změny jeho obsahu, s archivní kopií, která představuje „zmrazený“ archivní materiál tak, aby ukazoval to, co viděl autor v době, kdy s ním pracoval. V případě zdroje kontinuálně uchovávaného ve webovém archivu může případně doložit i jeho proměny v čase. Jak si ukážeme dále, se zánikem odkazů se potýkají webové archivy již řadu let, vznikají, ale i zanikají ná-

WWA

stroje pro ochranu a uchovávání citovaných zdrojů. Problém zachování důvěryhodnosti pramenů, které se opírají o webové zdroje, se týká přirozeně i různých vědomostních databází a encyklopedií, k nimž patří Wikipedie. Zatímco lze předpokládat, že záznamy na této transparentní platformě budou dlouhodobě uchovány a zpřístupněny, nelze to samé říci o odkazovaných zdrojích. Wikipedie se proto snaží tyto webové zdroje uchovávat v americkém *Internet Archive* (*Internet* [bez datumu]). Ten je patrně největším webovým archivem s mezinárodním záběrem, umožňuje komukoli vložit zdroj k archivaci a oproti mnoha jiným institucím, podléhajícím restriktivnějším legislativám, jsou jeho data volně dostupná, což z něj momentálně činí vhodné místo pro uchovávání tohoto typu obsahu. Zůstane však *Internet Archive* navždy otevřeným zdrojem pro demokratické šíření a sdílení informací jako doposud?

Odkazy mohou linkovat do webových archivů automatizovaně softvéroví roboti (v případě Wikipedie je to *InternetArchiveBot*) nebo je mohou zajišťovat autoři hesel manuálně. Ochranou národního obsahu a externích odkazů Wikipedie se začaly iniciativně zabývat i některé národní archivy. Například archivaci externích odkazů portugalské části Wikipedie se věnoval v loňském roce archiv *Arquivo.pt* (*Arquivo.pt* [bez datumu]). Z průzkumu, který realizoval v roce 2023, vyplynulo, že 25 % externích odkazů již nebylo funkčních – ať už z důvodu zániku domény nebo přesunu obsahu (tzv. content drift) (*Arquivo.pt* 2023). Hlavním výstupem bylo vytvoření automatického procesu pro extrakci a sběr externích odkazů, které jsou ukládány do *Arquivo.pt*. Z jiného úhlu pohledu se archivaci svého národního obsahu věnuje švýcarský webový archiv, který se primárně zaměřuje na archivaci samotných hesel, se snahou o dokumentaci jejich verzí (*Wikipedia Articles* 2023). Součástí sklizených dat je i seznam přispěvatelů a změnová metadata.

Mezi výše uvedená rizika patří to, že mnohé volně dostupné služby nebo archivy dat mohou být do budoucna omezeny, zrušeny či zpoplatněny. Některé nástroje, které vznikly na konci 90. let v dobách rozvoje vědecké komunikace na webu, už nejsou aktuální – například dnes již nevyužívaný nástroj *WebCite* (*WebCite* [bez datumu]). Z novějších příkladů omezení dostupnosti určitého nástroje či postupu můžeme zmínit výrazné omezení využití API pro získání dat z někdejší platformy Twitter, nyní X, které archi-

vy mohly využívat pro sklizení tweetů a příspěvků a vytváření jejich archivních verzí. Jako strategické řešení se jeví archivace ve více archivech. Vhodné mohou být díky svému mandátu národní paměťové instituce zaměřené na uchovávání obsahu z hlediska kulturního dědictví, k nimž patří i český webový archiv Národní knihovny – *Webarchiv* (*Webarchiv* [bez datumu]).

V akademickém prostředí sílí tendence k publikování pod otevřenými licencemi. V případě obsahu za heslem nebo za paywallem se sice nejedná o jeho ztrátu, ale výsledek může být pro uživatele velmi podobný. Kromě toho, že je dostupnost obsahu limitována, může heslo bránit samotné archivaci – sklízecí roboti se k obsahu bez umožnění přístupu nedostanou. Další příčinou, proč obsah nemusí být zachycen, je záměrná technická blokáce sklizení webu ze strany provozovatele. Jak lze tedy přispět k lepší ochraně odkazovaných online informací?

Přestože má archivace webu své limity, zastává v této oblasti zásadní roli. K omezením patří například to, že v rámci běžné agendy webových archivů jsou archivovány jen určité domény, obsah není zachycován nepřetržitě a tedy kompletně, nebo že některé formáty lze sklídit jen obtížně anebo vůbec (dynamický obsah, obsah sociálních médií). Dále je potřeba vést v patrnosti, že u archivovaného obsahu se nejedná o kopii, ale o archivní verzi. Při sklizení obsahu robot stahuje jednotlivé elementy webu, které následně znovu skládá – archivní verze tak vzniká v čase a může být složena z více různých verzí původní stránky. Možnosti zpřístupňování archivovaného obsahu definuje legislativa či její národní implementace. V případě českého *Webarchivu* umožňuje všechny archivní kopie zpřístupnit na vyhrazeném terminálu v budově Národní knihovny, přičemž volně dostupné jsou pouze licencované zdroje.

V odborných kruzích se začíná diskutovat o sdílené odpovědnosti (Teixeira da Silva a Nazarovets 2023) – v případě akademického publikování jak ze strany autorů vědeckých textů, tak ze strany redakcí. Linkování zdrojů do webových archivů by se mohlo stát součástí publikační etiky na základě revidovaných zásad a doporučení pro archivaci citovaných digitálních informací. Na situaci, kdy v průběhu recenzního řízení může docházet ke změnám zdrojů, reagoval v minulosti například projekt *Hiberlink* (*Hiberlink* [bez datumu]), který se snažil o zachycení zdrojů

hned v několika fázích (před odesláním, v průběhu řízení a po publikování textu) z důvodu uchování vědecké práce včetně všech jejích změn a aktualizací. K dalším praktickým doporučením patří používání nebo vytváření nástrojů pro automatizované linkování zdrojů do webových archivů nebo třeba snaha o vytvoření co nejkratších URL adres zdrojů. Dlouhé adresy citací mohou být například z hlediska grafické úpravy (sazby) při publikování v odborném periodiku nepraktické. To může vést k jejich krácení prostřednictvím různých nástrojů, což nežádoucím způsobem zvyšuje riziko link rotu (Teixeira da Silva a Nazarovets 2023). Jedná se o jedno z kritérií, které zkoumáme dále v kapitole *Jak fungují služby pro archivaci citovaných webových zdrojů*. Pro ověření existence archivní verze zaniklého webu může badatel využít nástroj Time Travel (*Time Travel* [bez datumu]), který umí vyhledávat napříč několika spojenými webovými archivy. V případě těžko archivovatelného obsahu je doporučováno pořídit alespoň screenshot webové stránky.

CITOVÁNÍ ARCHIVNÍHO WEBOVÉHO ZDROJE

Digitální technologie otevřely široké možnosti pro práci s informacemi a jejich publikování. Webové zdroje však vyžadují jiný přístup ze strany vydavatelů, uživatelů i paměťových institucí, než tomu je u zdrojů tištěných. The Library of Congress na svých stránkách prezentuje metodiku zpracování odborné práce, kde reflektuje skutečnost, že většina studentů dnes přistupuje k primárním zdrojům prostřednictvím digitálních aplikací, což předpokládá využívání online zdrojů pro výzkumné a citační účely (*Getting* [bez datumu]). Také s rostoucím množstvím akademických online vyhledávačů (ResearchGate, Academia.edu, GoogleScholar apod.) výrazně vzrostla citovanost elektronických zdrojů v odborné literatuře.

Publikování v online časopisech s otevřeným přístupem se postupně stává běžnou součástí vědecké publikační praxe. Vznikají nejrůznější iniciativy, které usilují o to, aby výsledky vědecké práce byly publikovány v časopisech s otevřeným přístupem. Jedná se například o Budapešťskou iniciativu z roku 2002, Berlínskou deklaraci o volném přístupu k vědeckým informacím z roku 2003 či Pravidla otevřeného přístupu v progra-

mu Evropské unie pro program *Horizont 2020* (*Budapest* [bez datumu]), která stanoví příjemcům grantů povinnost zajistit otevřený přístup k recenzovaným vědeckým publikacím (u vybraných projektů také k výzkumným údajům) souvisejícím s projektovými výsledky. Vědecká komunikace se posouvá směrem k modelu publikování, který klade důraz na otevřený přístup nejen k online článkům, ale i monografiím.

Citace pramenů je klíčovým prostředkem pro odbornou komunikaci, který podporuje transparentnost, integritu a kontinuitu vědecké práce. Odkazované elektronické zdroje mohou být i hodnotným akvizičním zdrojem webových archivů. Vzájemná interakce mezi vědci probíhá skrze citační aparát. Uvedení použité literatury umožňuje ověřit původnost vědeckých východisek a uvedených tvrzení, situuje výzkum do širšího kontextu a použití relevantních zdrojů zesiluje důvěryhodnost a autoritu článku. Kvantifikace citací primárních pramenů se stala stavebním kamenem pro měření kvality vědecké práce, a tedy i hodnocení dané vědecké oblasti. Na předpokladu četnosti citovanosti konkrétní publikace je postavena metoda scientometrie, jejíž metody kvantitativních indikátorů slouží jako podklad pro hodnocení vědy. V neposlední řadě jde o dodržování autorských práv, a s tím úzce související etiku vědecké práce. Korektní citování zdrojů je projevem respektu k duševnímu vlastnictví autorů.

Citace elektronických zdrojů mají pevně daná pravidla pro uvedení obsahu, formy a struktury údajů. Tato pravidla jsou zakotvena v normě ČSN ISO 690 (010197) *Informace a dokumentace – Pravidla pro bibliografické odkazy a citace informačních zdrojů*. Citační normu lze považovat za obecnější koncept zahrnující soubor základních pravidel a doporučení pro citování zdrojů. Z této normy pak vycházejí zásady pro tvorbu citačních stylů, které jsou aplikovány v různých vědních oblastech nebo vědeckých institucích. Citační styly jsou implementací normy definované jednoznačnými a individuálními pravidly pro citování konkrétních zdrojů, k nimž patří i webové stránky. Přináší detailně rozpracované pokyny, jak prameny popsat.

Jednotlivé citační styly mají svá specifika. Mezi nejběžnější citační styly patří: APA (American Psychological Association) v oblasti společenských věd, dále citační styly Chicago nebo MLA (Modern Language Association) hojně využívané v humanitních a společenských vědách, citační styl IEEE v technických oborech nebo Vancouver či Harvard aplikovaný často v medicíně. Struktura záznamu odkazovaného

zdroje obsahuje vesměs stejné základní prvky. Jsou jimi autor (uvádí se v konvertovaném stavu), název díla, datum, název a URL adresa webové stránky, kde je článek publikován. Některé z citačních stylů požadují uvádět datum, kdy byl zdroj naposledy přístupný. Důvodem je proměnlivost virtuálního prostředí, kdy, jak jsme zmiňovali výše, může obsah zaniknout, proměnit se nebo přesunout.

Důležitým faktorem pro citování elektronických zdrojů je stabilita URL adresy. Ve vědecké publikační praxi bývá často uváděn mezinárodní unikátní a trvalý identifikátor objektu – DOI (*Přidělování* [bez datumu]), prostředek k jednoznačné identifikaci digitálního objektu na internetu. Vzhledem k proměnlivé povaze webových zdrojů se v odborných kruzích diskutuje o možnosti doplnění standardního identifikátoru ještě o jeden dynamický, který by zaznamenával průběh změn elektronického zdroje v čase. Zdroj by měl tedy identifikátory dva (Teixeira da Silva a Nazarovets 2023). Jedním z řešení pro uchování URL adres jsou webové archivy, kde zůstávají uchovány i v případě, že na živém webu již neexistují. S ohledem na link rot je proto žádoucí, aby se součástí citace stal kromě odkazu na živý web i odkaz na archivní verzi do některého z důvěryhodných webových archivů.

Existuje několik nástrojů, které proces generování a organizace citací značně usnadní. V českém prostředí je známý online nástroj pro generování citací, jejich správu a sdílení Citace.com. Ze zahraničních jsou to pak např. softvérový nástroj pro správu citací a vědeckých článků Mendeley, citační manažer Zotero, komerční softvér pro správu bibliografických citací EndNote nebo RefWorks vyvinuté společnostmi Ex Libris a ProQuest company.

V mezinárodním měřítku vznikají různá doporučení (Mills 2018) a aktivity, které se možnosti citace z webového archivu věnují. Takovým příkladem je Internet Archive, který oslovil pro spolupráci na tvorbě citací z webových archivů americkou společnost Modern Language Association (*Using* [bez datumu]). Ta stojí za vznikem MLA citačního stylu, typického pro americké prostředí. MLA style sice nemá zavedenou formu, pravidlo pro citaci zdrojů z WaybackMachine, doporučuje však citovat webový zdroj jako obvykle a závěrem citaci opatřit informací o webovém archivu, například:

McDonald, R. C. „Basic Canary Care.“ *_Robirda Online_*. 12 Sept. 2004. 18 Dec. 2006 [<http://www.robirda.com/cancare.html>]. *_Internet Archive_*. [<http://web.archive.org/web/20041009202820/http://www.robirda.com/cancare.html>].

Shodně tak Chicagský styl doporučuje na závěr připsat informaci o webovém archivu a URL adresu archivované stránky.

Přestože česká norma ISO 690 se způsobům zápisu archivní verze webových stránek podrobně věnuje, v praxi zatím není široce využíván (Farkašová et al. 2023). Obecně bývá doporučováno citovat archivovanou webovou stránku podle zvoleného citačního stylu a záznam doplnit o název webového archivu (např. Webarchiv, Internet Archive) a URL adresu archivní kopie. Česká norma ISO 69019 doporučuje uvádět archivní kopii, datum archivace, tedy datum, kdy byla kopie pořízena, a archivní službu. Datum, kdy byl webový zdroj uložen, je důležitou doplňující informací k tomu, kdy byl citován/zobrazen, a vypovídá o možných diskrepancích v obsahu zdroje, pokud je časový rozdíl větší. Norma se zabývá i možnostmi, jak přistupovat k zastaralým informacím o umístění. V případě, že citovaný informační zdroj v době vytváření citace z webu již zmizel nebo je jeho aktuální verze odlišná, měla by citace obsahovat URL a původní datum zobrazení společně s URL archivní verze, je-li k dispozici. Navrhuje uvádět dvě URL adresy – první odkazuje na primární uložení zdroje (Původně dostupné z: nebo Dříve dostupné z:), druhá na odkaz do webového archivu (Dostupné z:). Pokud nejsou archivní verze identické s citovaným informačním zdrojem, doporučuje uvést datum citace archivní verze. Zároveň upozorňuje na to, že ověření pravosti kopie může být obtížné či nemožné. Přítomnost obou URL adres je pro uživatele důležitá i proto, aby si mohl zobrazit webový zdroj v živé podobě – ten je možné lépe a rychleji procházet než archivní verzi. Ta potom slouží pro případ, kdy je zdroj nedostupný. Jak jsme již zmínili, ne všechny archivy mají své zdroje přístupné online, navíc ne vždy jsou zdroje sklizeny úplně. Nabídnout čtenáři obě verze pomůže lepší dostupnosti citovaných zdrojů i komfortu práce s nimi.

Důležitým aspektem citace je vymezení času, kdy byla archivace provedena – datum záznamu webového zdroje by se tedy měl blížit, v ideálním případě být totožný, s datem citace. Proto je doporučeno, pokud zdroj znovu nearchivujete, vyhledat archivní kopii co nejbližší citovanému datu, viz vyjádření MLA (*Using* [bez datumu]). Archivní verze mají tu výhodu, že obsahují nejen datum, ale i přesný čas (time stamp) uchování. Pracují tedy z větší granularitou, než je vyžadováno u citací živých webových zdrojů.

Z pozice webových archivářů navrhujeme uvádět, pokud je to možné, vždy obě URL adresy – jak ci-

tovaný zdroj, tak jeho archivní kopii. Pokud kopie neexistuje, doporučujeme pokusit se využít některou z níže popsaných dostupných archivačních služeb a kopii vytvořit, ideálně ve více archivech. Trvalé archivní odkazy bývají v praxi citovány jako standardní webové zdroje (Dostupné z:). Není pak zjevné, zda je to proto, že zdroj třeba již není aktivní, kvůli neznalosti normy, jejíž volně dostupný výklad citování archivních verzí webových zdrojů nezmiňuje, anebo vůli autora, který preferuje trvalejší archivovaný zdroj. I z tohoto důvodu je výhodné uvádět obě URL – čtenář se tak může přesvědčit o stavu zdroje. Další výhodou uvedení obou adres je kontinuita s pracemi, které obsahují citaci webového zdroje s URL, když byl aktivní – zkrácené URL z webových archivů totiž původní URL v citaci nemusí obsahovat. Na rizika zkracování URL adres prostřednictvím dostupných služeb – jak pro používání, tak pro práci s archivními verzemi zdrojů – poukazuje i norma ČSN ISO 690.

Norma tedy v rámci záznamu informace o sklize ní webu, který by mohl vypadat: [skliz. 2024-05-29 14:32:09Z] nebo [arch. 2024-05-29 14:32:09Z], již počítá s uvedením přesného časového údaje archivace, pokud je známý. V případě užití trvalých odkazů, např. služby perma.cc, přesný časový údaj známý není. Záznam trvalého archivního odkazu do citace webového zdroje by mohl tedy vypadat takto:

WEBARCHIV. *Webarchiv*. Online. Dostupné z: <https://webarchiv.cz/>. [cit. 2024-05-29]. Archivní kopie: Webarchiv, [https://wayback/20240529143209/https://www.webarchiv.cz/cs/](https://wayback.webarchiv.cz/wayback/20240529143209/https://www.webarchiv.cz/cs/) [skliz. 2024-05-29 14:32:09Z].

V případě již neexistujícího zdroje takto:

ASOCIACE FILM & SOCIOLOGIE. Cena Pavla Kouteckého. Online. Původně dostupné z: <http://cenakoutecky.cz>. Dostupné z: Webarchiv, <https://wayback.webarchiv.cz/secure/20140607191124/http://www.cenakoutecky.cz/>. [skliz. 2014-06-07 19:11:24Z] [cit. 2024-09-27].

SLUŽBY PRO ARCHIVACI CITOVANÝCH WEBOVÝCH ZDROJŮ

Snahy o uchování webových zdrojů citovaných v akademických pracích se datují už do konce

90. let, kdy vznikl nástroj WebCite, který však pozastavil přijímání odkazů v roce 2019¹ (služba stále poskytuje dřívější archivní linky). V současnosti existuje několik způsobů, jak získat trvalý odkaz. Jednou z možností je využívat citačně-archivační službu, jichž není moc, anebo odkazovat do webových archivů.

V této kapitole se pokusíme představit přehled dostupných zahraničních nástrojů, které byly navrženy (či mohou být využívány) za účelem archivace citovaných webových zdrojů. Dále navrhneme kritéria, abychom mohli jednotlivé služby porovnat z hlediska uživatele – tedy toho, kdo archivní trvalé odkazy cituje, a také v krátkosti i na parametry, které by mohly být zajímavé pro webové archivy, které by službu mohly využít.

Zvolená kritéria pro zhodnocení stavu citačně-archivačních služeb zahrnují následující aspekty: forma služby, verze zdarma a placená verze, možnost generování citací, zkrácený odkaz, správa zdrojů v účtu, kapacitní limit u verze zdarma, rychlost získání linku (nízká – absence získání odkazů, anebo v řádu dní, střední – odkazy mailem stejný den, vysoká – ihned po dokončení sklize ní zdroje, která začíná okamžitě po vložení zdroje), hromadné nahrávání URL adres, extrakce URL ze souboru, možnost vložení metadat, možnost stažení dat, export URL adres archivovaného webu/ů v textovém formátu a uživatelská přívětivost (nízká, střední, vysoká).

Z pohledu webového archiváře, tedy toho, kdo chce archivovat již existující publikované citace, jsou klíčovými kritérii: volná dostupnost (ve smyslu, zda je softvér open source), možnost self hostingu (tzn. zda archiv může provozovat nástroj na vlastní infrastrukturu), API (pro integraci mezi stávajícími softvérovými řešeními), možnost exportu dat (pro účel ukládání na vlastním úložišti), technologie sklizení (jak se web ukládá) a technologie zobrazení (jak se web zobrazuje, což hraje roli při tom, jak moc je web interaktivní, či se jedná o screenshot). Začneme s představením existujících služeb, jimž se budeme věnovat. V této části detailně popíšeme různé nástroje a platformy, které se používají k archivaci webových stránek a akademických citací. Mezi zmiňované nástroje jsme zařadili Perma.cc, Save Page Now, Conifer, Archive.today a CitationSaver a aktuálně zamrzlou službu WebCite. Záměrně jsme si vybrali hlavní archivační služby z důvodů jejich prouživatelské orientace, přestože existují menší nástroje/utility, například na službě GitHub. Do tohoto srovnání jsme je nezařadili právě z důvodů technické obtížnosti užití. Nakonec představíme návrh na parametry a funkcionalitu služby, která by mohla být užitečná v českém kontextu, zejména pro Webarchiv.

PERMA.CC

Perma.cc je nástroj vyvinut a spravován týmem z Harvard Library Innovation Lab působícím na Harvard Law School Library. Umožňuje tvůrcům odborných článků, studentům, akademikům a dalším, archivovat své citované elektronické zdroje při vzniku práce a odkazovat se v ní přímo na archivní kopii. Služba nabízí několik možných způsobů, jak ji používat z pohledu uživatele – individuální uživatel má na výběr poměrně limitovaný účet zdarma (10 zdrojů) a dále je potřeba hradit měsíční předplatné. Perma.cc nabízí pro knihovny, fakulty a akademické časopisy archivaci odkazů zdarma, nicméně instituce musí být schválena a dle webu nejsou příliš jasná kritéria (*Perma.cc user guide/Accounts and Usage Plans* [bez datumu]). Perma.cc také slibuje uložení zdrojů i po skončení předplatného – avšak je důležité si uvědomit, že se situace může změnit (*Perma.cc user guide/FAQ* [bez datumu]). Perma.cc nabízí s hyperlinkem možnost vložit metadata – Název, Popis a Poznámku. Také je možné Perma.cc nainstalovat dle dokumentace na GitHubu na svou vlastní instanci. Rychlost získání odkazu s archivovaným zdrojem je dostatečná, děje se tak, jakmile se dokončí sklizeň. Uživatel může své odkazy spravovat v účtu

a také nahrávat větší množství URL (limit neznámý), což je funkcionalita pro autory akademických prací výhodná. Nemůže však nahrávat soubory, například PDF s akademickou prací tak, aby se z ní citace načetly automaticky a archivovaly se – podobně jako funkcionalita v případě CitationSaveru ad. níže. Nelze také generovat automaticky podobu citací. Výhodou je krátkost citačního odkazu.²

SAVE PAGE NOW

Save Page Now je služba Internet Archive, která neslouží primárně jako nástroj pro archivaci citací, ale je spíše jednoduchým nástrojem, aby běžný uživatel mohl archivovat vybrané weby, či po vytvoření účtu budovat jednoduše kolekce. Přestože získá odkaz hned po skončení sklizně, který probíhá na obrazovce před ním, a je mu dokonce poslán výsledek na mail, nevýhodou se jeví absence zkrácené URL či nemožnost generovat přímo podobu citace.³ Je taktéž možné nahrávat URL hromadně, po založení účtu, avšak pro běžného uživatele je to proces technicky složitější (*Batch* [bez datumu]). Pro hromadná nahrávání lze použít i příkazovou řádku (*Internet* [bez datumu]), což je výhodné pro webové archivy. Na webu *Internet*

Archive se dá dohledat i návod, jak zdroje z Wayback Machine citovat (*Using* [bez datumu]).

CONIFER

Conifer je archivační platforma designovaná pro potřebu běžných uživatelů, která se zaměřuje především na uchovávání webového obsahu ve vysokém rozlišení. Umožňuje archivaci dynamického webu, 3D grafiky a dalšího komplexního webového obsahu (*About* [bez datumu]). Její výhodou je, že uživatelé mohou snadno archivovat webové zdroje, které byly dříve problematické – například profily na sociálních sítích, YouTube videa atd. Platforma se oddělila v roce 2020 ze služby Webrecorder (*Webrecorder* [bez datumu]), která vznikla v roce 2015. Platformu spravuje neziskové sdružení Rhizome. Jedná se o uživatelsky přístupnou webovou archivovací službu, jež k archivaci používá jádro softvér Browsertrix (*Browsertrix* [bez datumu]). Služba Conifer není přizpůsobena pro uchovávání citací – nelze generovat citace, není možné použít zkrácený link, ani nahrávat více zdrojů najednou.⁴

ARCHIVE.TODAY

Archive.today je jednou z nejstarších fungujících nezávislých služeb – funguje od roku 2012. Není veřejně známo, kdo ji vede, či vyvíjí (*Archive.today* [bez datumu]). Služba není uzpůsobena pro použití jako citační nástroj – nelze generovat citace, nahrávat více zdrojů najednou, avšak uživatel získá zkrácený link.⁵

CITATIONSAVER

Služba, kterou provozuje portugalský webový archiv Arquivo.pt, funguje zatím spíše jako sběr citací k archivaci, poněvadž nevrací uživateli archivní linky. S touto funkcí však Arquivo počítá do budoucnosti, proto se nám zdálo vhodné zde službu zmínit. CitationSaver funguje však pouze pro portugalský webový kontext. Služba byla navržena pro zachování integrity vědeckých článků. Jako jediná služba extrahuje citované zdroje z vloženého dokumentu ve formátu PDF, TXT a HTML (uživatel může odeslat URL adresu článku) (*CitationSaver* 2023). Obsah je

archivován pro pozdější přístup. Služba nenabízí generování citací.

WEBCITE (1997 – 2019)

WebCite umožňoval ve své době archivaci většiny typů webového obsahu – HTML stránky, PDF soubory, CSS, JavaScript, formáty digitálních obrázků. Také archivoval metadata o shromážděných zdrojích, jako je čas přístupu, MIME typ a délka obsahu. Byl jednou z prvních služeb, které nabízely archivaci stránek na vyžádání, což je funkce později převzatá mnoha jinými archivačními službami, jako jsou nejstarší Archive.today a Wayback Machine. Ačkoliv WebCite je již nefunkční službou, resp. zamrzlou, neboť pozastavila přijímání zpracování odkazů, je i dnes podnětné se podívat na její funkcionalitu. Jako jediná služba totiž nabízí pokročilejší práci s metadatami, jak můžeme vidět na archivní verzi z Internet Archive (*WebCite Archive* [bez datumu]). Nabízí příklady citací (podobně jako Perma.cc) a pokouší se je definovat (*How does a WebCite-enhanced* [bez datumu]). Poskytovala také zkrácený link⁶ a umožňovala vložit URL či soubor, z něž automatizovaně vyextrahovala citační odkazy (*WebCite page* [bez datumu]).

SHRNUTÍ

Z kritérií, která jsou nejdůležitější, vybíráme pět, z nichž benefituje především uživatel: automatické generování citací (žádná existující služba), možnost nahrát více URL adres (Perma, Save Page Now, CitationSaver), vysoká rychlost archivace on demand (na vyžádání) umožňující získat archivní link okamžitě (Perma, Save Page Now, Conifer, Archive Today), možnost vložení souboru s automatickou extrakcí citovaných zdrojů (CitationSaver) a krátkost URL adres (Perma, Archive Today). Více viz Tabulku 1.

Z pohledu archivu zdůrazňujeme, zda je softvér volně dostupný a nemalou roli hraje také datová politika – možnost selfhostingu dat (Perma, CitationSaver), protože existuje národní zájem na uchovávání archivních dat na domácích uložkách, aby se zajistil přístup k nim i do budoucna, což je v případě citací webových zdrojů klíčové. Pro bližší porovnání příkládáme srovnávací tabulku kritérií (viz Tabulka 2).

Tabulka 1 Srovnávací tabulka kritérií – uživatel

Kritéria	Citačně-archivační služby					
	Perma.cc	Save Page Now	Conifer	Archive.today	CitationSaver	WebCite (pozastavená služba)
Forma služby	Webová aplikace + rozšíření do prohlížeče	Webová aplikace + rozšíření do prohlížeče	Webová aplikace	Webová aplikace	Webová aplikace	Webová aplikace
Verze zdarma	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano
Placená verze	Ano	Ne	Ano	Ne	Ne	Ano
Možnost generování citací	Ne	Ne	Ne	Ne	Ne	Ano
Zkrácený odkaz	Ano	Ne	Ne	Ano	Ne	Ne
Správa zdrojů v účtu	Ano	Ano	Ano	Ne	Ne	Ne
Kapacitní limit u verze zdarma	10 odkazů	Ne, či není znám	5 GB	50 MB / webový zdroj	Ne, či není znám	Ne, či není znám
Rychlost získání linku	Vysoká	Vysoká	Vysoká	Vysoká	Nízká	?
Hromadné nahrávání URL	Ano	Ano	Ne	Ne	Ano	Ano
Extrakce URL citací ze souboru	Ne	Ne	Ne	Ne	Ano (PDF)	Ano (HTML)
Možnost vložení metadat	Ano	Ne	Ne	Ne	Ne	Ano
Možnost stáhnutí dat – formát	Warc/PNG	Warc/Screenshot	Warc/Wacz	Ano, ale nefunkční – ZIP	Ne	?
Export URL archivovaných webů v textovém formátu	Ano	Ano	Ano	Ne	Ne	Ne
Uživatelská přívětivost	Vysoká	Střední	Vysoká	Nízká	Vysoká	Nízká

Další část srovnávací tabulky obsahuje kritéria z pohledu webového archivu.

Tabulka 2 Srovnávací tabulka kritérií – webový archiv

Kritéria	Citačně-archivační služby					
	Perma.cc	Save Page Now	Conifer	Archive.today	CitationSaver	WebCite (pozastavená služba)
Volně dostupné	Ano	Ano	Ne	Ne	Ano	Ne
Možnost selfhostingu dat	Ano	Ne	Ne	Ne	Ano	Ne
API	Ano	Ano	Ne	Ne	Ne	Ne
Export dat – formát	Warc/Screenshot	Warc/Screenshot	Warc/Screenshot	Komprimovaná data – aktuálně nefunkční	Ne	Ne
Technologie sklizení	Scoop	Heritrix/Brozzler	Heritrix	Chromium ⁷	Heritrix	?
Technologie zobrazení	Replay Web	Wayback Machine	Replay Web	Webové, interaktivní	Solr Wayback	?
GitHub	https://github.com/harvard-lil/perma	Ne	https://github.com/Rhizome-Conifer/conifer	https://github.com/wabarc/archive.is	https://github.com/arquivo/CitationSaver	Ne

JAK BY MOHLA VYPADAT ČESKÁ CITAČNĚ-ARCHIVAČNÍ SLUŽBA

Na základě průzkumu a zhodnocení parametrů zahraničních služeb jsme se pokusili nadizajnovat scénář, jak by vypadal ideální případ užití služby poskytující jak citační, tak archivační zázemí pro uživatele. Mohl by vypadat následovně:

- ▶ uživatel, který píše odbornou práci, si online vyhledá citačně-archivační službu;
- ▶ do webového formuláře zadá buď jednotlivý webový zdroj, anebo více webových zdrojů, anebo nahraje text hotové práce v souboru;
- ▶ služba umožní uživateli vyplnit metadata potřebná pro citaci, anebo upravit automaticky vyplněná metadata následně během procesu;
- ▶ služba vyhodnotí, zda webové zdroje již má a ty nabídne uživateli, anebo je *on demand* zaarchivuje;
- ▶ služba dle domény rozpozná základní topologii webového obsahu (akademický článek, sociální síť, či jiný webový zdroj) a dle toho citace připraví;
- ▶ uvědomí uživatele o finalizaci procesu a nabídne mu citace obsahující archivní trvalé odkazy dle běžných citačních stylů (z nichž si uživatel vybere) stáhnutelné např. ve formátu csv. v podobě načrtnuté v předchozí kapitole pro příslušnou normu.

V rámci doplňkových funkcionalit by uživatel mohl mít účet na správu zdrojů – *fine tuning* citací – a mohl by tak citace přizpůsobovat a ukládat, jako v případě citačních manažerů, o nichž se zmiňujeme výše.

Z pohledu zavádění citačně-archivačního nástroje ve Webarchivu jsme identifikovali několik problémů. Sklizeň **on demand**, tedy způsob, jak uživateli doručit dostatečně rychle archivní link, naráží na nedostatečné technické zázemí, které je uzpůsobeno především velkým a dlouhodobým sklízním. Situaci by mohl změnit přechod na sklízecí službu Browsertrix. Dále by bylo nutné řešit délku stávajícího URL.⁸ Musel by také vzniknout softvér pro různé podoby generování a rozpoznávání citací – zde se nabízí případná spolupráce s dalšími institucemi, které by jimi již disponovaly. Pro zpracovávání souborů (např.

PDF) pro extrakci citací webových zdrojů z prací by bylo možné využít stávající nástroj (CitationSaver) a integrovat ho.

K podnětům vedoucím k vhodné citační praxi archivačních linků v českém kontextu bychom zařadili nutnost uvedení pole pro archivní link u webových zdrojů na generátorech citací, jako je například citace.com. Dále seznámit odbornou veřejnost s touto problematikou a nabídnout jim vhodný nástroj – vyvinout svůj či doporučit vhodnou praxi. Oslovit odborníky, kteří seznamují studenty se základy psaní akademických prací a vybavit je nástroji či českým manuálem, a vybídnout odborné časopisy, aby požadovaly citování trvalých archivních odkazů ve svých článcích v recenzních řízeních.

ZÁVĚR

Na základě průzkumu zanikajícího obsahu, zahraniční praxe v oblasti archivace zdrojů citovaných v akademických pracích a porovnání nejzásadnějších nástrojů jsme zjistili, že momentálně neexistuje vhodná služba, která by splňovala citační i archivační kritéria. Pokusili jsme se o analýzu a výčet těchto kritérií i o návrh, jak by mohla citačně-archivační služba webových zdrojů a její uvedení do citační praxe v českém prostředí vypadat.

Pokud by se Webarchiv pokusil sehrát významnější roli v archivování citací a poskytování trvalých odkazů, mělo by to několik pozitivních dopadů. Národní zájem na umenšování a předcházení link rotu, česky také vyhívání odkazů, lépe možná úhynu odkazů či vysychání odkazů v akademických pracích je zřejmý, tedy zabránit umírání zdrojů potřebných pro akademiky a udržet kontinuitu bádání.

Dalším aspektem je budování bohemikálních odborných kolekcí Webarchivu v souladu s jeho náplní, navíc obohacených o cenná metadata – ze stejného důvodu se Webarchiv soustředí na uchovávání citací českých článků Wikipedie. V neposlední řadě by služba mohla díky integraci do akademické praxe zasáhnout širší vrstvu uživatelů než doposud, či oslovit uživatele z jiných odvětví, protože vysychání odkazů, jak jsme již zmiňovali, se týká třeba i zdrojů v mediálních výstupech.

Článek byl recenzovaný

DEDIKACE

Recenzovaný článek vznikl na základě institucionální podpory dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace Národní knihovna České republiky poskytované Ministerstvem kultury ČR.

POZNÁMKY

- ¹ Dle archivní kopie se oznámení o nepřijímání odkazů objevilo červenci 2019, lze však předpokládat že služba měla výpadky již dříve.
- ² Ukázka citačního linku Perma.cc: <https://perma.cc/X4E2-548U>.
- ³ Ukázka archivního záznamu Save Page Now: <https://web.archive.org/web/20240624055701/https://webarchiv.cz/en/>.
- ⁴ Ukázka archivního záznamu Conifer: <https://conifer.rhizome.org/zlodej/test0/20240626154507/https://www.webarchiv.cz/cs/>.
- ⁵ Ukázka archivního záznamu Archive.today: <https://archive.ph/z8zQY>.
- ⁶ Ukázka archivního záznamu WebCite: <http://www.webcitation.org/5Kt3PxfFl>.
- ⁷ *Archive.is blog*. [bez datumu]. Archive.today. Online. Dostupné na: <https://blog.archive.today/post/618635148292964352/what-scraper-or-headless-browser-are-you-using-it>. [zobrazené 2024-07-02].
- ⁸ Ukázka archivního záznamu Webarchiv: <https://wayback.webarchiv.cz/wayback/20240417131458/http://webarchiv.cz/cs/>.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- About*. [bez datumu]. Conifer. Online. Dostupné na: https://conifer.rhizome.org/_faq. [zobrazené 2024-06-29].
- Archive.today: On the trail of the mysterious guerrilla archivist of the Internet*. [bez datumu]. Gyrovague. Online. Dostupné na: <https://gyrovague.com/2023/08/05/archive-today-on-the-trail-of-the-mysterious-guerrilla-archivist-of-the-internet/>. [zobrazené 2024-06-29].
- Arquivo.pt*. [bez datumu]. Online. Dostupné na: <https://arquivo.pt/>. [zobrazené 2024-06-29].
- Arquivo.pt preserves Wikipedia citations*. 2023. Arquivo.pt. Online. 2023-08-18. Dostupné na: <https://sobre.arquivo.pt/en/tag/wikipedia-en/>. [zobrazené 2024-06-29].
- Batch process Google Sheets using archive.org services*. [bez datumu]. Archive.org. Online. Dostupné na: <https://archive.org/services/wayback-gsheets/>. [zobrazené 2024-06-29].
- BOWERS, John; CLARE STANTON a JONATHAN ZITTRAIN. 2021. *What the ephemerality of the Web means for your hyperlinks*. Columbia Journalism Review. Online. 2021-05-21. Dostupné na: <https://www.cjr.org/analysis/linkrot-content-drift-new-york-times.php>. [zobrazené 2024-06-24].
- Browsertrix Crawler*. [bez datumu]. Webrecorder. Online. Dostupné na: <https://webrecorder.net/tools#browsertrix-crawler>. [zobrazené 2024-06-29].
- Budapest Open Access Initiative*. [bez datumu]. Online. Dostupné na: <https://www.budapestopenaccessinitiative.org/>. [zobrazené 2024-06-29].
- CitationSaver preserves citations to web resources*. 2023. Arquivo.pt. Online. 2023-04-07. Dostupné na: <https://sobre.arquivo.pt/en/new-citationsaver-service-preserves-cited-web-content/>. [zobrazené 2024-06-29].
- Extinct Websites*. [bez datumu]. WebarchiveCZ. Online. Dostupné na: <https://github.com/WebarchivCZ/extinct-websites>. [zobrazené 2024-06-29].
- FARKAŠOVÁ, Blanka et al. 2023. *Výklad normy ČSN ISO 690*. Online. Brno: Citace.com. Dostupné na: <https://www.citace.com/Vyklad-CSN-ISO-690-2022.pdf>. [zobrazené 2024-06-29].
- Getting Started with Primary Sources*. [bez datumu]. Library of Congress. Online. Dostupné na: <https://www.loc.gov/programs/teachers/getting-started-with-primary-sources/>. [zobrazené 2024-06-29].
- Hiberlink*. [bez datumu]. Online. Dostupné na: <https://github.com/hiberlink>. [zobrazené 2024-06-29].

- How does a WebCite-enhanced reference look like?.* [bez datumu]. WebCite. Online. Dostupné na: https://webcitation.org/index#How_look. [zobrazené 2024-06-29].
- Internet Archive Developer Portal.* [bez datumu]. Online. Dostupné na: <https://archive.org/developers/index.html>. [zobrazené 2024-06-29].
- MEEHAN, Olivia. 2022. *Diving into Digital Ephemera: Identifying Defunct URLs in the Web Archives.* Library of Congress Blogs. Online. 2022-08-03. Dostupné na: <https://blogs.loc.gov/thesignal/2022/08/diving-into-digital-ephemera-identifying-defunct-urls-in-the-web-archives/>. [zobrazené 2024-06-24].
- MILLS, Elizabeth Shown. 2018. *Citing the Wayback Machine.* Evidence Explained: Historical Analysis, Citation & Source Usage. Online. 2018-07-05. Dostupné na: <https://www.evidenceexplained.com/quicktips/citing-wayback-machine>. [zobrazené 2024-06-29].
- Nařízení Evropského parlamentu.* Online. Dostupné na: https://ec.europa.eu/research/participants/data/ref/h2020/legal_basis/rules_participation/h2020-rules-participation_cs.pdf. [zobrazené: 2024-06-29].
- Perma.cc user guide / Accounts and Usage Plans.* [bez datumu]. Perma.cc. Online. Dostupné na: <https://perma.cc/docs/accounts#usage-plans>. [zobrazené: 2024-06-29].
- Perma.cc user guide / FAQ.* [bez datumu]. Perma.cc. Online. Dostupné na: <https://perma.cc/docs/faq>. [zobrazené: 2024-06-29].
- Přidělování DOI (CrossRef).* [bez datumu]. Online. Dostupné na: <https://www.lib.cas.cz/pro-redakce/pridelovani-doi-crossref/>. [zobrazené. 2024-06-29].
- SVOBODA, Luboš a Marie HAŠKOVCOVÁ. 2023. O mrtvých webových zdrojích: Jak identifikovat a sledovat zaniklý webový obsah?. *ITlib*. Online. roč. 23, č. 3 – 4, s. 37 – 41. Dostupné na: <https://doi.org/http://doi.org/10.52036/1335793X.2023.3-4.37-41>. [zobrazené 2024-06-26].
- TEIXEIRA DA SILVA, Jaime A. a Maryna NAZAROVETS. 2023. Archiving website-based references in academic papers: Problems caused by reference rot, potential solutions and limitations. *Learned Publishing*. Online. roč. 36, s. 477 – 487. Dostupné na: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1002/leap.1560>. [zobrazené 2024-06-24].
- Time Travel.* [bez datumu]. Online. Dostupné na: <https://timetravel.mementoweb.org/>. [zobrazené 2024-06-30].
- Using the wayback machine.* [bez datumu]. Internet Archive. Online. Dostupné na: <https://help.archive.org/help/using-the-wayback-machine/>. [zobrazené 2024-06-29].
- VOZÁR, Zdenko; Marie HAŠKOVCOVÁ a Andrea PROKOPOVÁ. 2022. Internet jako pramen výzkumu: Přístup k archivovaným webovým zdrojům a možnosti jejich zpracování. *Teorie vědy*. Online. roč. 44, č. 1, s. 59 – 87. Dostupné na: <https://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.48227f3a-a0de-4be9-9d09-934bce4f5c09>. [zobrazené 2024-09-29].
- Webarchiv.* [bez datumu]. Online. Dostupné na: <https://www.webarchiv.cz/>. [zobrazené 2024-06-29].
- WebCite.* [bez datumu]. Online. Dostupné na: <https://webcitation.org/>. [zobrazené 2024-06-29].
- WebCite Archive Form.* [bez datumu]. WebCite. Online. Dostupné na: <https://web.archive.org/web/20170201091742/https://webcitation.org/archive.php>. [zobrazené 2024-06-29].
- WebCite page combing form.* [bez datumu]. WebCite. Online. Dostupné na: <https://webcitation.org/comb.php>. [zobrazené 2024-06-29].
- Webrecorder.* [bez datumu]. Online. Dostupné na: <https://webrecorder.net/>. [zobrazené 2024-06-29].
- Wikipedia articles.* 2023. Online. Dostupné na: <https://www.nb.admin.ch/snl/en/home/collections/library-collections/wikipedia.html>. [zobrazené 2024-06-29].
- Zpráva o mrtvých webech: Databáze mrtvých webových zdrojů.* [bez datumu]. Online. Dostupné na: <https://www.webarchiv.cz/cs/mrtve-weby>. [zobrazené 2024-06-29].

ÚLOHA INFLUENCERA PRI PREDAJI KNÍH

BC. FILIP GABRIELLI
MGR. MATEJ SOMR, PHD.

Purpose: The aim of the paper is to present the results of content analysis and interviews aimed at defining the role of influencers in their cooperation with publishers and bookstores.

Methodology: The researchers used content analysis to examine information about the activities of marketers and influencers in the field of marketing. Content analysis also enabled the identification of publishers and bookstores that cooperated with influencers. The research also featured a questionnaire aimed at specifying the role of influencers in book sales by publishers and bookstores.

Results: According to the research, influencers, most often through barter cooperation, are the preferred marketing tool of publishers and bookstores. The research also showed that influencers play a key role in book marketing, and their ability to reach a wide range of readers makes them an integral part of the book market.

Conclusions: The research shows that influencers represent an important marketing tool for publishers and bookstores and increase the awareness of book titles, which leads to an increase in sales. However, since the overall success of such collaborations is difficult to measure, further research is needed.

Keywords: influencer marketing, book marketing, book market, bookstores, publishing houses, surveys

✉ filip.gabrielli@st.fhv.uniza.sk
matej.somr@fhv.uniza.sk
Katedra mediamatiky
a kultúrneho dedičstva
www.kmkd.fhv.uniza.sk

ÚVOD

Knižný trh je nehomogénny a rozdeľuje sa na viacero segmentov, ktoré medzi sebou nesúvisia a navzájom sa odlišujú. Predstavuje tak neodmysliteľnú súčasť hospodárstva každej krajiny a zároveň tvorí jej dôležitú časť kultúrneho dedičstva (Pistorius 2019). Od vzniku Slovenskej republiky až po súčasnosť prešiel knižný trh zmenami, ktoré ovplyvnili jeho aktuálny stav. Od vzniku Matice slovenskej, ktorá svoju funkciu zastáva dodnes, až po vstup do Európskej únie, vďaka čomu sa otvorili nové možnosti pre dostupnosť kníh zo zahraničia (*Čo robí Matica slovenská* 2018). Rozvoj sociálnych sietí a internetu sa taktiež podpísal pod aktuálny stav slovenského knižného trhu. Ten ovplyvnil aj spôsob praktizovania knižného marketingu. V súčasnosti nie sú sociálne médiá len o zverejňovaní príspevkov. Sociálne siete poskytujú vydavateľstvám a kníhkupectvám ideálne prostredie vhodné na zvyšovanie povedomia o ich značke, produkte alebo službe (Gombar 2023). S nástupom internetu nastali aj zmeny vo forme reklamy – pred tradičnými formami reklamy v tlači, v televízii alebo v rádiu sa uprednostňuje modernejšia verzia reklamy, praktizovaná online formou, ako e-mail marketing, influencer marketing a social media marketing (Collins-Rose 2023).

Influencer predstavuje marketingový nástroj, definujúci ako osobu aktívnu na sociálnej sieti, ktorá si vybudovala dôveryhodnosť, a svojou autenticnosťou dokáže ovplyvniť svojich sledovateľov pri nákupe služieb alebo produktov konkrétnej značky (Atherton 2022).

INFLUENCER MARKETING

Ide o jednu z najrozšírenejších a najefektívnejších foriem marketingu. Hlavným cieľom influencer marketingu je inšpirácia, ktorá má podnecovať u sledovateľov prehodnotenie svojich návykov a preferencií (Geysler 2024). Rozmach influencer marketingu ovplyvnil technologický pokrok, príchod sociálnych sietí a následne sprístupnenie internetu bežnému používateľovi. Milióny používateľov trávia niekoľko hodín denne prehliadaním sociálnych sietí s cieľom komunikovať, zabaviť sa alebo sa inšpirovať. Práve tu vznikol priestor pre influencer marketing a propagáciu značiek, služieb alebo produktov (Santora 2022).

Úloha influencera spočíva v jeho sile, pomocou ktorej dokáže ovplyvniť nákupné správanie potenciálneho spotrebiteľa. Pri influencer marketingu je dôležitý výber vhodného influencera, ktorý je aktívny na sociálnej sieti, kde sa nachádza cieľová skupina spoločnosti (Kramárová [bez dátumu]). V minulosti sa influencer marketing sprostredkoval pomocou celebrit. V dnešnej dobe sa influencer marketing netýka len celebrit. Ich úlohu vo väčšine prípadov prevzali influenceri, ktorí pôsobia na sociálnych sieťach a využívajú svoje profily na propagáciu (Geysler 2024). Influencera definujeme ako osobu, ktorá si na sociálnej sieti vybudovala dôveryhodnosť a svojou autenticnosťou dokáže ovplyvniť svojich sledovateľov pri nákupe služieb alebo produktov konkrétnej značky (Atherton 2022).

Spojenie knižného marketingu a influencer marketingu podnietilo influencerov k vzniku tzv. knižných influencerov, ktorých náplňou je venovať sa knižnému marketingu.

METODOLÓGIA VÝSKUMU

Hlavnou výskumnou témou príspevku je úloha influencera pri predaji kníh. V rámci skúmanej problematiky sme si stanovili nasledujúce výskumné problémy:

- ▶ identifikácia knižných influencerov a influencerov s okrajovým záujmom o knižný marketing,
- ▶ spolupráca influencerov s kníhkupectvom/vydavateľstvom,
- ▶ úloha influencerov na slovenskom knižnom trhu.

Naším cieľom bolo zistiť:

- ▶ Akú úlohu zohrávajú influenceri pri predaji kníh?
- ▶ Ktorých influencerov detegujeme v rámci knižného marketingu na Slovensku?
- ▶ Ktoré kníhkupectvá/vydavateľstvá kooperujú s influencerami?

Údaje boli získané prostredníctvom informačného prieskumu, analýzy, syntézy, komparácie, dedukcie, pozorovania na sociálnej sieti Instagram a použitia nástroja ZoomSphere. Pri analýze influencerov na sociálnej sieti Instagram bol aplikovaný kvalitatívny metodologický prístup. Počas výskumu sme sa zameriavali na influencerov, ktorí sa na svojich profiloch venujú knižnému marketingu. Pri vyhľadávaní relevantných profilov sme sa sústredili na rozpoznateľné

znaky, ako napr. použité hashtagy. Na základe analýzy delíme profily influencerov do dvoch skupín:

KNIŽNÍ INFLUENCERI

- ▶ Predstavujú osoby, ktorých profil na sociálnej sieti Instagram je zameraný len na knižný marketing. Profil knižného influencera je tak možné spoznať na základe jeho príspevkov, ktorých súčasťou je vo väčšine prípadov kniha. Záľubu v čítaní sa tak snažia prepojiť so svojim životným štýlom. Súčasťou príspevkov, na ktorých sú vyobrazené knihy, sú opisy diel, recenzie alebo iné odporúčania na knižné tituly.
- ▶ Charakteristický pre knižného influencera sú hashtagy, ako #knihomolka, #knihozrut, #kniha-jelaska, #knihistagram a rôzne iné. Okrem slovenských hashtagov sa používajú aj zahraničné, napríklad #booktour, #booklover, #bookstagramer a iné. V prípade, ak je príspevok vytvorený v spolupráci s vydavateľstvom alebo kníhkupectvom, objavuje sa #spolupraca. V takomto prípade sa objavuje aj hashtag s názvom vydavateľstva alebo kníhkupectva, s ktorým spolupráca vznikla.
- ▶ Prvok, na základe ktorého vieme rozpoznať, že profil patrí knižnému influencerovi, je aj BIO na profile. Knižní influenceri sa často prezentujú ako milovníci kníh, vášniví čitatelia alebo knihomoli. Často sú aj samotné názvy profilov knižných influencerov spojené so slovom kniha, knihomol, booklover a iné.

INFLUENCERI VENUJÚCI SA KNIŽNÉMU MARKETINGU OKRAJOVO

Záujem o knižné publikácie môže prejsť ktokoľvek bez ohľadu na to, aký obsah na sociálnej sieti Instagram tvorí. Môže ísť o influencerov, ktorí sa na svojich profiloch zamerali na zdravý životný štýl, módu, ekológiu a iné. Často ide o obsah tvorený kombináciou viacerých súvisiacich, ale aj nesúvisiacich odvetví. V prípade, že sa influencer prezentuje ako čitateľ, stáva sa tak atraktívnym pre vydavateľstvá a kníhkupectvá. Takéhoto influencera nemožno ihneď identifikovať vzhľadom na rôznorodý obsah na jeho profile a je potrebná hlbšia analýza. Obsah príspevkov s knižnou tematikou je totožný s knižným influencerom. Ich súčasťou sú knihy, recenzie alebo odporúčania na knižný titul vyobrazený

na fotografii, prípadne hashtagy, ktoré označujú, či ide o spoluprácu alebo o označenie konkrétneho vydavateľstva/kníhkupectva s ktorým vznikla spolupráca.

Následne boli nami identifikované profily podrobnejšie obsahovej analýze s cieľom zistiť, či daní influenceri spolupracujú s kníhkupectvami alebo vydavateľstvami. V prípade, že sa spolupráca potvrdila, zaznamenali sme ju do tabuliek v období od 1. 9. 2023 do 31. 3. 2024. Jedna tabuľka bola určená pre skupinu knižných influencerov a druhá pre influencerov, ktorí sa knižnému marketingu venujú len okrajovo. Z týchto tabuliek boli vybrané profily, ktoré následne prešli ďalšou analýzou prostredníctvom nástroja Zoomsphere. Konkrétne sme analyzovali štyri vybrané instagramové profily, z ktorých dva patrili knižným influencerom a dva influencerom, ktorí sa knižnému marketingu venujú okrajovo.

Súčasťou výskumu bol aj dotazník obsahujúci otvorené otázky, ktorých cieľom bolo získať kvalitatívne dáta. Tieto otázky nám umožnili zistiť, akú úlohu zohrávajú influenceri pri predaji kníh. V rámci nášho výskumu boli použité dva samostatné dotazníky, pričom jeden bol určený pre vydavateľstvá a druhý pre kníhkupectvá.

ANALÝZA A INTERPRETÁCIA VÝSLEDKOV VÝSKUMU

Nasledujúca časť je zameraná na praktickú časť výskumu, v ktorej bližšie interpretujeme výsledky výskumu.

Podľa nami stanovených kritérií sme v rámci knižného marketingu identifikovali konkrétnych knižných influencerov na platforme Instagram. Na základe našej analýzy evidujeme vyše 30 profilov. Patria medzi ne profily @_dzejny, @adulkacitulka, @anduskag, @arvonkine_knihy, @barboradealava, @brano_meliska, @bookstagram_simona, @caroknih, @citaj_so_mnou, @evaoknihach, @fandomka, @fromtimetotime.sk, @hana.zet, @knihomolka_z_lesa, @knihomolka_knihomolke, @knizna_fetka, @knizna_luza, @lacetka_blog, @life_of_bookworm, @ll_booklover, @martina_s_hlavou_v_knihach, @mghnight.reads, @nativebookstagram, @natyn, @ofcupsandwords, @pali_jen, @patrishatheserpent, @romes.reads, @radka.knihomolka, @simon_jasova_books, @tanyk_tanicka.

Profily, ktoré sa len okrajovo zameriavajú na knižný marketing, ale majú potenciál stať sa v budúcnosti

efektívnym nástrojom marketingovej komunikácie na podporu predaja kníh, zahŕňajú nasledujúce profily na sociálnej sieti Instagram: @janasimkovic, @kristina.tormová, @michellegraphy, @milanbezmapy, @nikavujisic, @tamaraheribanova.

INFLUENCERI VHODNÍ NA SPOLUPRÁCU S VYDAVATEĽSTVOM ALEBO KNÍHKUPECTVOM

Na základe analýzy Instagramu sme identifikovali influencerov, ktorých nebolo možné zaradiť ani do jednej z vyššie uvedených kategórií. Išlo o profily influencerov, ktorí nespolupracujú so žiadnym kníhkupectvom alebo vydavateľstvom, no napriek tomu na svojich profiloch zdieľajú rôzne knižné tituly, prípadne prejavujú záujem o knihy. Na Instagrame nájdeme profily influencerov, ako Natália Pažická (@nataliapazicka), Sandra Sviteková (@dejepisinak), Peter Altof (@expl0ited), Veronika Cifrová Ostrihoňová (@veronikaostrihonova) a množstvo ďalších. Práve tieto profily môžu predstavovať vhodných adeptov na kooperáciu s kníhkupectvami alebo vydavateľstvami.

V rámci analýzy sociálnej siete Instagram sme sa stretli s viacerými influencerami, ktorí sa venujú knižnému marketingu. Najväčšiu časť tvoria knižní influenceri (31), ďalšiu skupinu zastávajú influenceri, ktorí sa venujú knižnému marketingu okrajovo (5). Pri analýze profilov sme sa stretli aj s účtami influencerov, ktorí na svojich profiloch prezentujú knižné tituly aj napriek tomu, že nejde o spoluprácu s vydavateľstvom alebo kníhkupectvom.

SPOLUPRÁCA INFLUENCEROV S VYDAVATEĽSTVAMI A KNÍHKUPECTVAMI

Vydavateľstvá a kníhkupectvá využívajú spoluprácu s knižnými influencerami na zvýšenie záujmu o knihy. Príspevky na sociálnych sieťach často zahŕňajú knižný titul vyobrazený na fotografii, recenziu a v niektorých prípadoch aj možnosť zapojiť sa do súťaže o knižný titul. Pri analýze jednotlivých profilov sme narazili na problém identifikácie spoluprác. V určitých situáciách nebolo možné jednoznačne určiť, či ide o spoluprácu alebo nie. Neidentifikovateľné

spolupráce sme zaznamenali v Grafe 2.

Vzhľadom na rozdielne prístupy influencerov k spoluprácam sme ku každej kooperácii pristupovali individuálne. V niektorých prípadoch išlo o podakovanie vydavateľstvu za zaslaný výtlačok, prípadne za označenie spolupráce formou hashtagu alebo iný spôsob oznámenia spolupráce. Každý influencer k tomu pristupoval odlišne. Na sociálnej sieti Instagram sme tiež identifikovali knižných influencerov, ktorí vo svojich príspevkoch označovali vydavateľstvo alebo kníhkupectvo, avšak neuvádzali, či ide o spoluprácu. Napriek tomu sme tieto prípady zaznamenali ako potenciálne spolupráce s vydavateľstvom alebo kníhkupectvom.

V rámci výskumu sme zistili, že 14 knižných influencerov spolupracuje s vydavateľstvom Panta Rhei. Ďalších 6 knižných influencerov spolupracuje s kníhkupectvom Martinus. Väčšina knižných influencerov spolupracuje len s jedným kníhkupectvom. Objavili sa aj profily, ktoré nespolupracovali so žiadnym kníhkupectvom. Výnimkou je profil @bookstagram_simona, ktorý uvádza spoluprácu s dvomi kníhkupectvami, a to internetovým kníhkupectvom Knihy pre každého a kníhkupectvom Bux.sk, ktoré patrí pod vydavateľský dom IKAR. Pri analýze sme zistili, že desať influencerov nespolupracuje so žiadnym vydavateľstvom. Z Grafu 2 vyplýva, že influenceri spolupracujú prevažne len s jedným z kníhkupectiev.

V prípade spolupráce s vydavateľstvami sme sa stretli s knižnými influencerami, ktorí spolupracujú s viacerými vydavateľstvami súčasne.

Pri analýze počtu kooperácií medzi vydavateľstvami a knižnými profilmi sme zaznamenali najviac spoluprác s vydavateľstvami, ako napríklad vydavateľstvo IKAR (17), Tatran (16) alebo Slovart (14). Okrem vydavateľstiev, ktoré sú uvedené v Grafe 3, sme zaznamenali kooperácie aj s vydavateľstvom Portugalský inštitút alebo s vydavateľstvami Odeon, Mladý Absynt, Fortuna Libri a iné.

S vydavateľstvami a kníhkupectvami nespolupracujú len knižní influenceri. Na sociálnej sieti Instagram sme registrovali profily, ktoré sa okrajovo venujú knižnému marketingu. Pri analýze kooperácie medzi influencerami, vydavateľstvami a kníhkupectvami sme zistili spoluprácu s vydavateľstvom Motýľ, s ktorým kooperujú dva profily influencerov. Spoluprácu s kníhkupectvami sme zaznamenali v najväčších kníhkupectvách na území Slovenska (Panta Rhei a Martinus), a to jedného influencera. Išlo o krátkodobú spoluprácu, ktorej úlohou bolo zviditeľniť aktuálnu kampaň.

ÚLOHA INFLUENCERA

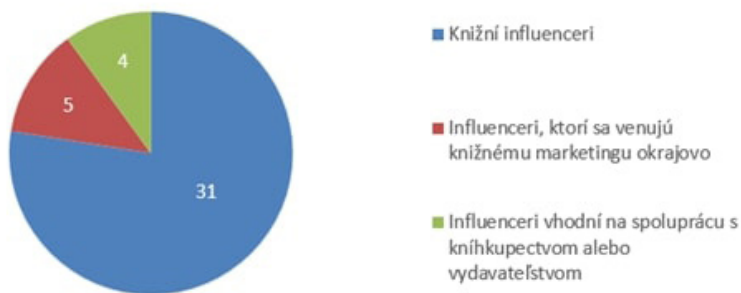
Súčasťou výskumu bolo interview s využitím kvalitatívnej metódy v podobe otvorených otázok v dotazníku, vďaka čomu sme si mohli priblížiť, aká je úloha influencera pri predaji kníh. Počas výskumu boli distribuované dva druhy dotazníkov – jeden pre vydavateľstvá a jeden pre kníhkupectvá.

Vydavateľstvá a kníhkupectvá nadväzujú vzťahy s influencerami z rôznych dôvodov, pričom úloha influencera je od začiatku spolupráce jasne stanovená. Vydavateľstvá IKAR a Albatros Media Slovakia sa vyjadrili, že úlohou influencera je zviditeľniť konkrétny knižný titul. Rovnakú úlohu zohráva influencer aj pri spolupráci s vydavateľstvom Portugalský Inštitút, ktorý sa okrem zviditeľnenia knižného titulu zároveň snaží zvýšiť povedomie čitateľov o sebe ako o menšom vydavateľstve v porovnaní s vydavateľstvom IKAR.

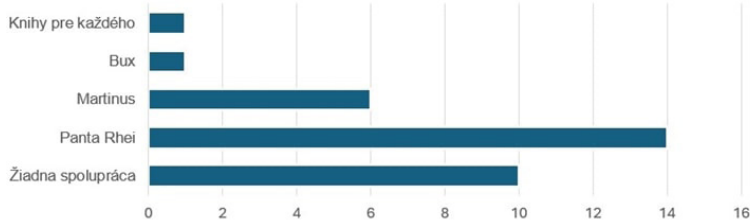
Úloha influencera má však pre kníhkupectvo iný charakter než pre vydavateľstvá. Zatiaľ čo vydavateľstvá sa prostredníctvom spolupráce s influencerami snažia zviditeľniť konkrétnu knihu, tak napríklad kníhkupectvo Martinus vidí hlavný prínos v budovaní povedomia o značke, tzv. Brand Awareness.

Je zrejmé, že kníhkupectvá a vydavateľstvá preferujú spoluprácu s influencerami s cieľom prispieť k prospechu spoločnosti. Ako však konštatuje vydavateľstvo IKAR, meranie úspešnosti spolupráce s influencerami a ich vplyvu na nákupné správanie spotrebiteľov je komplexné. Napriek tomu uviedli, že v niektorých prípadoch bolo možné pozorovať pozitívne výsledky spomínaných spoluprác, čo sa prejavilo na viditeľnosti a vyššom predaji určitých knižných titulov. Spolupráca knižných influencerov s vydavateľstvom Portugalský Inštitút priniesla pozitívny ohlas na ich instagramový účet, ktorý zaznamenal nárast sledovateľov. Taktiež bol zistený nárast predaja, hoci nie je možné s istotou povedať, či ide o dôsledok spolupráce s influencerami alebo o iné faktory. Vydavateľstvo Albatros Media Slovakia sa snaží prostredníctvom spolupráce s influencerami prezentovať knižné tituly tak, aby boli ľahko identifikovateľné v kníhkupectvách.

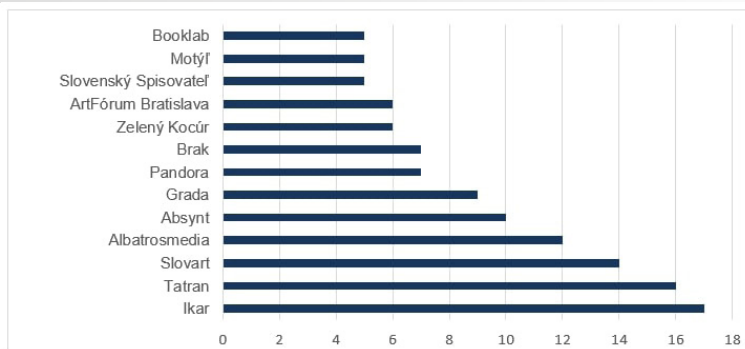
Pre kníhkupectvo Martinus má spolupráca s influencerami trochu iný význam ako pre iné

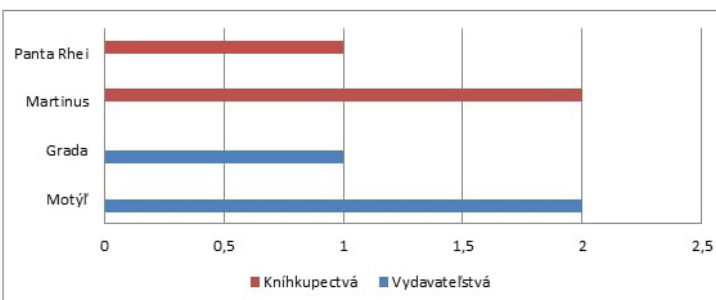
Graf 1 Influenceri pôsobiaci na knižnom trhu

Graf 2 Spolupráce knižných influencerov a kníhkupectiev

Graf 3 Spolupráca knižných influencerov s vydavateľstvami

Graf 4 Spolupráca influencerov s vydavateľstvami a kníhkupectvami

vydavateľstvá. Martinus využíva tieto kooperácie na zviditeľnenie kampaní, ktoré si vyžadujú väčšiu pozornosť. Ich pozitívna skúsenosť s influencerami svedčí o tom, že spolupráce úspešne fungujú a pomáhajú zviditeľniť kampane, ktoré kníhkupectvo Martinus potrebuje propagovať.

ZÁVER

Na základe výskumu môžeme konštatovať, že influenceri predstavujú preferovaný marketingový nástroj vydavateľstiev a kníhkupectiev. V rámci analýzy sociálnej siete Instagram sme identifikovali viac ako tridsať profilov knižných influencerov a päť influencerov s okrajovým záujmom o knižný marketing. Profily knižných influencerov sa vyznačujú podobnými charakteristikami, ktoré zahŕňajú príspevky s knihami, recenzie alebo odporúčania sprevádzané hashtagmi s knižnou tematikou. Identifikácia influencerov so záujmom o knižný marketing len okrajovo je náročnejšia. Pre ich identifikáciu je nevyhnutná hlbšia analýza profilu, ktorá umožňuje odhaliť príspevky súvisiace s knižným marketingom. Aj v prípade týchto influencerov ide o príspevky, ktoré vznikli v spolupráci s vydavateľstvom alebo kníhkupectvom.

Vďaka obsahovej analýze sme zistili, že knižní influenceri etablovali spolupráce s viacerými vydavateľstvami. Naša analýza knižných influencerov ukázala, že najväčší počet influencerov spolupracuje s vydavateľstvom IKAR. Podľa vyjadrenia vydavateľstva IKAR má tento vydavateľ spoluprácu s približne 30 knižnými influencerami. Vydavateľstvo Portugalský Inštitút spolupracuje len s knižnými influencerami.

Okrem vydavateľstiev s knižnými influencerami spolupracujú aj kníhkupectvá, najčastejšie s kníhkupectvom Panta Rhei. Kníhkupectvo Martinus taktiež uviedlo, že spolupracuje s knižnými influencerami.

Barterová forma spolupráce predstavuje najčastejší model spolupráce v knižnom marketingu. Vydavateľstvá IKAR, Portugalský Inštitút a Albatros Media Slovakia, ale aj kníhkupectvo Martinus, využívajú tento spôsob spolupráce s influencerami. Texty pod príspevkami, kde influenceri prejavujú vďaku za knižné tituly, sú teda často spojené s touto formou spolupráce. Okrem barterovej spolupráce praktizujú vydavateľstvá a kníhkupectvá aj platené spolupráce, spolupráce prostredníctvom súťaží alebo kombináciu viacerých typov spoluprác. V prípade kníhkupectiev môžeme pozorovať aj stratégiu ambasádorstva.

Úloha influencera zohráva kľúčovú úlohu v oblasti knižného marketingu. Ich zapojenie a schopnosť osloviť čitateľov ich robia neoddeliteľnou súčasťou knižného trhu. Na základe informácií získaných z rozhovorov s vydavateľstvami a kníhkupectvami je spolupráca s influencerami schopná napĺňať stanovené ciele. V prípade spoluprác s vydavateľstvami sa zvyčajne cieľom stáva zvýšenie povedomia o konkrétnom knižnom titule. Vydavateľstvo Portugalský Inštitút tvrdí, že táto spolupráca viedla aj k zvýšeniu predaja knižných titulov podporených prácou knižných influencerov. Napriek týmto úspechom nie je možné s istotou potvrdiť, či je tento nárast zapríčinený práve spoluprácou s influencerami, alebo či k nemu prispeli aj iné faktory. Vydavateľstvo IKAR uviedlo, že meranie úspešnosti spolupráce s influencerami a jej vplyvu na nákupné správanie spotrebiteľov je prakticky nemožné. Toto tvrdenie otvára priestor na ďalšie výskumy v tejto oblasti.

ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV

- ATHERTON, Julie. 2022. *Stratégie sociálnych médií*. Brno: Ligea.
- COLLINS-ROSE, Felix. 2023. *Digitálny marketing vs. tradičný marketing: Čo si vybrať na začiatok propagačnej kampane?* Ranktracker. Online. 2023-05-10. Dostupné na: <https://www.ranktracker.com/sk/blog/digital-marketing-vs-traditional-marketing-what-is-your-choice-to-kick-off-a-promo-campaign/>. [zobrazené 2024-04-06].
- Čo robí Matica Slovenská. 2018. Matica Slovenská. Online. 2023-09-11. Dostupné na: <https://matica.sk/co-robi-matica-slovenska/>. [zobrazené 2024-04-06].
- GEYSER, Werner. 2024. *What is Influencer Marketing? – The Ultimate Guide for 2024*. Influencer Marketing Hub. Online. 2024-01-30. Dostupné na: <https://influencermarketinghub.com/influencer-marketing/>. [zobrazené 2024-04-06].
- GOMBAR, Jakub. 2023. *Áké sú výhody a nástroje online marketingu?*. Invelity. Online. 2023-04-20. Dostupné na: <https://www.invelity.com/blog/ake-su-vyhody-nastroje-online-marketingu/>. [zobrazené 2024-04-06].
- KRAMÁROVÁ, Miroslava. [bez dátumu]. *Influencer marketing: Všetko, čo musíte vedieť skôr, než sa doň pustíte*. ecake. Online. Dostupné na: <https://www.ecake.sk/influence-marketing/>. [zobrazené 2024-05-27].
- PISTORIUS, Vladimír. 2019. *Jak se dělá kniha*. Příbram: Pistorius & Olšanská.
- SANTORA, Jacinda. 2024. *12 Types of Influencers You Can Use to Improve Your Marketing*. Influencer Marketing Hub. Online. 2024-01-26. Dostupné na: <https://influencermarketinghub.com/types-of-influencers/>. [zobrazené 2024-04-06].

VYUŽITIE MODERNÝCH TECHNOLÓGIÍ V KNIŽNICIACH

MGR. NIKOLA KIANICOVÁ

Purpose: The survey dealt with the use of modern information and communication technologies in the library environment.

Methodology: The survey was conducted in March and April 2024 through an anonymous online questionnaire featuring the participation of 36 Slovak libraries. It included mostly open-ended questions with self-reporting elements, several of which are presented herein.

Results: The survey showed that a relatively large number of libraries, including libraries responding to the development of new technologies, have no experience with the Smart Library concept, which negatively affects the speed and effectiveness of their implementation. Despite this, most libraries are members of the Library for Slovakia consortium, which arranges for education of using digital technologies.

Conclusions: Although libraries are aware of the need for digital learning and technological innovation, most are hindered by a lack of funds, staff and space. Nevertheless, it is essential that libraries reflect on the current needs and demands of society and users.

Keywords: information and communication technologies, smart library, Slovak libraries, innovations in libraries, questionnaires

✉ nikola.kianicova@snk.sk
Slovenská národná knižnica
www.snk.sk

Za posledné desaťročia došlo vo svete knižníc k obrovským zmenám z hľadiska vplyvu využívania moderných technológií. V súčasnosti knižnice poskytujú rôzne informačné služby pomocou moderných technológií a oslovujú svojich používateľov prostredníctvom sociálnych sietí a digitálnych médií viac ako kedykoľvek predtým. Knižnice sú ovplyvnené týmito technológiami a využívanie IKT má vplyv na moderné knižničné služby, ktoré zmenili spôsob, akým môžu používatelia pristupovať k požadovaným informáciám odkiaľkoľvek a kedykoľvek. Navyše prostredníctvom sociálnych sietí a online chatovacích služieb majú knihovníci dostupné nové spôsoby komunikácie s používateľmi.

Anonymný prieskum *Využitie moderných technológií v knižniciach* s cieľom zmapovať využívanie moderných, informačných a komunikačných technológií v knižniciach realizovalo oddelenie knižničný inštitút odboru k-Služby Slovenskej národnej knižnice v priebehu marca a apríla 2024 prostredníctvom Google formulára. Prieskum bol propagovaný na webovej stránke *ekonferencie.snk.sk – Metodika* a zapojilo sa doň 36 slovenských knižníc, z toho jedna akademická, tri špeciálne, jedna vedecká, dvadsaťjeden regionálnych, sedem mestských a tri obecné knižnice. Prieskum bol koncipovaný ako otvorený dotazník a výber z podnetných odpovedí uvádzame v tomto článku.

S modernými technológiami v knižniciach úzko súvisí aj koncept Smart Library, ktorý v sebe zahŕňa moderné knižnice snažiace sa reagovať na vývoj nových technológií využívaním nových moderných koncepcií v oblasti knihovníctva s cieľom prispôbiť sa zmenám v spoločnosti. Tento koncept knižnice je primárne zameraný na komfort používateľa a kvalitu poskytovaných služieb, ktoré reflektujú aktuálne potreby jednotlivcov v dnešnej spoločnosti. Ide o novú inovatívnu formu poskytovania služieb s využitím technológií bez potreby knihovníkov, t. j. čo najmenšieho kontaktu medzi knihovníkom a používateľom.

Príkladom Smart Library je pobočka Mestskej knižnice v Prahe – Kiosek (MKP), ktorá zrealizovala úplne samoobslužnú knižnicu. Knihovník je štandardne prítomný iba jedenkrát týždenne, keďže výpožičné služby a bezpečnosť knižničného fondu sú zaistené prostredníctvom zariadení s technológiou RFID, ktoré umožňujú úplne samoobslužnú prevádzku. Kiosek dostal svoje meno podľa veľkosti – so svojimi iba 29 m² sa zaradil medzi najmenšie pobočky MKP. Je strategicky umiestnený v Centre Čierny Most, kam ľudia bežne chodia za kultúrou,

prípadne na nákupy. Používatelia tu môžu knihy vracieť, vyzdvihovať rezervované alebo chvíľu relaxovať, prípadne vybrať si z pestrej ponuky nových publikácií. Pre používateľov je vypožičiavanie a vrátenie kníh vďaka využitiu RFID selfchecku veľmi jednoduché a intuitívne. V prípade, že by nastala nejaká prekážka, k dispozícii je aj online pomoc prostredníctvom videokomunikácie s knihovníkom.

Jedenásť knižníc (štyri regionálne, tri mestské, tri obecné a jedna akademická knižnica) v dotazníku uviedlo, že nemajú informácie o koncepte Smart Library. Ostatné knižnice považujú tento koncept za skvelú myšlienku a zaujímavé moderné riešenie, ako sa priblížiť knižniciam budúcnosti.

„Pri zaistení bezpečnosti priestoru a fondu je to dobrá možnosť, ako byť bližšie k čitateľom.“ (regionálna knižnica)

„Je to zaujímavý koncept, ale rovnako vyžaduje prítomnosť knihovníka – aspoň na dialku – a zvyšuje nároky na technické zabezpečenie. No je to aj cesta, ako byť bližšie k čitateľovi a jeho potrebám viac-menej kedykoľvek, najmä v smere rýchlej výmeny – vrátenie a požičanie objednaných kníh. Zároveň kladie aj nároky na používateľa, teda predpokladá základné digitálne zručnosti, aby mohol tento typ knižnice/služby využiť.“ (regionálna knižnica)

Niektorí knihovníci považujú tento koncept za výborný spôsob, ako udržať knižnice v chode pri znížených nákladoch a zároveň, ako ich sprístupniť v neskorých večerných alebo skorých ranných hodinách. Knihovníci, ktorí sa zapojili do prieskumu, sa zhodujú v tom, že takýto chod pobočky/knižnice je nepochybne dobrou inšpiráciou pre knižnice a využitie môže nájsť najmä vo väčších mestách a centrách uprednostnený priamy kontakt s verejnosťou.

K fungovaniu modernej knižnice nepochybne patrí aj ochrana knižničného fondu systémom RFID. Tento systém je využívaný nielen ako ochrana proti krádežiam kníh, ale využíva sa aj pri identifikácii kníh, samoobslužných výpožičkách a revízii fondu. Bezpečnostné brány sú súčasťou systému RFID, slúžiaceho na zaistenie ochrany majetku knižnice. Z 36 knižníc, ktoré vyplnili dotazník, využíva ochranu systémom RFID 14 knižníc, z toho 11 regionálnych, jedna vedecká, jedna špeciálna a jedna akademická knižnica. Slovenská národná knižnica taktiež využíva technológiu (RFID) na ochranu fondu študovni.

Knižnice využívaním knižnično-informačného systému môžu automatizovať proces pridávania kníh, digitálnych zdrojov a iných materiálov do katalógu knižnice. Z dotazníka vyplynulo, že len dve obecné knižnice nevyužívajú žiadny knižnično-informačný systém. Systém KIS DAWINCI využíva 34 knižníc, za ním nasledujú knižničné systémy Tritius, ktorý je priamym nástupcom systému Clavius, ďalej KIS MaSK (Knižnično-informačný systém pre malé a stredné knižnice) a nakoniec knižnično-informačný systém Advanced Rapid Library (ARL).

SLOVENSKÉ KNIŽNICE OTVÁRAJÚ DVERE DO SVETA UMELEJ INTELIGENCIE

Centrum vedecko-technických informácií SR (CVTI SR) začalo v máji 2023 vzdelávať pracovníkov partnerských knižníc, združených v konzorciu Knižnice pre Slovensko (<https://kniznicepreslovensko.cvtisr.sk/>), na podujatí *Bibliosféry* a pokračovalo na letných seminároch *Umelá inteligencia pre knihovníkov jednoducho a prakticky*.

Konzorcium Knižnice pre Slovensko vzniklo ako reakcia na výzvy súčasnej digitálnej éry, ktorým musia knižnice čeliť. Tie už neslúžia len ako miesta na uchovávanie a sprístupňovanie informácií, ale

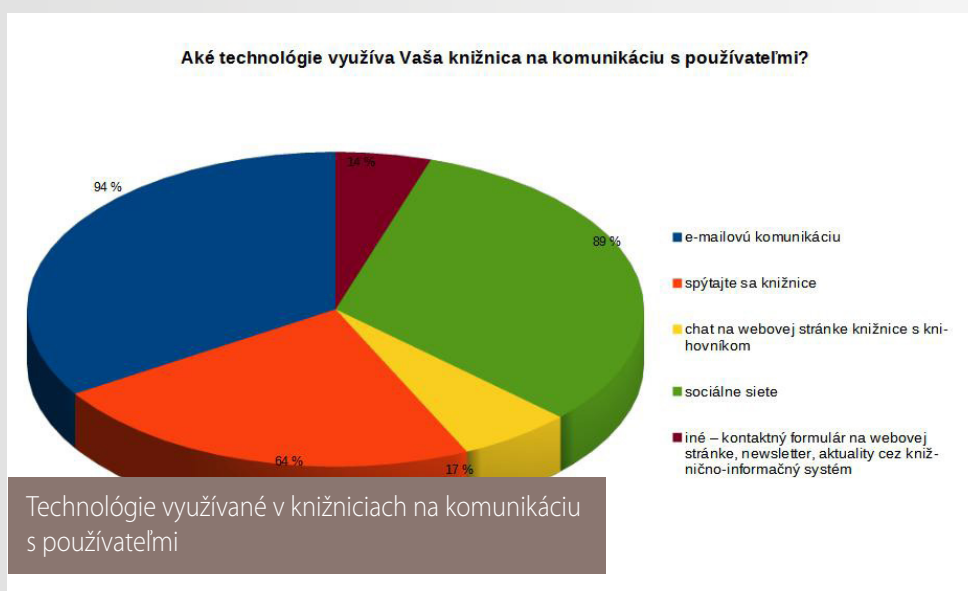
plnia aj kultúrnu, vzdelávaciu či komunitnú funkciu. Vďaka konzorciu budú mať knižnice svoje nezastupiteľné miesto v ére digitálnych technológií, umelej inteligencie a 4. priemyselnej revolúcie. Konzorcium v súčasnosti združuje 53 knižníc z celého Slovenska. Do nami realizovaného prieskumu sa zapojilo 36 knižníc, avšak 10 z nich nie je zapojených do tohto projektu. Ide o štyri mestské, dve obecné a jednu regionálnu, vedeckú, špeciálnu a akademickú knižnicu.

Z prieskumu taktiež vyplýva, že knižnice, ktoré sú do konzorcia zapojené, majú s projektom veľmi dobré skúsenosti.

„Spolupráca s CVTI je intenzívna – poradia s výberom technológií, zaškolia, pomôžu pri riešení problémov.“
(regionálna knižnica)

„Naša knižnica je zapojená do konzorcia od roku 2020. Doterajšia skúsenosť je veľmi pozitívna. V roku 2023 sme mohli na základe spolupráce začať s digitalizáciou knižničných dokumentov, a to vďaka putovnému skeneru z CVTI. Ďalšou hmatateľnou skúsenosťou je získanie technického vybavenia SmartLabu výrobnými technológiami a edukačnými pomôckami. Toto všetko nám umožňuje poskytovať nové a inovatívne služby a realizovať vzdelávacie aktivity pre používateľov.“
(regionálna knižnica)

Jednou z moderných a obľúbených technológií v knižniciach je aj služba knihobox, ktorá zabezpečí čitateľovi knihy na čítanie prostredníctvom výdajných skriniek. Čitateľ nemusí navštíviť knižnicu,

Tabuľka 1 Služby poskytované knižnicami

SLUŽBA	Počet knižníc
Rezervácia výpožičiek cez online katalóg knižnice	33 (92 %)
Správa používateľských účtov (Používatelia môžu online spravovať svoje vlastné knižničné účty, aktualizovať kontaktné informácie, zmeny hesiel a predlžovanie výpožičiek)	32 (89 %)
Elektronická žiadanka na medziknižničné výpožičky	19 (53 %)
Vzdialený prístup k elektronickým informačným zdrojom (odborná a vedecká literatúra v elektronickej forme)	18 (50 %)
Online prenosy podujatí	17 (47 %)
3D tlačiareň (s jej pomocou možno vytvoriť z nákresov a myšlienok behom pár minút hmatateľné objekty môže byť tým najväčším povzbudením kreativity používateľov)	16 (44 %)
Návratový automat (vypožičané dokumenty môžu používatelia vracať 24 hodín denne a nie sú odkázaní na otváraciu dobu knižnice)	15 (42 %)
Elektronické vyberanie poplatkov a pokút (oznámenia a spracovanie platieb je možné vybaviť elektronicky)	14 (39 %)
Virtuálne prehliadky Vašich priestorov	10 (28 %)
Interaktívne obrazovky/tabule/panely	9 (25 %)
Samoobslužný systém SelfCheck (samoobslužné výpožičky)	7 (19 %)
Vlogy, blogy, podcasty	6 (17 %)
Samoobslužné multifunkčné tlačiarne na skenovanie a kopírovanie materiálov	5 (14 %)
Samoobslužný systém SelfCheck (vracanie dokumentov knižničného fondu bez potrebnej asistencie personálu)	4 (11 %)
QR kódy vo Vašej knižnici pre knihy s prepojením na ich recenzie	4 (11 %)
Gamifikačné prvky v knižničných službách – gamifikácia predstavuje aplikáciu typických hráčskych elementov (napr. body, súťaženie s ostatnými, pravidlá hry a pod.) do iných oblastí a aktivít ako online marketingová technika na podporu zapojenia používateľov do služby	3 (8 %)
Audio-/videosprievodca	2 (6 %)
Virtuálna realita	2 (6 %)
Holografické prezentácie	2 (6 %)
IQ park (park pre vzdelávanie a prezentáciu vedy a techniky so zázemím na organizáciu podujatí)	1 (3 %)
Smart lavičky/smart boxy s pripojením na wifi a dobitie smart zariadení s možnosťou sedenia	1 (3 %)

stačí, ak si zaregistrovaný používateľ knižnice knihy vopred objedná z knižničného fondu podľa vlastného výberu, a to buď telefonicky, alebo emailom. Zamestnanci knižnice následne objednané knihy pripravia do knihoboxu na vyzdvihnutie. Knihobox umožňuje všetkým zaregistrovaným čitateľom knižnice využívať bezkontaktnú výpožičnú službu, na základe ktorej si čitatelia môžu vyzdvihnúť svoje vopred objednané knihy 24 hodín denne 7 dní v týždni.

„Knihy si čitatelia knižnice môžu objednať bezplatne online na svoje čitateľské konto a následne zvoliť ich bezkontaktné vyzdvihnutie cez knihobox. Po vytvorení objednávky dostanú SMS alebo e-mail s kódom a informáciou o tom, že knihy sú pripravené na vyzdvihnutie. Schránka s knihami sa otvorí po zadaní PIN kódu na dotykovej obrazovke knihoboxu alebo naskenovaní QR kódu. Knihobox komunikuje s naším knižnično-informačným systémom, ktorý vygeneruje, prepojí a pošle všetky potrebné informácie knihovníkom i čitateľom. Celý proces je automatizovaný a nevyžaduje si zložité manuálne zadávanie údajov.“ (regionálna knižnica)

Keďže sa technológie a prostriedky prístupu k informáciám menia, knižnice sa posúvajú smerom k proaktívnemu poskytovaniu služieb. V posledných rokoch si v knižniciach postupne a s čoraz väčšou obľubou našli miesto aj 3D tlačiarne. 3D tlač je výrobná technika, ktorá dokáže previesť do trojrozmernej podoby takmer čokoľvek. Objekty sa tlačia vrstvením materiálu, napr. plastov alebo kovov, na vytvorenie 3D tvaru. Táto technológia je k dispozícii už niekoľko desaťročí, avšak až prechod na cenovo dostupné 3D tlačiarne otvoril dvere aj knižniciam, aby si technológiu zaobstarali a poskytovali ju svojim čitateľom. Makerspaces a 3D tlač môžu byť pre knižnice lacným spôsobom, ako poskytnúť čitateľom inovatívne služby.

„Smartlab, makerspace, inteligentné laboratórium, kreatívne laboratórium či kreatívna dielňa. To sú názvy pre priestor, v ktorom sa podporuje kreativita a rozvoj tradičných i digitálnych zručností potrebných nielen pre život v období 4. priemyselnej revolúcie a umelej inteligencie. Kreatívne dielne s tradičnými i digi-

tálnymi technológiami výroby, v ktorých sa realizujú aj vzdelávacie podujatia, sú dnes už bežnou súčasťou verejných knižníc v zahraničí. Kreatívna dielňa a knižnica majú niekoľko spoločných vlastností, ako je otvorenosť, komunitný aspekt či podpora vzdelávania širokej verejnosti. Budovanie kreatívnych dielní v knižniciach je preto prirodzený proces. Knižnice navyše môžu poskytovať nové a inovatívne služby, stať sa súčasťou občianskej vybavenosti a podporovať zdieľanú ekonomiku, vzdelávať v nových aktuálnych oblastiach a v konečnom dôsledku získavať nových používateľov. Vybavenie Smartlabu je možné využívať na hravé a kreatívne podujatia, a to aj s prepojením na čítanie knihy a knižnú kultúru. V Smartlabe sa bude využívať 3D tlačiareň na vytváranie trojrozmerných objektov a vypalovačky do dreva. S ich pomocou sa budú realizovať workshopy zamerané na kreativitu a rozvoj jemnej motoriky, sublimačná tlačiareň (pomocou nej sa vytvorí špeciálna sublimačná potlač na rôzne predmety ako textil, sklo, keramika a iné), rezací plotter (všestranný nástroj, pomocou ktorého je možné vystrihovať rôzne tvary a dizajny z vinylu, PVC fólií a vytvárať nálepky, šablóny a samolepky, uplatnenie nájde v našich workshopoch zameraných na rozvoj kreativity a remeselných prác). V Smartlabe budeme mať aj rozšírené vybavenie, ktoré predstavujú vzdelávacie pomôcky, tie kombinujú fyzické komponenty s programovateľnými funkciami, aby poskytli interaktívne a hravé učebné prostredie pre deti a mládež. Tieto zariadenia sú ideálne na interaktívne workshopy a kreatívne programy, ktoré zdôrazňujú význam digitálnych zručností (programovanie, robotika, umelá inteligencia) a STEM vzdelávania v súčasnom svete. Vhodné sú aj pre seniorov na rozvoj jemnej motoriky či podporu kognitívnych schopností. Knižovníci môžu tieto vzdelávacie pomôcky prepojiť aj s čítaním kníh a príbehov v štýle „naprogramuj robota (knižného hrdinu) a dostaň ho z bodu A do bodu B.“ (regionálna knižnica)

Niektoré knižnice v našom prieskume uviedli aj využívanie ďalších moderných technológií, napríklad:

- ▶ **Kubo** – originálna slovenská digitálna knižnica plná detských e-kníh. Je dizajnovaná pre deti od dvoch rokov so zameraním na škôlkarov a najmladších školákov. Prináša knihy v klasickej podobe, ale v modernom formáte na oblúbenom digitálnom zariadení.
- ▶ **Palmknihy** – české internetové kníhkupectvo, ktoré predáva knihy, elektronické knihy a audioknihy. Ponúka aj aplikáciu Palmknihy na stiahnutie do mobilných telefónov.
- ▶ **Digitálny preukaz** – digitálne preukazy si čitatelia môžu stiahnuť cez aplikáciu Yourwallet a využívať ich namiesto klasického preukazu. Preukaz ukazuje vypožičané dokumenty a ich výpožičnú lehotu, taktiež ich prepája s online katalógom.
- ▶ **Aplikácia Knižnice v čase a priestore** – mobilná aplikácia, ktorá návštevníkov informuje o tematicky navrhnutých náučných chodníkoch, ktoré sú prepojené s významnými osobnosťami histórie (básnici, spisovatelia, vedci, umelci, atď.).

Moderné technológie sú neoddeliteľnou súčasťou poskytovaných služieb, avšak pre mnohé knižnice je zabezpečenie nových moderných technológií aj naďalej finančne nedostupné. Na zavádzanie moderných technológií sú potrebné externé zdroje a kvalitná projektová príprava. Okrem finančného hľadiska je ďalšou bariérou nedostatok personálu a priestorov, napríklad na poskytovanie návratového automatu, samoobslužnej tlače a pod. Zavádzanie inovácií a ich využívanie sa v knižniciach stáva prirodzenou súčasťou. No tak ako sa tieto technológie prirodzene dostávajú v každej forme do našich životov, dostávajú sa aj do knižničnej praxe. Aj naďalej však budú existovať používatelia, ktorí k nim nebudú mať prístup – či už z objektívnych alebo subjektívnych príčin. Knižnice by preto mali byť miestom, ktoré vyhovuje súčasnému trendom a zároveň disponuje modernými technológiami.

KONCEPTUÁLNA ANALÝZA BENCHMARKINGU

MGR. EKATERINA TVERDOKHLEBOVA

Purpose: The aim of the article is to introduce a conceptual analysis of benchmarking.

Methodology: The author provides an overview of benchmarking theory, including the etymology, definition and historical development of the term, while also pointing out its goals and limitations. Each phase of applying benchmarking in practice – including the library environment – and their important aspects are also discussed.

Results and Conclusions: The significance of benchmarking lies primarily in improving the performance of an organization and the possibility of achieving a competitive advantage. However, it must be carried out systematically and with regard to the environment and situation in which it is to be applied.

Keywords: benchmarking, strategic management, academic libraries, conceptual analyses

✉ tverdokhlebova.katerina@gmail.com
Katedra knižnicnej
a informačnej vedy
www.fphil.uniba.sk/kkiv/

ÚVOD

Benchmarking je metóda strategického riadenia, ktorá sa používa v rôznych oblastiach na hodnotenie a porovnanie výkonnosti, kvality a efektívnosti produktov, procesov, metód s cieľom zlepšovať vlastné aktivity. Má uplatnenie v rôznych odvetviach, ako je priemyselná výroba, bankovníctvo, poradenské služby, zdravotníctvo, verejná správa, vzdelávanie, kultúra a iné. Benchmarking umožňuje organizáciám a inštitúciám poučiť sa z úspešných postupov iných spoločností a organizácií, prispôbiť ich vlastným potrebám a možnostiam a zlepšiť svoju konkurencieschopnosť. V knižniciach benchmarking taktiež zohráva dôležitú úlohu. Všeobecné štatistiky neposkytujú úplný obraz o úspešnosti knižníc, kvalite ich prostredia či služieb. Absolútne čísla zo štatistiky návštevnosti knižníc neodpovedajú na otázku, či je návštevnosť uspokojivá a čo sú príčiny nárastu alebo poklesu. Dôvody nie je možné objasniť len na základe kvantitatívnych údajov, je potrebné poznať ekonomické, geografické, personálne a materiálne zabezpečenie knižnice, ako aj demografické okolnosti a používateľov. Toto pochopenie procesov, problémov, silných a slabých stránok je veľmi dôležité. Je potrebné hodnotiť a porovnávať efektívnosť a kvalitu služieb poskytovaných knižnicami s cieľom identifikovať najlepšie postupy iných knižníc a možnosti zlepšenia vlastných služieb. V tejto súvislosti sa benchmarking stáva dôležitým nástrojom na zber a analýzu dát, ako aj na porovnanie knižníc pomocou stanovených kritérií. Benchmarking tak pomáha knižniciam získať prehľad o svojej pozícii v porovnaní s inými knižnicami a identifikovať oblasti, v ktorých môžu dosiahnuť zlepšenie. Poskytuje knižniciam možnosť učiť sa od tých, ktorí sú úspešní a najlepší a prispôbiť ich postupy svojim konkrétnym potrebám a možnostiam. Tento článok poskytne všeobecný prehľad benchmarkingu ako metódy strategického riadenia.

ETYMOLOGIA POJMU „BENCHMARKING“

Slovo *benchmark* je anglického pôvodu a skladá sa z dvoch slov: „bench“ (zo staroanglického *benc*, ozna-

čujúce dlhé sedadlo) a „mark“ (stopa, odtlačok, staroanglické *mearc* (západosaské), *merc* (mercianské) – hranica, limit; znak, orientačný bod). Tento pojem bol prvýkrát zaznamenaný v roku 1838 v kontexte geodézie, kde označoval „geodetický referenčný bod“. V geodetickej terminológii slovo „bench“ poukazuje na fyzický uholník zapichnutý do zeme, slúžiaci ako opora alebo „lavička“ pre nivelačnú tyč, zatiaľ čo „mark“ predstavuje označenie (Harper [bez dátumu]). Počas viktoriánskej éry v Spojenom kráľovstve murári používali metódu vyrezávania referenčnej značky do budov a pomníkov, ktorá indikovala nadmorskú výšku v danom mieste. Tieto značky slúžili ako stabilné a dlhodobé verifikovateľné referenčné body pre geodetické a topografické účely (The Benchmarking Group [bez dátumu]). Okrem toho „benchmark“ môže označovať značky na pracovnom stole, používané pri rezaní rúr na rovnakú dĺžku (Košturiak 2017). V priebehu času sa význam pojmu „benchmark“ rozšíril a začal sa používať vo všeobecnejšom zmysle ako referenčný bod pre meranie a porovnanie rozličných výkonových charakteristík.

V prvej polovici 19. storočia sa termín benchmarking používal pri zavedení strelného prachu do strelných zbraní, keď strelci porovnávali výsledky strielania z rôznych zbraní z toho istého bodu na lavici. Táto metóda sa stala spôsobom výberu najvhodnejšej zbrane do nadchádzajúcej vojny. Proces zahŕňal detailné testovanie a hodnotenie výkonu zbrane, čo predstavuje základný postup benchmarkingu. V kontexte obuvníctva mal benchmarking súvislosť so spôsobom, akým obuvník meral veľkosť chodidla na obuvníckej lavičke (The Benchmarking Group [bez dátumu]).

HISTORICKÝ KONTEXT

Vznik benchmarkingu ako metódy strategického manažmentu sa často spája so spoločnosťou Xerox, avšak vznikol ešte skôr. Prvé oficiálne zaznamenané obchodné benchmarkingy sa objavili začiatkom 19. storočia počas priemyselnej revolúcie. Priekopníkmi tohto prístupu boli priemyselníci ako Francis Lowell a Henry Ford. Lowell analyzoval výrobné metódy svojich konkurentov, aby vylepšil svoje továrne, zatiaľ čo Ford čerpal inšpiráciu z rôznych priemyselných odvetví, aby zlepšil svoje výrobné

linky. Táto prax skúmania konkurentov s cieľom zlepšiť obchodné procesy sa v tomto období stala čoraz populárnejšou (The Benchmarking Group [bez dátumu]).

Na začiatku 20. storočia bol benchmarking stále procesom, v ktorom majitelia firiem študovali produkty svojich konkurentov, a nie konkrétne vnútorné postupy, funkcie alebo procesy. Obdobie od 50. do polovice 70. rokov 20. storočia označujeme ako éru reverzného inžinierstva. Toto obdobie sa vyznačovalo rozoberaním a skúmaním konkurenčných výrobkov, čo umožňovalo spoločnostiam nielen analyzovať nové technológie, ale aj získavať podrobné poznatky o inováciách. Po rozobratí výrobkov nasledovalo ich opätovné zostavenie. Tento prístup však mal aj svoje nevýhody, keďže spoločnosti boli často o krok pozadu za svojimi konkurentmi. Napriek tomu táto éra významne posunula a zmodernizovala benchmarking (The Benchmarking Group [bez dátumu]).

Spoločnosť Xerox je často považovaná za zakladateľa moderného benchmarkingu. Ich inovatívny prístup prešiel od tradičného „konkurenčného benchmarkingu“ zameraného na porovnávanie výrobných nákladov a produktov k „nekonkurenčnému benchmarkingu“. Táto nová metodika zahŕňala 10-krokový proces na identifikáciu a uplatňovanie osvedčených postupov. Spoločnosť Xerox uznala, že ak chce byť úspešná, musí ísť nad rámec jednoduchého porovnávania s konkurenciou, a namiesto toho potrebuje rozvíjať špičkové postupy na základe učenia sa z najlepších postupov všade tam, kde existujú (Mann 2015).

DEFINÍCIE BENCHMARKINGU

Existuje viacero definícií benchmarkingu, nižšie uvedieme niektoré z nich. Benchmarking je

- ▶ „nepretržitý a systematický proces porovnávania a merania produktov, procesov a metód vlastnej organizácie s tými, ktoré boli uznané ako vhodné pre toto meranie, za účelom definovať ciele zlepšovania vlastných aktivít“ (Nenadál 2004, s. 132);
- ▶ „systematické porovnanie a hodnotenie vlastných procesov, produktov alebo služieb s podobnými aktivitami iných inštitúcií, ktoré umožňuje realistické stanovenie cieľov a určenie účinných stratégií,

ktorých realizácia umožňuje dosiahnutie týchto cieľov“ (Spendolini 2000 cit. podľa Bartová 2014, s. 11);

- ▶ „nepretržité hľadanie najlepších postupov, ktoré vedú k vynikajúcim výsledkom. Je to systematický spôsob merania výkonnostných možností konkurentov alebo uznávaných lídrov v danom odvetví a následné vypracovanie plánov na dosiahnutie alebo prekročenie ich úrovni“ (Steeple 1993, s. 268);
- ▶ „analýza konkrétnych postupov, využitie výhod získaných z analýzy skúseností iných spoločností a aplikácia najlepších postupov prinesených zvonku do vlastnej spoločnosti“ (Watson 1993 cit. podľa Gazieva 2022, s. 8);
- ▶ „nepretržité meranie a porovnávanie jednotlivých podnikových procesov s referenčným procesom vedúcej organizácie s cieľom získať informácie, ktoré pomôžu danej spoločnosti určiť cieľ zlepšovania a realizovať činnosti na zlepšenie“ (Andersen a Pettersen 1996, s. 4);
- ▶ „proces hodnotenia a uplatňovania osvedčených postupov, ktorý poskytuje možnosti zlepšenia kvality“ (Kulmala 1999 cit. podľa Kyrö 2023, s. 210);
- ▶ „nástroj na zlepšenie, ktoré sa dosahuje porovnaním s inými organizáciami, ktoré sú v danej oblasti považované za najlepšie“ (Bhutta a Huq 1999, s. 255);
- ▶ „učenie, ako zlepšovať činnosti, procesy a riadenie“ (Ahmed a Rafiq 1998 cit. podľa Kyrö 2023, s. 210).

Uvedené definície identifikujú benchmarking ako nástroj, proces hodnotenia, meranie, porovnávanie či učenie s cieľom zlepšovať vlastnú organizáciu nasledovaním tých najlepších; najčastejšie sa vyskytujú kľúčové slová ako zlepšenie, porovnávanie, proces, hodnotenie a organizácia (Obr. 1). Na základe vyššie uvedených definícií môžeme konštatovať, že benchmarking je nepretržitý a systematický proces analýzy a hodnotenia produktov, služieb, procesov a metód vlastnej organizácie s tými, ktoré boli uznané ako vhodné a porovnateľné pre toto meranie. Tento proces môže zahŕňať porovnávanie s konkurenčnými organizáciami, lídrmi v odvetví alebo s inými oddeleniami vo vnútri vlastnej organizácie. Cieľom benchmarkingu je identifikovať a implementovať najlepšie praktiky a stratégie, ktoré vedú organizáciu k zlepšeniu efektívnosti prostredníctvom adaptácie osvedčených metód od iných subjektov alebo prostredníctvom inovácií vlastných interných procesov.

Obr. 1 Výsledok frekvenčnej analýzy slov v definíciách

TYPY BENCHMARKINGU

Neexistuje jednotná kategorizácia typov benchmarkingu. Na základe cieľov prieskumu výkonu organizácie alebo iných cieľov stanovených pre manažment organizácie sa uplatňujú rôzne typy benchmarkingu. Nižšie uvádzame viacerých autorov, z ktorých každý uvádza svoju kategorizáciu, vypracovanú na základe potreby pre konkrétnu organizáciu alebo prípad.

Harrington ([bez dátumu]) sa domnieva, že existuje päť typov benchmarkingu:

- ▶ **Interný benchmarking** je typ benchmarkingu, pri ktorom sa analyzujú podobnosti vo výkonnosti rôznych oddelení v rámci tej istej organizácie s cieľom identifikovať a uplatniť najlepšie pozorované postupy. Tento prístup slúži ako úvodný krok pri vypracúvaní programu benchmarkingu a pomáha získať podrobné údaje bez problémov s bezpečnosťou alebo diskretnosťou.
- ▶ **Externý konkurenčný benchmarking** je typ benchmarkingu, ktorý zahŕňa podrobnú analýzu konkurenčných výrobkov, služieb a procesov s využitím techník inžinierskej analýzy a nákupu konkurenčných výrobkov. Je obzvlášť cenný v odvetviach s vysokou mierou konkurencie a rôznymi prístupmi k riadeniu.
- ▶ **Externý vnútroodvetvový benchmarking** (kombinovaný) je typ benchmarkingu, pri ktorom sa divízia organizácie porovnáva s podobnými divíziami popredných svetových spoločností v rovnakej priemyselnej kategórii.
- ▶ **Externý medziodvetvový benchmarking** je typ benchmarkingu, ktorý presahuje rámec konkrétnej organizácie a jej odvetvia a rozširuje sa na iné odvetvia s cieľom preskúmať medziodvetvové obchodné procesy, ako sú vzťahy s dodávateľmi, poskytovanie služieb, logistika, reklama a nábor zamestnancov.

- ▶ **Kombinovaný interný a externý benchmarking.**

Podľa Evdokimovej (2005) existuje mnoho typov benchmarkingu, ale zvyčajne sa zdôrazňujú štyri hlavné:

- ▶ **interný benchmarking** sa vykonáva v jednej organizácii s mnohými oddeleniami s podobnými funkciami;
- ▶ **konkurenčný benchmarking** skúma rovnaké konkurenčné organizácie na rovnakom „trhu“;
- ▶ **funkčný alebo odvetvový benchmarking** je podobný konkurenčnému benchmarkingu, ale zahŕňa väčší počet organizácií v odvetví;
- ▶ **referenčný benchmarking** skúma veľké množstvo dát z rôznych organizácií s cieľom identifikovať najlepšie postupy bez ohľadu na odvetvie.

Mann (2015) determinuje dva typy benchmarkingu: neformálny a formálny. **Neformálny benchmarking** je neštruktúrovaný prístup k učeniu sa zo skúseností iných organizácií, ktorý často prebieha nevedome a bez jasne definovaného procesu. Zahŕňa zdieľanie poznatkov a nápadov s kolegami, konzultácie s odborníkmi, účasť na konferenciách a seminároch a využívanie online databáz, webových stránok a publikácií na získanie informácií o osvedčených postupoch a referenčných hodnotách. **Formálny benchmarking** pozostáva z dvoch podtypov – výkonnostného benchmarkingu a benchmarkingu najlepších postupov.

- ▶ **Výkonnostný benchmarking** opisuje porovnávanie údajov o výkonnosti organizácie alebo konkrétnych procesov v nej získaných zo skúmania podobných procesov alebo činností v iných organizáciách. Výkonnostný benchmarking môže zahŕňať porovnávanie finančných ukazovateľov (ako sú výdavky, mzdové náklady a náklady na budovy/vybavenie) alebo nefinančných ukazovateľov (ako je napríklad práceneschopnosť, fluktuácia zamestnancov, sťažnosti a výkonnosť call centra).
- ▶ **Benchmarking najlepších postupov** opisuje porovnávanie údajov o výkonnosti organizácie alebo konkrétnych procesov v nej získaných zo skúmania podobných procesov alebo činností v iných organizáciách.

organizáciách s cieľom implementácie postupov, ktoré priniesli najlepšie výsledky výkonnosti.

Mann (2015) tvrdí, že neformálny aj formálny benchmarking je možné použiť interne (učenie sa vo vnútri organizácie), externe (učenie sa od iných organizácií) alebo konkurenčne (učenie sa od konkurentov).

Krčál (2016, s. 119) zdôrazňuje, že „v českom prostredí štúdie o benchmarkingu vychádzajú predovšetkým z podnikového prostredia, ale niektoré typy sa dajú využiť aj v knižniciach a verejných inštitúciách“:

- ▶ **výkonnostný** – zameriava sa najmä na výkonnosť produktov a služieb, pričom sa skúmajú ich kľúčové ukazovatele (napr. počet návštevníkov, počet registrovaných používateľov, počet výpožičiek),
- ▶ **procesný** – sleduje a porovnáva jednotlivé procesy v inštitúcii, skúma konkrétne postupy a riešenia pri realizácii produktu alebo služby (napr. ako prebieha proces výpožičiek v inštitúcii, následné kroky po získaní a podobne),
- ▶ **funkčný** – obmedzuje sa na vybrané funkcie, pričom sa zameriava najmä na rozsah služieb (napr. aké druhy výpožičných služieb knižnica poskytuje) (Nenadál et al. 2011, s. 20 – 23).

KLÚČOVÉ PRINCÍPY BENCHMARKINGU

Kľúčové zásady benchmarkingu sú základom úspešného výskumu a analýzy, pretože ovplyvňujú konečný výsledok, jeho objektivnosť a správnosť. Prvou zásadou je **vzájomnosť**. Táto zásada zdôrazňuje potrebu spolupráce zamestnancov pri výbere rámca hodnotenia, stanovení spoločných cieľov a pri identifikácii potrebných informácií. Výskumný tím by mal mať vzájomné porozumenie vo všetkých fázach štúdie. Zásada **analógie** poukazuje na dôležitosť porovnávania podobných procesov a faktorov, čo umožňuje presnejšiu analýzu výsledkov. Porovnania by sa mali uskutočňovať so spoločnosťami, ktoré ponúkajú podobný sortiment výrobkov a sú zamerané na rovnaké publikum. **Meranie** je tretou dôležitou zásadou, ktorá zdôrazňuje potrebu, aby vybrané faktory boli merateľné. Štvrtá zásada **dôveryhodnosť** vyžaduje, aby sa na analýzu používali len presné a overené údaje (Gazieva 2022).

FÁZY BENCHMARKINGU

Všetky fázy benchmarkingu sú prehľadne zobrazené na obrázkoch 2 a 3 a pozostávajú z nasledovných krokov:

- ▶ plánovanie projektu,
- ▶ tvorba teamu,
- ▶ zber údajov,
- ▶ analýza údajov,
- ▶ realizácia opatrení (Nenadál et al. 2011, s. 14).

Krčál (2016), Štiavnická (2015), Nenadál et al. (2011) a Brophy (2006) uvádzajú nasledujúce informácie o **procese benchmarkingu**:

- ▶ **Fáza plánovania** zahŕňa identifikáciu kľúčových potrieb zákazníka a interných potrieb na efektívne fungovanie firmy. Táto fáza si vyžaduje analytické a systematické myslenie, preto by pracovnú skupinu mali tvoriť pracovníci z vyššej riadiacej úrovne. Plánovanie zahŕňa stanovenie cieľov benchmarkingu a určenie kritérií. Dôležitým aspektom je aj výber vhodného druhu benchmarkingu a nástrojov na zber a analýzu dát.
- ▶ **Fáza vyhľadávania** partnerov a tvorby tímu v benchmarkingu zahŕňa hľadanie partnerov, ktorí by poskytli relevantné dáta, pričom tento proces môže byť dobrovoľný alebo stanovený vyšším orgánom, ako napríklad profesijnou organizáciou. Efektívnejší prístup je dobrovoľná spolupráca, kde je väčšia motivácia účastníkov. Po výbere partnera nasleduje zber údajov o spoločnosti, dohoda o spôsobe zberu a vyhodnocovania údajov, vytvorenie etického rámca pre spoluprácu a príprava zmluvy o spolupráci. Počas tejto fázy je taktiež dôležité určiť zodpovedné osoby za proces benchmarkingu, vytvoriť a vyškoliť pracovný tím.
- ▶ Vo **fáze zberu dát** sa zhromažďujú dáta o vlastnej firme, o firme partnera, spracováva sa dokumentácia a kontrolujú a overujú sa zistené informácie.
- ▶ Po obdržaní dát od partnera sa zistené skutočnosti **analyzujú**, sumarizujú a interpretujú. Cieľom je nájsť odlišnosti vo svojej a partnerovej výkonnosti pri sledovaných procesoch a zistenia spracovať do pracovných cieľov.
- ▶ V **realizačnej fáze** realizačná skupina vypracová-

VÝZNAM A LIMITY BENCHMARKINGU

Obr. 2 „Benchmarking wheel“ (Brophy 2006)

1. Plánovanie projektu	Určenie strategických položiek	Výber procesu pre benchmarking	Určenie potrieb a očakávaní zákazníkov	Určenie kritických faktorov úspešnosti
2. Tvorba tímu	Výber členov vedúceho tímu	Výber členov prípravného tímu	Výber členov návštevného tímu	Tréning členov všetkých tímov
3. Zber údajov	Mapovanie a merania nastávajúcich procesov	Skúmanie potenciálnych partnerov	Kontaktovanie vybraných partnerov	Zhromažďovanie údajov od partnerov
4. Analýza údajov	Porovnanie Vášho procesu s partnerovým	Analýza výkonnej diferencie	Poučenie sa od partnera	Príprava riešení
5. Realizácia opatrení	Stanovenie cieľa	Určenie rozpočtu	Rozhodnutie o procese zmien	Monitorovanie pokroku a komunikácie

Zdroj: JIRÁSEK, J.A.: 2010 *Benchmarking a konkurenční zpravodajství* s. 43

Obr. 3 Proces realizácie benchmarkingu (Jirásek 2010)

va konkrétnu postupnosť krokov, ktorých realizáciou dochádza k zlepšeniu. V rámci tejto fázy je potrebné zadať úlohy, stanoviť zodpovednosť, vybrať prostriedky a určiť časový plán potrebný na realizáciu zmien.

Zavedenie benchmarkingu ako metódy hodnotenia a porovnávania výkonnosti v organizáciách vrátane knižníc môže predstavovať významné výhody, ale je potrebné brať do úvahy aj limity. Benchmarking pomáha organizáciám zlepšiť ich výkonnosť a dosiahnuť konkurenčnú výhodu. Identifikuje negatívne rozdiely medzi výkonnosťou organizácie a výkonnosťou jej konkurentov, čím podnecuje motiváciu k zmene a prijatiu najlepších postupov. Táto metóda tiež zdôvodňuje ciele prostredníctvom externých noriem kvality, čo uľahčuje rýchle prijatie nových prístupov s menším rizikom. Benchmarking pomáha rozvíjať účinné hodnotiace metriky a zvyšuje kreativitu jednotlivcov a tímov, identifikuje silné a slabé stránky organizácie, čo pomáha vypracovať realistejšie plány na zlepšenie. Motivuje zamestnancov, aby prijali zmeny, a umožňuje nadviazať cenné profesionálne kontakty (Gazieva 2022; Krčál 2016).

Benchmarking má však aj určité obmedzenia, ktoré môžu sťažiť efektívne využívanie tejto metódy. Medzi obmedzenia patrí náročnosť získať spoľahlivé a úplné informácie o konkurentoch, keďže nie všetky organizácie sa chcú podeliť o cenné údaje a vlastné inovácie. Na druhej strane slepé kopírovanie šablón alebo cudzích stratégií môže viesť k tomu, že staré techniky nebudú fungovať v nových podmienkach. Aby bol benchmarking účinný, musí sa vykonávať systematicky – to môže byť finančne aj personálne náročné. Snaha zaviesť modernizáciu vo všetkých oblastiach spoločnosti naraz je nákladná a časovo náročná (Zarovniatnykh 2023). Vážnym problémom sú možné chyby v štatistike, ktoré môžu vzniknúť v dôsledku nejasnej metodiky zberu údajov alebo úmyselného falšovania. V neposlednom rade existuje riziko zneužitia výsledkov benchmarkingu, ktoré môže viesť k nesprávnym záverom a neželaným dôsledkom, preto je dôležité stanoviť etický rámec pre zaobchádzanie s údajmi a analýzami. Viac o tom, ako aj o ďalších prínosoch a obmedzeniach benchmarkingu v knižniciach píše Krčál (2016).

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

- AHMED, Pervaiz K. a Mohammed RAFIQ. 1998. Integrated benchmarking: a holistic examination of select techniques for benchmarking analysis. *Benchmarking for Quality Management and Technology*. Online. roč. 5, č. 3, s. 225 – 242. Dostupné na: <https://shorturl.at/LTCsS>. [zobrazené 2024-01-15] cit. podľa KYRÖ, Paula. 2003. Revising the concept and forms of benchmarking. *Benchmarking: An International Journal*. Online. roč. 10, č. 3, s. 210 – 225. Dostupné na: https://www.researchgate.net/publication/235309737_Revising_the_concept_and_forms_of_benchmarking. [zobrazené 2024-01-15].
- ANDERSEN, Bjørn a Per-Gaute PETTERSEN. 1996). *The Benchmarking Handbook: Step-By-Step Instruction*. London: Chapman & Hall.
- BARTOVÁ, Tereza. 2014. *Metody měření kvality služeb ve vysokoškolských knihovnách: případová studie knihoven HAMU a JAMU*. Diplomová práce; online. Hana LANDOVÁ (vedúca diplomovej práce). Univerzita Karlova v Praze. Dostupné na: <https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/62904/120166180.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. [zobrazené 2024-01-15].
- BHUTTA, M. Khurram S. a Faizul HUQ. 1999. Benchmarking – Best Practices: An Integrated Approach. *Benchmarking: An International Journal*. Online. roč. 6, č. 3, s. 254 – 268. Dostupné na: https://www.researchgate.net/publication/235278116_Benchmarking_-_Best_Practices_An_Integrated_Approach. [zobrazené 2024-01-15].
- BROPHY, Peter. 2006. *Measuring library performance: principles and techniques*. London: Facet.
- EVDOKIMOVA, Yana. 2005. Benchmarking kak metodologiya sovershenstvovaniya upravleniya rossiyskimi vuzami. *Universitetskoe upravlenie: praktika i analiz*. Online. roč. 4, s. 27 – 38. Dostupné na: <https://cyberleninka.ru/article/n/benchmarking-kak-metodologiya-sovershenstvovaniya-upravleniya-rossiyskimi-vuzami>. [zobrazené 2024-01-15].
- GAZIEVA, Jamilat. 2022. *Uchebnoe posobie po distcipline „Benchmarking“ dlia napravlenia podgotovki 38.03.06 Torgovoe delo*. Mahachkala: DGÝNH. Online. Dostupné na: <https://shorturl.at/jAsyX>. [zobrazené 2024-01-15].
- HARPER, Douglas. [bez dátumu]. *Etymology of benchmark*. Online Etymology Dictionary. Online. Dostupné na: <https://www.etymonline.com/word/benchmark>. [zobrazené 2024-01-15].
- HARRINGTON, James H. [bez dátumu]. *Chto mozhet sdelat benchmarking dlya vashej organizacii*. Online. Dostupné na: https://web.archive.org/web/20220121035638/http://www.elitarium.ru/chto_mozhet_benchmarking/. [zobrazené 2024-01-15].
- JIRÁSEK, Jaroslav. 2010. *Benchmarking a konkurenční zpravodajství*. Praha: Profess Consulting.
- KOŠTURIÁK, Ján. 2017. *Benchmarking*. IPA Slovakia. Online. 2017-02-25. Dostupné na: <https://www.ipaslovakia.sk/clanok/benchmarking>. [zobrazené 2024-01-15].
- KRČÁL, Martin. 2016. Využití metody benchmarkingu při měření výkonu knihoven. *Proinflow: časopis pro informační vědy*. Online. roč. 8, č. 1, s. 117 – 127. Dostupné na: https://digilib.phil.muni.cz/_flysystem/fedora/pdf/135199.pdf. [zobrazené 2024-01-15].
- KULMALA, Juhani. 1999. Benchmarking ammatillisen aikuiskoulutuksen toiminnan kehittämisen välineenä. *Acta Universitatis Tamperensis* 663. Tampere University Press cit. podľa KYRÖ, Paula. 2003. Revising the concept and forms of benchmarking. *Benchmarking: An International Journal*. Online. roč. 10, č. 3, s. 210 – 225. Dostupné na: https://www.researchgate.net/publication/235309737_Revising_the_concept_and_forms_of_benchmarking. [zobrazené 2024-01-15].
- KYRÖ, Paula. 2003. Revising the concept and forms of benchmarking. *Benchmarking: An International Journal*. Online. roč. 10, č. 3, s. 210 – 225. Dostupné na: https://www.researchgate.net/publication/235309737_Revising_the_concept_and_forms_of_benchmarking. [zobrazené 2024-01-15].
- MANN, Robin. 2015. Expert Point of View Note: The History of Benchmarking and Its Role in Inspiration. *Journal of Inspiration Economy*. Online. roč. 2, č. 2, s. 131 – 143. Dostupné na: https://www.academia.edu/33200540/The_History_of_Benchmarking_and_Its_Role_in_Inspiration?source=swp_share. [zobrazené 2024-01-15].
- NENADÁL, Jaroslav. 2004. *Měření v systémech managementu jakosti*. Praha: Management Press.
- NENADÁL, Jaroslav; David VYKYDAL a Petra HALFAROVÁ. 2011. *Benchmarking: mýty a skutečnost: model efektivního učení se a zlepšování*. Praha: Management Press.
- SPENDOLINI, Michael J. 2000. *The benchmarking book*. New York: AMACOM cit. podľa BARTOVÁ, Tereza. 2014. *Metody měření kvality služeb ve vysokoškolských knihovnách: případová studie knihoven HAMU a JAMU*. Diplomová

práca; online. Hana LANDOVÁ (vedúca diplomovej práce). Univerzita Karlova v Praze. Dostupné na: <https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/62904/120166180.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. [zobrazené 2024-01-15].

STEEPLes, Marion Mills. 1993. *The Corporate Guide to the Malcolm Baldrige National Quality Award*. Milwaukee: ASQC Quality Press.

ŠTIAVNICKÁ, Dominika. 2015. *Zvyšovanie konkurencieschopnosti firmy formou benchmarkingu*. Bakalárska práca. Peter GALLO (vedúci záverečnej práce). Bankovní institut vysoká škola Praha.

The Benchmarking Group. [bez dátumu]. *The History of Benchmarking*. Benchmarking data & research. Online. Dostupné na: <https://benchmarking.com.au/insights-trends/the-history-of-benchmarking/>. [zobrazené 2024-01-15].

WATSON, Gregory H. 1993. *Strategic Benchmarking: How to Rate your Company's Performance Against the World's Best*. New York: John Wiley & Sons cit. podľa GAZIEVA, Jamilat. 2022. *Učebnoe posobie po discipline „Benchmarking“ dlia napravlenia podgotovki 38.03.06 Torgovoe delo*. Mahachkala: DGÝNH. Online. Dostupné na: <https://shorturl.at/Nx64V>. [zobrazené 2024-01-15].

ZAROVNIATNYKH, Olga. 2023. *Čto takoe benchmarking prostymi slovami: zachem nuzhen, primery, etapy, metody i instrumenty*. Kokoc. Online. 2023-06-20. Dostupné na: <https://kokoc.com/blog/benchmarking-cto-eto>. [zobrazené 2024-01-15].

MOHLO BY VÁS ZAUJÍMAŤ...

Tradičným podujatím Slovenskej národnej knižnice je aj online seminár *Benchmarking verejných knižníc*, ktorého posledný ročník sa konal dňa 17. 10. 2024.

Celý záznam z podujatia nájdete na YouTube kanáli Slovenskej národnej knižnice.

17. október 2024 / 10:00*
Pozvánka na celoslovenský online seminár

Benchmarking verejných knižníc

Program

09:55	Príhovor od autora
10:00 – 10:05	Príhovor od autora
10:05 – 10:06	Príhovor od autora
10:06 – 10:09	Príhovor od autora
10:09 – 10:10	Príhovor od autora
10:10 – 10:15	Príhovor od autora
10:15 – 10:20	Príhovor od autora
10:20 – 10:25	Príhovor od autora
10:25 – 10:30	Príhovor od autora
10:30 – 10:35	Príhovor od autora
10:35 – 10:40	Príhovor od autora
10:40 – 10:45	Príhovor od autora
10:45 – 10:50	Príhovor od autora
10:50 – 10:55	Príhovor od autora
10:55 – 11:00	Príhovor od autora
11:00 – 11:05	Príhovor od autora
11:05 – 11:10	Príhovor od autora
11:10 – 11:15	Príhovor od autora
11:15 – 11:20	Príhovor od autora
11:20 – 11:25	Príhovor od autora
11:25 – 11:30	Príhovor od autora
11:30 – 11:35	Príhovor od autora
11:35 – 11:40	Príhovor od autora
11:40 – 11:45	Príhovor od autora
11:45 – 11:50	Príhovor od autora
11:50 – 11:55	Príhovor od autora
11:55 – 12:00	Príhovor od autora
12:00 – 12:05	Príhovor od autora
12:05 – 12:10	Príhovor od autora
12:10 – 12:15	Príhovor od autora
12:15 – 12:20	Príhovor od autora
12:20 – 12:25	Príhovor od autora
12:25 – 12:30	Príhovor od autora
12:30 – 12:35	Príhovor od autora
12:35 – 12:40	Príhovor od autora
12:40 – 12:45	Príhovor od autora
12:45 – 12:50	Príhovor od autora
12:50 – 12:55	Príhovor od autora
12:55 – 13:00	Príhovor od autora

Slovenská národná knižnica

PhDr. Iveta Klárová, CSc.
T +421 421 24511 2323
iveta.klarov@snk.sk
T +421 421 24511 323

17. október 2024 / 10:00*
Pozvánka na celoslovenský online seminár

Benchmarking verejných knižníc

Celoslovenský seminár je určený pre riadiacich pracovníkov knižníc, pre výskumných pracovníkov, analytikov, metodikov a pre širokú odbornú knižničnú verejnosť so záujmom o vývoj slovenských verejných knižníc a aktivity Knižovníckého inštitútu NK ČR v oblasti rozvoja verejných knižníc ČR a projektu Benchmarking knihoven a hodnotenia knižníc.

* Slovenská národná knižnica, www.snk.sk

0:00 / 2:09:11

Benchmarking verejných knižníc - 17. 10. 2024

Slovenská národná knižnica
202 subscribers

0 | Share | Download | Clip | Save

PAVOL RANKOV OSLAVUJE ŠEŠŤDESIATKU

PROF. PHDR. JAROSLAV ŠUŠOL, PHD.

✉ jaroslav.susol@uniba.sk
Katedra knižnicnej
a informačnej vedy
www.fphil.uniba.sk/kkiv/

The aim of the article is twofold. It is a celebration of the 60th birthday of Pavol Rankov and an acknowledgement of the life and work of this university associate professor, researcher and writer who has devoted his entire academic and professional life to the issue of reading, literary communication and libraries. Throughout his career, Rankov's literary creation has been intertwined with research activity, which has resulted in extensive research regarding reading behaviour and the reception of literature in society. In recognition of his significant achievements, he has been bestowed with numerous esteemed awards at the national and international levels, and his books have been translated into multiple languages. He began working at the Department of Library and Information Science of the Faculty of Arts of the Comenius University in Bratislava in 1992, and served as the head of the department from 2012 to 2016. He is still engaged in teaching dedicated to the information and knowledge society, social media communication and mass media culture.

Keywords: personalities, Pavol Rankov, writers, researchers, Department of Library and Information Science, Comenius University in Bratislava

Je vzácne a zároveň prínosné, keď človek dokáže spojiť svoje tvorivé literárne ambície s odbornou činnosťou zameranou na skúmanie podôb a trendov čítania a recepcie literatúry v spoločnosti. Takýto autor zvyčajne prináša do sveta literatúry nielen tvorivý pohľad, ale aj porozumenie toho, ako literárne diela ovplyvňujú a formujú čitateľov a spoločnosť ako celok. Tým, že spisovateľ zároveň skúma a analyzuje čitateľské správanie a literárnu komunikáciu, môže vytvárať diela, ktoré sú nielen esteticky hodnotné, ale aj relevantné a prínosné pre súčasnú spoločnosť. Tento jedinečný prístup umožňuje hlbšie porozumieť dynamike vzťahu medzi autorom a čitateľom a poskytuje cenné poznatky, ktoré môžu pomôcť zlepšiť vzťah medzi literatúrou a čitateľskou verejnosťou. V dobe, keď sa digitálne technológie a nové médiá stále viac vkrádajú do našich životov, je takáto synergická kombinácia literárnej tvorby a vedeckého skúmania mimoriadne cenná.

Pavol Rankov patrí do tejto kategórie tvorcov s literárnymi i vedeckými danosťami a v roku 2024 na svojej plodnej tvorivej ceste oslavuje okrúhle životné jubileum. Narodil sa 16. septembra 1964 v Poprade. Stredoškolské vzdelanie ukončil v roku 1983 maturitou na Gymnáziu Vazovova v Bratislave. Vysokoškolské vzdelanie druhého stupňa získal na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave, kde študoval odbor vedecké informácie a knihovníctvo s rozšírenou výučbou anglického jazyka a štúdium ukončil štátnou záverečnou skúškou v roku 1987. Zároveň obhájil diplomovú prácu na tému *Vplyv rovesníkov na vzťah stredoškolača k literatúre* – školiteľom práce bol doc. Eugen Mešša. Na tej istej univerzite úspešne absolvoval aj tretí stupeň štúdia v odbore knižničná a informačná veda; dizertačnú prácu na tému *Funkcia televízie a verejných knižníc v literárnej komunikácii* obhájil v roku 1996 pod vedením školiteľky doc. Gabriely Žibritovej a získal titul PhD. Doterajším vyvrcholením jeho snáh o vedecko-pedagogické postupy v akademickej sfére bola úspešná habilitácia v odbore knižničná a informačná veda v roku 2007, opäť na pôde Univerzity Komenského v Bratislave, kde sa habilitoval za docenta s prácou *Informačná spoločnosť – perspektívy, problémy, paradoxy*.

Svoju profesionálnu kariéru začal Pavol Rankov ako interný aspirant vo Výskumnom ústave kultúry v Bratislave v rokoch 1989 – 1990. V rokoch 1991 – 1992 pracoval ako metodik v Slovenskej pedagogickej knižnici Ústavu informácií a prognóz školstva v Bratislave, kde sa podieľal na výskume v oblasti školských knižníc a vývoji metodických materiálov pre ich fun-

(Slovenské literárne centrum)

govanie. Od roku 1992 začal pôsobiť na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Za ostatné desaťročia je jeho meno neodmysliteľne spojené s aktivitami Katedry knižničnej a informačnej vedy (KKIV) FiF UK, kde sa venuje výučbe a výskumu. Za celé obdobie svojho pôsobenia prednášal rôzne predmety z oblasti informačnej a znalostnej spoločnosti, metodológie výskumu v informačnej vede, sociálnej komunikácie a médií, základov literárnej komunikácie, vydavateľských procesov, vedeckých informácií a vedeckej komunikácie a masmediálnej a populárnej kultúry. Tieto predmety patria medzi kľúčové témy odboru a Rankov tak zásadne prispieva k formovaniu budúcich odborníkov v doméne knihovníctva a informačnej vedy. Zároveň však treba zdôrazniť, že Rankovova pedagogická činnosť nie je zameraná iba dovnútra odboru knižničné a informačné štúdiá; intenzívne sa zapája aj do prípravy študentov v rámci ďalších programov, ktoré sa na FiF UK realizujú v širšom študijnom odbore mediálne a komunikačné štúdiá, najmä v študijnom programe marketingová komunikácia.

Docent Rankov patrí k najplodnejším a najúspešnejším školiteľom záverečných prác na katedre. Študenti v komunikácii s ním evidentne oceňujú kolegiálny prístup a zmysel pre humor, ktorý sa snúbi s efektívnym spôsobom vedenia práce a najmä s ponukou tém, ktoré zväčša reflektujú aktuálne technologické či spoločenské problémy a situácie prepojené s možnosťami teoretickej reflexie i praktického výskumu. Katalóg Ústrednej knižnice FiF UK eviduje od roku 1996 celkovo 87 záverečných prác bakalár-

skeho i magisterského štúdia, ktoré boli odovzdané a obhájené pod vedením Pavla Rankova ako školiteľa. K tomuto počtu treba prirátať 7 dizertačných prác, ktoré obhájili pod jeho vedením študenti na doktorandskom stupni.

Popri pedagogických a vedeckovýskumných aktivitách v rámci fakulty a odboru sa Pavol Rankov intenzívne zapájal a zapája do procesov spojených s internacionalizáciou akademickej činnosti. Absolvoval niekoľko študijných a výskumných pobytov v zahraničí, ktoré zásadne prispeli k definovaniu jeho odbornej špecializácie: v roku 1994 bol vo Veľkej Británii v rámci Socrates Programme scholarship na University of Warwick v Coventry, i v rámci T. G. Masaryk Scholarship na University College London. V rokoch 1994 – 1996 sa podieľal na rozsiahlejšom výskumnom projekte *Research Support Scheme* na Central European Institute of Philosophy na Karlovej univerzite v Prahe. Ako skúsený učiteľ a výskumník v neskorších fázach svojej kariéry spolupracoval s viacerými významnými inštitúciami a organizáciami, vrátane Sliezskej univerzity v Opave, kde pôsobil ako hosťujúci profesor na Filozoficko-prirodovedeckej fakulte v rokoch 2014 – 2017. Je jedným z pracovníkov KKIV, ktorí zabezpečujú realizáciu kurzov v anglickom jazyku pre študentov, ktorí na FiF UK prichádzajú zo zahraničia v rámci výmenného programu Erasmus.

Počas svojej dlhoročnej vedeckovýskumnej kariéry sa Pavol Rankov podieľal na riešení cca dvoch desiatok vedeckých projektov. Už ako študent sa zapájal do výskumných aktivít katedry, pracoval ako študentská vedecká sila a v polovici 80. rokov 20. storočia asistoval napríklad docentovi Meššovi pri výskume čítania učňovskej mládeže v Bratislave. Pravidelne sa zúčastňoval katedrového kola študentskej vedeckej a odbornej činnosti (ŠVOČ), v roku 1986 dokonca skončil na druhom mieste v celoštátnom československom kole tejto súťaže s prácou *Význam spätnej väzby vo vzťahu mládeže k literatúre a masovokomunikačným prostriedkom*.

Z dlhého zoznamu výskumných projektov za ostatné roky spomeňme napríklad projekty *Hypermediálny artefakt v postdigitálnej dobe*, *Informačná ekológia v akademickom informačnom prostredí*, *Mediálne a informačné kompetencie pre znalostnú spoločnosť* či *Sociálne reprezentácie etických výziev digitálnej informačnej revolúcie*. V rámci nich sa Pavol Rankov venoval aj otázkam trendov mediálnej a populárnej kultúry v sieťovom prostredí, remediácii v ére informačnej explózie, mediálnemu multitasking, elek-

tronickej literatúre a novým médiám. V polovici roka 2024 sa finalizoval projekt APVV *Stratégie efektívneho čitateľského správania a ich skúmanie v kľúčových etapách vývinu gramotnosti*, ktorého hlavným riešiteľom bol Ústav výskumu sociálnej komunikácie SAV a pracovníci katedry vrátane docenta Rankova na ňom participovali so zameraním na využitie metód eye-trackingu, teda sledovania pohybu očí pri čítaní. Projekt bol zameraný na skúmanie špecifického rozvojového potenciálu jazykovo, literárne a kultúrne podnetného vzdelávacieho prostredia materskej školy a jeho významu vo vzťahu k vývinu ranej gramotnosti detí na prelome predškolského a mladšieho školského veku.

Pavol Rankov má na svojom konte viac ako 160 publikačných výstupov, z ktorých mnohé sú uznávané a citované pre ich zásadný prínos v oblasti knižničnej a informačnej vedy. Medzi jeho najvýznamnejšie diela patria vedecké monografie *Informačná spoločnosť: perspektívy, problémy, paradoxy* (2006), *Znalostní pracovník v informační společnosti* (2014) a *Text a čítanie, mládež a knižnice* (2017). Jeho vedecké články, často publikované v renomovaných časopisoch a v cudzom jazyku, sa venujú skúmaniu moderných komunikačných fenoménov, ako je napríklad blogovanie, digitálna komunikácia či remediácia kultúry. Ako sme už konštatovali, problematika čítania zaujíma ťažiskové miesto v jeho publikačnom portfóliu. Pavol Rankov zohral spolu s Petrom Valčekom kľúčovú úlohu v realizácii série celoslovenských výskumov zameraných na mapovanie stavu a kvality čítania, ako aj na kultúrne návyky čitateľov na Slovensku – či už vo všeobecnosti alebo so špecifickým zameraním na deti a mládež. K týmto výskumom boli spracované a publikované aj príslušné vedecké analýzy, ktoré sa detailnejšie pozreli na čítanie beletrie, odbornej literatúry s profesionálnou motiváciou, odbornej a vedecko-popularizačnej literatúry vo voľnom čase a čítanie periodickej tlače. V rokoch 2003 – 2008 išlo o projekty realizované pod egidou Literárneho informačného centra (*Čítanie*), v období 2008 – 2009 prispel svojou odbornou prácou k výskumu konzorcia knižníc Bratislavského VÚC, ktorý skúmal čítanie mládeže v Bratislavskom kraji.

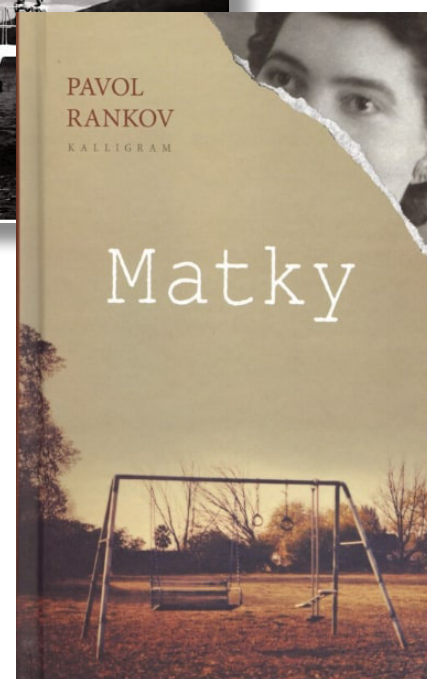
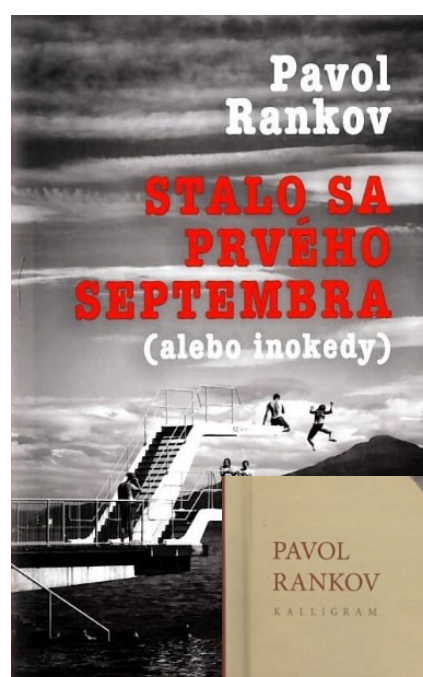
Rankov aktívne participuje na činnosti viacerých vedeckých a odborných organizácií. V rokoch 2012 – 2016 bol vedúcim Katedry knižničnej a informačnej vedy FiF UK a úspešne previedol katedru ďalšou vlnou reakreditácií. Bol členom vedeckej rady Ústrednej knižnice SAV v Bratislave a členom odbornej komisie pre skupinu publicistika, knihovníctvo

a vedecké informácie pri Štátnom inštitúte odborného vzdelávania v Bratislave. Jeho znalosti a skúsenosti v odbore oceňuje a reflektuje aj Ministerstvo kultúry SR, ktoré ho menovalo za člena komisie Programu na podporu literatúry, knižnej kultúry a knižníc. Rankov tiež zastával pozíciu člena redakčných rád viacerých odborných periodík vrátane časopisu *Národná knihovna* a časopisu *Knižnica* vydávaného Slovenskou národnou knižnicou v Martine. Tieto pozície mu umožnili aktívne prispievať k rozvoju a šíreniu vedeckých poznatkov v oblasti knihovníctva a informačnej vedy.

Popri svojej odbornej, vedeckovýskumnej a pedagogickej činnosti je Pavol Rankov známy aj ako významný slovenský spisovateľ a esejista. Svojou literárnou tvorbou prispieva k rozvoju slovenskej prózy už od polovice 90. rokov 20. storočia. Jeho debutová zbierka poviedok *S odstupom času* (1995) priniesla autorovi viacero ocenení, napríklad Cenu Ivana Kraska (1995) a cenu Jean Monnet Premio Letterario Internazionale (1997). Rankovov prvý román *Stalo sa prvého septembra (alebo inokedy)* sleduje osudy troch priateľov rôzneho etnického pôvodu počas troch desaťročí 20. storočia. Bol vydaný v roku 2008, je považovaný za jedno z najvýznamnejších diel súčasnej slovenskej literatúry a získal ďalšie významné ocenenie, Európsku cenu za literatúru v roku 2009. Nasledujúci román *Matky* (2011) rozpracoval tému materstva v extrémnych podmienkach sovietskeho gulagu po druhej svetovej vojne.

Pavol Rankov pravidelne reprezentuje slovenskú literatúru na medzinárodných podujatiach, akými v ostatných rokoch boli napríklad *Leipziger Buchmesse* (2024) alebo akademicko-propagačné aktivity typu literárne čítania v Regensburgu (2023). Jeho diela boli preložené do viacerých jazykov, čím prispel k zviditeľneniu slovenskej literatúry vo svete. Rankovova literárna tvorba je oceňovaná pre svoj inovatívny prístup a zmes magického realizmu, mystifikácie a iracionality. Zároveň s literárnou tvorbou sa Rankov pokúsil o presah (či, ako to on zvykne formulovať – remediáciu) do audiovizuálnej sféry a v rokoch 2005 – 2007 mal ako televízny dramaturg na starosti produkciu publicistických cyklov *Umenie 05, 06, 07 – literatúra*, ktoré vznikali na pôde Slovenskej televízie.

Už len takýto stručný náčrt aktivít, ktoré má na svojom konte docent Pavol Rankov, naznačuje, že v tomto prípade čínorodosť evidentne vedie k výsledkom. Rankovova profesionálna kariéra je charakterizovaná neustálym hľadaním nových výziev a snahou o vylepšenia a inovácie v oblasti knižničnej a informačnej vedy i praxe. Jeho bohaté skúsenosti a odborné znalosti ho stavajú do pozície jedného z najvýznamnejších odborníkov v tejto oblasti na Slovensku. Veríme, že životný optimizmus a elán umožnia Pavlovi Rankovovi aj naďalej prispievať k rozvoju slovenskej literatúry i informačnej vedy. K tomu mu želáme veľa zdravia a odhodlania!

PETER VRLÍK – ŽIVÁ VODA LIPTOVA

ING. IVANA POLÁKOVÁ, PHD.

✉ ivanapolakovatarcal@gmail.com
Slovenská národná knižnica
www.snk.sk

February 26, 2024 marked the 60th birthday of writer, playwright and publicist Peter Vrlík, who is one of the leading experts of the history, personalities and ethnography of Liptov; in fact, much of his work is dedicated to stories and history of this region. One of his most famous books is *Rozprávky spod slovanskej lipy* (*Tales from Under the Slavic Linden*), which was recognised as one of the most beautiful Slovak books in 2013. In 2018, he was awarded the Liptovský Mikuláš Mayor's Award and in 2024 the Liptovský Mikuláš City Award for his long-term activity in the field of culture, and for spreading awareness and the good name of the city of Liptovský Mikuláš.

Keywords: personalities, Peter Vrlík, writers, historians, regional history, Liptov region, awards, anniversaries

Presne v deň svojich narodenín – 26. februára 2024 – nás privítala v priestoroch Domu Matice slovenskej (DMS) v Liptovskom Mikuláši neuveriteľne svojrázna osobnosť Liptova, vždy usmiaty spisovateľ, dramatik, publicista, ale aj amatérsky divadelný herec Peter Vrlík, pochádzajúci zo starého liptovského zemianskeho rodu. Muž mnohých kultúrnych aktivít, predovšetkým literárnych a divadelných, je autorom, respektíve spoluautorom desiatok čitateľsky úspešných publikácií, divadelných hier, hudobno-slovenských pásiem a kompozícií, štúdií a článkov.

Peter Vrlík (vľavo) pri príležitosti oslavy svojich 60. narodenín, 26. 2. 2024 Liptovský Mikuláš (Ivana Poláková)

Veľkého liptovského lokálpatriota a matičiara prišli pozdraviť nielen kolegovia a blízki z Liptova, ale aj priatelia z Martina. Laudácie predniesli riaditeľ členského ústredia v Martine **Martin Hajník** a riaditeľ DMS v Liptovskom Mikuláši **Marek Nemeč**. Vo svojich príhovoroch vyzdvihli matičné aktivity jubilanta, jeho ochotu vždy pomôcť, organizovať podujatia, ale spomenuli aj to, ako ich priviedol v mladom veku k matičnej práci. Oslávencovi slávnostne odovzdali zlatú medailu Matice slovenskej za dlhoročnú činnosť pri naplňaní programu našej najstaršej národnej a kultúrnej inštitúcie.

Ako sme sa dozvedeli od **Evy Štofčíkovej**, odbornej metodičky pre neprofesionálne divadlo, náš jubilant sa divadlu venuje od r. 1988. Účinkoval v Divadelnom súbore G. F. Belopotockého v Liptovskom Mikuláši, pod režijným vedením Emila Hižnaya. Stál pri zrode Divadla mladých v Okoličnom a následne Divadla mladých pri Dome kultúry v Liptovskom Mikuláši. Od r. 2004 ako organizačný vedúci Matičnej divadelnej ochotníckej scény (MADOS) pri DMS v Liptovskom Mikuláši stanovil hlavný cieľ práce, a to približovať významné osobnosti a udalosti v regióne Liptova a na Slovensku. Peter Vrlík, obratne sa pohybujúci nielen na bicykli v uliciach mesta, ale aj v najstaršej histórii Liptova, nezaváhal ani na chvíľku. Keďže dramatické hry, ktoré by pojednávali o životných osudoch našich roduverných významných Liptákov, nie sú k dispozícii ani v knižniciach, ani na pultoch kníhkupectiev, chopil sa pera sám. Napísal desiatky krátkych aj dlhších dramatických pásiem, napr. o osude revolučného básnika Janka Kráľa či romantického básnika z Liptovskej Sielnice Sama Bohdana Hroboňa alebo o hybskom lekárovi a osvetárovi Jonášovi Bohumilovi Guothovi, o Gašparovi Fejérpatakym-Belopotockom, o zbojniko-

vi Jánošíkovi a o ďalších dejateľoch (S. Chalupkovi, M. Rázusovi, A. Plávkovi a i.). Každá významná udalosť a osobnosť z Liptova sa vďaka Peťovi Vrlíkovi dostala do povedomia detí, mládeže aj dospelých na rôznych kultúrnych podujatiach. Niet obce na Liptove, v ktorej by Peter Vrlík so súborom MADOS neúčinkoval. Na Slovensku vo vyše 50 mestách a obciach mali možnosť vzhliaďnúť MADOS.

Peter Vrlík je nielen zanietým organizátorom, hercom, režisérom, ale aj autorom mnohých scenárov a divadelných hier. V rokoch 1988 – 2023 napísal 99 dramatických textov, ako režisér sa podpísal pod 51 réžií, odohral 102 postáv a účinkoval v 353 predstaveniach a ako moderátor či komentátor podujatí účinkoval v ďalších približne 400 predstaveniach. Prvé autorské predstavenie Petra Vrlíka z r. 1988 (v jeho réžii) bolo *Janko Búrlivák*. Momentálne posledné *Ako Vrbičania o Maticu prišli*, s ktorým získal Putovnú cenu na 7. ročníku Divadelného festivalu Ivana Stodolu v Liptovskom Mikuláši, je z r. 2023. A práve tento mladučký divadelný festival je tiež dielom či dieťaťom Petra Vrlíka. Ako sám hovorí: „Nie sú veľkí a malí herci, len veľké a malé roly...“.

V r. 2014 sa podieľal na oživotvorení Divadelného odboru MS, v ktorom pôsobí ako tajomník. Okrem MS je členom predsedníctva občianskych združení Živé námestie a Návraty k pokladom. Je funkcionárom v Zväze diabetikov Slovenska, Slovenskom zväze protifašistických bojovníkov (SZPB) a v občianskom združení Liptovské droby. Aktívne pôsobí aj v Spoločnosti Milana Rastislava Štefánika.

Peter Vrlík taktiež patrí k popredným znalcom dejín, osobností a etnografie Liptova, ktoré sú témou jeho početných prác. K najznámejším patria knihy povestí, resp. publikácie z regionálnej histórie, ako

Z *liptovskej truhlice* (Vítek a Vrlík 2004), *Liptovský Mikuláš* (2004), *Povesti z Liptova* (2008), *Rozprávanie o Kriváni* (2008), *Jonáš Bohumil Guoth, lekár slovenskej duše* (Vrlík a Drabák 2009), *Divadelné návraty 1863 – 2013* (2013), *Rozprávky spod slovanskej lipy* (2013), *Vesely liptovský miestopis alebo Na čo sa Liptáci najviac hnevajú* (2014, v r. 2017 vyšla pod názvom *Veselé liptovské povedačky alebo Na čo sa Liptáci najviac hnevajú*), *Zbojnícke príbehy a povesti* (2015), *Murárske povesti a príbehy* (2015), *Povesti a príbehy karpatských Rusínov* (2020) a *Najstaršie slovanské báje, legendy a povesti* (2023).

Posledných päť titulov zostavil v spoluautorstve s dlhoročným priateľom a básnikom **Petrom Mišákom**, rodákom z Ružomberka, ale žijúcim v Martine. Väčšinu diel vydalo Vydavateľstvo MS v Martine. Zatiaľ najúspešnejšia publikácia *Rozprávky spod slovanskej lipy* bola vyhlásená za jednu z najkrajších kníh Slovenska za rok 2013 a dočkala sa aj druhého vydania. Peter Mišák si vo svojej zdravotníckej zaspomínal na prvé stretnutie s jubilantom a na spoluprácu so Slovenskými národnými novinami (SNN). Peter Vrlík začal v tomto periodiku publikovať v r. 1993. Za vyše tridsaťročnej spolupráce mu SNN uverejnili viac ako 150 článkov.

Peter Mišák ako člen predstavenstva Spolku slovenských spisovateľov (SSS) prečítal a odovzdal zdравиu, podpísanú jej predsedom a šéfredaktorom časopisu SSS Borisom Brendzom, Petrovi Vrlíkovi.

Povesti, rozprávky a príbehy z pera oslávenca zhodnotil literárny historik **Peter Cabada** týmito slovami:

Primátor Liptovského Mikuláša Ján Blicháč odovzdáva Cenu mesta Petrovi Vrlíkovi, 1. 12. 2023 (www.mikulas.sk)

„*Záhľadné bytosti v Petových knihách (povestiach) harmonicky spájajú staré s novým, pričom ide o funkčnú kombináciu, ktorá archaické nonšalantnou formou sprístupňuje a otvára dnešnému čitateľovi. Tajomstvo je totiž večne spojené so zrodom, s príbehom, priebehom, behom aj koncom existencie všetkého. V akejkoľvek svojej podobe – od nevídaných javov i zverov cez strašidelné bytosti až po zvláštnych ľudí – prestupujú náš, a ak chceme, aj iné svety. Jánošíkovská tradícia v Reprezentatívnom zozname nehmotného kultúrneho dedičstva Slovenska. Vnímam to ako mimoriadnu udalosť v čase, keď registrujeme nebezpečné až zákerné globalizačné tendencie, smerujúce k likvidácii národných identít v oblasti kultúry. Ukazuje sa, že ak chceme plnohodnotne zažiť niečo autenticky národné, musíme ísť jednoznačne do histórie. Práve v tejto ideovej rovine vzniká vhodný priestor na nové zadefinovanie významu opodstatnenosti národných kultúr s ich bohatými prejavmi a žánrovými prienkami – vydávanie povestí z toho nevynímajúc...“¹*

S pozdravnými príhovormi vystúpili aj Ferdinand Chovanec, predseda Miestneho odboru Matice slovenskej (MO MS) v Liptovskom Mikuláši, riaditeľka Liptovského kultúrneho strediska LKS Miroslava Palanová, predseda Oblastného výboru SZPB generálporučík Marián Ač, Lubomír Scherhauser,

predseda OZ Návraty k pokladom a mnoho ďalších gratulantov z verejného a kultúrneho života. **Cena primátora mesta Liptovský Mikuláš** za dlhoročnú činnosť v oblasti kultúry a za šírenie osvetu a dobrého mena mesta Liptovský Mikuláš bola v r. 2018 udelená Petrovi Vrlíkovi. Primátor mesta Liptovský Mikuláš Ing. Ján Blcháč, PhD., ju 1. decembra 2023 odovzdal do rúk Petrovi Vrlíkovi pri príležitosti jeho 60. narodenín.

Jubilant Peter Vrlík často hovorí: „*V prvom rade som Okoličan, to je moja rodná dedina, v druhom rade Liptákom, to je môj rodný kraj, v treťom rade Slovákom, to je moja rodná vlasť, a v štvrtom a poslednom rade som Slovanom, lebo som hrdý na to, že som členom veľkej slovanskej rodiny, ktorá dala svetu mnoho významných osobností.*“²

V r. 2014 Liptovská knižnica Gašpara Fejérpatykyho-Belopotockého v Liptovskom Mikuláši vydala

pri príležitosti životného jubilea Petra Vrlíka výberovú personálnu bibliografiu (Salajová a Michníková 2014) v edícii *Regionálna bibliografia*, zv. 65. Personálna bibliografia na 150 stranách obsahuje 382 bibliografických záznamov o knihách, scenároch, recenziách a článkoch o autorovi. Nechýba menný, názvový a predmetový register spolu s bohatou obrazovou prílohou. Okrem iného obsahuje súpis rôznych ocenení, ktoré Peter Vrlík získal v literárnych súťažiach (*Cena slovenského učeného tovaríštva v Trnave* v r. 1990, *Cena Jánošíkov poklad* za rozvoj regionálnej literatúry v r. 2013 a I. miesto v regionálnej súťaži *Knihy Turca* 2013).

Listujúc uvedenú bibliografiu, si ešte viac uvedomujeme o akého dobrého človeka, ktorý sa rozhodol toto dobro šíriť i písaným slovom, ide. Tak teda, Peter Vrlík živio a mnoga leta! Veľa tvorivých síl, tešiac sa na doplnenie a vydanie personálnej bibliografie pri príležitosti Tvojich 70. narodenín!

POZNÁMKY

¹ Prepis zvukového záznamu zo dňa 26. 2. 2024.

² Osobný rozhovor s Petrom Vrlíkom zo dňa 26. 2. 2024 v Liptovskom Mikuláši.

ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV

SALAJOVÁ, Ivona a Marcela MICHNÍKOVÁ. 2014. *Peter Vrlík: výberová personálna bibliografia pri príležitosti 50. výročia narodenia*. Liptovský Mikuláš: Liptovská knižnica G. F. Belopotockého.

NEDOŽITÁ ŠEŠŤDESIATKA JOZEFA URBANA

MGR. PETER CABADAJ

✉ petercabadaj5@gmail.com

The article was written on the 60th birthday and 25th anniversary of the death of the poet, lyricist, writer, publicist and editor Jozef Urban – a significant personality of modern Slovak literature and culture. His literary work, which reflected the feelings of the younger generation, was characterized by openness and cynicism, and later grew into pessimistic tendencies. His best-known works include the poetry collections *Malý zúrivý Robinson* (*Little Furious Robinson*, 1985) and *Snežienky & biblie* (*Snowdrops & the Bible*, 1996). As a lyricist, he collaborated with several well-known musicians, including Miroslav Žbirka, Peter Lipa, Janko Lehotský and the band Elán. The article reflects not only on the author's literary work, but also on his life, which ended tragically due to an automobile accident.

Keywords: personalities, Jozef Urban, Slovak literature, writers, lyricists, publicists, anniversaries

Jozef Urban (Slovenská národná knižnica – Literárny archív)

Bolo to veru už dosť dávno, niekedy na jar 2010, čo som si bol pozrieť filmový dokument režisérky Tiny Diosi *Malý zúrivý Robinson* (*Road movie*), venovaný Jozefovi Urbanovi. Spolu so mnou sedeli v martinskom kine ešte traja mladí ľudia, preto som bol rád, že snímku vôbec premietali. Trápilo ma vtedy, že jedenásť rokov po tragickej smrti ľudia zabudli na jeden z najväčších talentov modernej slovenskej literatúry a kultúry. Logicky som teda predpokladal, že v ďalšom období už o Urbanovi nebudem počuť vôbec. Našťastie, hlboko som sa mýlil...

BIBLIOGRAFIA

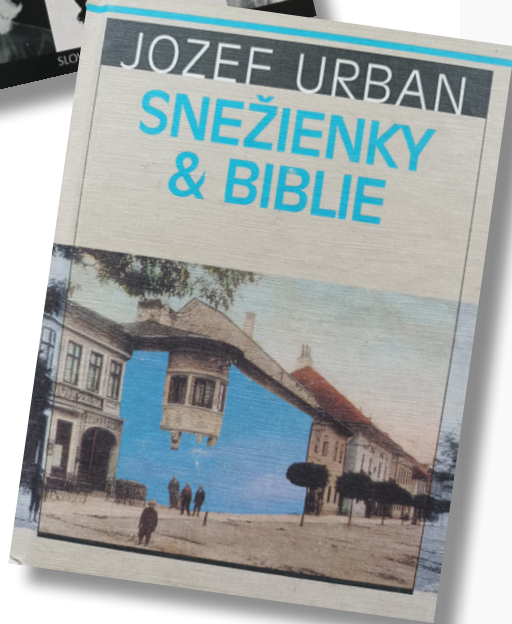
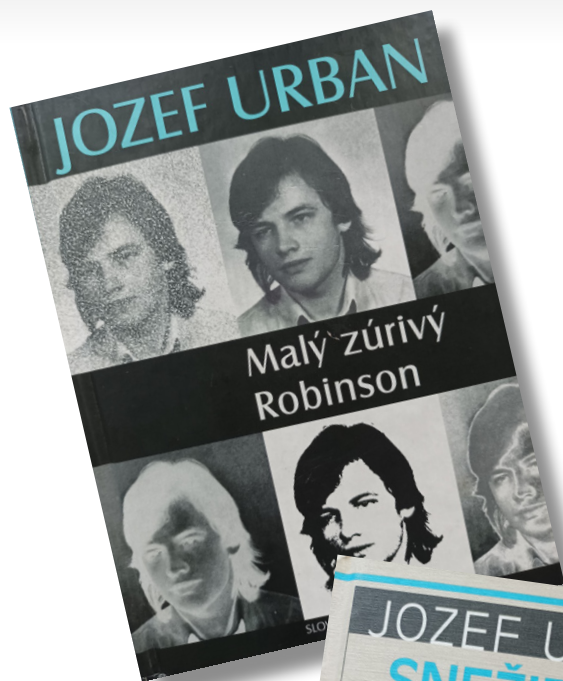
Košický rodák (nar. 29. 11. 1964) absolvoval Vysokú školu ekonomickú v Bratislave, bol redaktorom a šéfredaktorom časopisu pre mladú literatúru a umenie *Dotyky*, riaditeľom Medzinárodného domu umenia pre deti Bibiana v Bratislave a reportérom *Literárneho týždenníka*. Písal básne, texty k piesňam, eseje, rozprávky, publicistické články, reportáže, kooperoval s rozhlasom. Vo svojej poetike funkčne využíval drs-

nosť, otvorenosť až cynizmus a búrlivácke pocity mladej generácie odrážal aj jazykovo. Jozefovi Urbanovi vyšli zbierky veršov *Malý zúrivý Robinson* (1985), *Hluchonemá hudba* (1989), *Kniha polomŕtvych* (1992), *Snežienky & biblie* (1996), *Dnes nie je Mikuláša* (2001), populárno-didaktické „kapitolky o básničkách“ pre začínajúcich autorov *Utrpenie mladého poeta* (1999), reportáže *Blízko, ale čoraz ďalej* (2001), *Dobré dni – slovenská poézia* (2002), knižka pre deti *Dobrodružstvá vranky Danky* (1995), súbory textov piesní *Výstrel z motyky: Správa o prievane* (1990, spolu s Marošom Bančejom a Jánom Litvákom), *Voda, čo nás drží nad vodou* (2000), napísal libreto muzikálu *Kráľ Dávid* (1996) a iné diela. Zomrel 28. apríla 1999 vo veku necelých 35 rokov pri autonehode neďaleko Zvolena, kde po odchode z Bratislavy zakotvil.

POETA

Tvorcove básnické knihy pravidelne sprevádzali búrlivé reakcie tak kritiky, ako aj čitateľskej komunity. Na pomyselné štartovacej čiare Urbanovho literárneho prekážkového behu stál *Malý zúrivý Robinson* – verše, ktoré svojím štýlom, šťavou a šarmom hlboko vsiakli do citlivých pórov duše vtedajšej mladej generácie. Debutovou zbierkou sa autor prihlásil ako básnik nových tónov, vnímavý k hranám života, nekonformný v limitoch povoleného a usilujúci o originalitu umeleckej reflexie sveta. Zjavne ho ovplyvnili americkí beatníci, blízka mu bola tiež mladá „rocková“ básnická generácia, vyslovujúca napríklad provokatívne otázky typu: „Kto ste vy...?“.

Neskoršia Urbanova tvorba bola v znamení mierne zmodifikovanej polohy zrkadlenia ukončených i stále pretrvávajúcich časopriestorových dejov. Očividne pribudlo skepsy, mladícku dynamiku a revoltu vyskúšali chmúrne až pesimistické tóny, v reflexívnej rovine už rezonujú otázky iného zamerania: „Kto sme?/Koho ničíme?/Kto ničí nás?“. Jednotlivé básne charakterizuje vzájomné prelínanie a kombinovanie rôznych výrazových aj významových vrstiev. Finálna tvár veršov potvrdzuje, že Urban mal dobre „vytrénovaný“ literárny jazyk, vždy nachádzajúci invenčný spôsob na zobrazenie myšlienok, pohnútok, snov, ale i pocitov hnusu, sklamaní a zotrvačnosti, ktoré boli práve aktuálne. Excelentne ich predostrel ako prísne individuálnu, nevtieravú a nepokryteckú časovanú správu o sebe – a najmä o nás. Logicky, v takto naser-

Moja študijná bilancia

Naučili ma toho veľa
Teraz už viem o karlovarskej vode
prečo je taká odporná
a zdravá
aj prečo hlavy kráľovien
skackali do košíkov s pilinami

Vždy som chcel patriť
k lepším žiakom
pretože som sa veľmi bál
že pre mňa nikto ani telefónom
nehne

Raz budem prebaľovať svoje deti
a budem dlhé roky
členom ZRPŠ
Vezmem im
jedno zo základných práv
byť absolútne sprostými
A budem trvať na znalostiach
geologických sústav
a všetkých inkvizičných populov
stredoveku

Naučili ma toho veľa
napríklad prečo hlavy kráľovien
skackali do košíkov s pilinami

Ale mňa by skôr zaujímalo
ako tým ženám
vlastne vtedy bolo

(zo zbierky *Malý zúrivý Robinson*)

vírovaných správach musia mať vlastné autonómne postavenie časté expresivizmy, prechádzajúce miestami do dráždivého sveta erotických hier a vulgarizmov, ktoré dokážu v prijateľných dávkach funkčne oksyličovať zabeháný vzduch a tempo básnikovej reči.

Hoci Urban väčšinou uplatňoval voľný verš, nezabúdaj ani na klasické poetické formy, dominujúce v zbierke *Snežienky & bible*. Jadro tejto knihy tvoria tri sonetové skladby – balady napísané takzvaným libertínskym sonetom s využitím sonetového venca, ktoré venoval trom ženám.

TEXTÁR

Úvodom bolo spomenuté, že Urban patril medzi najväčšie talenty slovenskej literatúry. Ako ale on sám vnímal vlastný talent? „Nemá zmysel pokúšať sa

o definíciu talentu a zvlášť nie básnického. Kým napríklad každý uzná, že človek bez hudobného sluchu ťažko môže byť talentovaný muzikant, na poéziu nijaký ekvivalent hudobného sluchu netreba – stačí predsa papier, pero a chuť čosi vytvoriť. Oproti prepracovaným kánonom hudby, výtvarného umenia, ale i drámy či prózy stoja akési básničky. Čo už môže byť také ťažké na zliepaní niekoľkých riadkov dokopy?“

Vyhľadávaný a uznávaný textár Jožo Urban je autorom niekoľkých hitov. Spolupracoval s Miroslavom Žbirkom (skladby *Možno sa ti zdá*, *Len s ňou*, *Lásky bezbranných*), Jankom Lehotským (*Hlava XXII.*, *Pár minút nádeje*), Petrom Lipom (*Naspäť na stromy*, *Caracas*), kapelami Elán (*Voda, čo ma drží nad vodou*), Money Factor (*Vráť trochu lásky*), Beátou Dubasovou (*Niekoľko ako ja*, *Svet na nočný prúd*), Marcelom Palonderom (*Kým nás máš*), Barbarou Haščákovou (*Posledný tanec*), Marcelou Laiferovou, Katarínou Hasprovou, Oľgou Zábľackou a mnohými ďalšími interpretmi.

Do pamäti súčasníkov sa tiež hlboko vryla jeho nekonvenčná škola poetiky pre mladých, ktorú viedol na stránkach časopisu *Dotyky*. Z Jožovho rozprávania viem, že mal veľké tvorivé zámery na literárnom, muzikálovom, ale i filmovom poli. Bolestne ho trápila nízka úroveň slovenských filmových predlôh, preto chcel napísať vlastný scenár dlhometrážneho hraného titulu. Krutý osud ale rozhodol inak.

ŽIVOT JE FRAJER...

Pamiatke Jozefa Urbana bolo v uplynulých rokoch venovaných niekoľko spomienkových koncertov, rozhlasových a televíznych programov, hraná filmová dráma *Voda, čo ma drží nad vodou* (2019). Zásluhou básnikovho kamaráta a niekdajšieho spolupracovníka, medzičasom už zosnulého Maroša B. Bančeja vyšiel reprezentatívny výber z Urbanovej literárnej tvorby *Zúrivý, nežne svoj...* (2011). Iný priateľ – Ondrej Kalamár – pripravil na vydanie knihy *Pivo u Chárona s Jožom Urbanom* (2014), *Pivo u Chárona: Voda, ktorej nikto neveril* (2019), mierou vrchovatou prispel aj k nakrúteniu spomenutého celovečerného životopisného filmu. Titulnú rolu v ňom stvárnil Roman Pomajbo, medzi účinkujúcimi figurujú viacerí známi českí a slovenskí herci (Martin Dejdar, Jan Kanyza, Svatopluk Skopal, Andrea Růžičková-Kerestešová, Robert Roth, Lukáš Latinák).

Ani štvrtstoročie od Urbanovej smrti neprestalo platiť, že „niečo sa stalo, niečo

ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV

CABADAJ, Peter. 2016. *Dlaňové priznanie a iné texty*. Martin: Matica slovenská.

KALAMÁR, Ondrej. 2014. *Pivo u Chárona s Jožom Urbanom*. Bratislava: Trio Publishing.

MIKULA, Valér et al. 2005. *Slovník slovenských spisovateľov*. Bratislava: Kalligram: Ústav slovenskej literatúry SAV.

URBAN, Jozef. 2001. *Blízko, ale čoraz ďalej: Úvahy a reportáže*. Bratislava: Slovenský spisovateľ.

URBAN, Jozef. 2002. *Malý zúrivý Robinson*. Bratislava: Slovenský spisovateľ.

Moja poetická bilancia

Spisujem básne
inak som celkom normálny
Aj topánky mám obe rovnaké

Môj štýl je absolútne moderný
Vo váze nepripúšťa kvety
len ohňostroje na stopkách

Nenechávam sa bozkať Múzou
bolo by škoda papiera
A pri písaní používam hlavu
pretože ináč neviem
čo by som s ňou tak mohol robiť

Spisujem básne
inak som celkom normálny
Aj topánky mám obe rovnaké

Lavé

(zo zbierky *Malý zúrivý Robinson*)

tragické a prirodzené. Už i ja mám naozajstné spomienky“. Taktiež sa doteraz stretávame s ľuďmi, „ktorí sa každé ráno dobohujú do práce“ alebo ktorí radi dávajú „zbohom veľkomestu, kde každý z nás bol kolektívne sám“. Pod tlakom okolností a civilizačných porúch mnohí konečne pochopili, že keď „je život krutý, vo filmoch treba happy end“. Už menej si však dnes dokážeme povedať, že „život je frajer, ale my sme väčší“. Potom nám ale reálne hrozí, že „vypadneme mlčky, bez pozdravu, z baru tak ako zo života“. Jožo Urban, ktorého „strava bola bohatá na cukry a na dobre vymyslené sentencie“, však z nebeského baru nám pozostalým – bez nároku na honorár – odkazuje, že „mŕtvi sú živí bez práva mať hlas...“.

ŽIVOT SPREVÁDZANÝ VEĽKÝMI TRAGÉDIAMI

80 ROKOV OD ÚMRTIA
ALŽBETY GÖLLNEROVEJ-
-GWERKOVEJ

MGR. PETER CABADAJ

✉ petercabadaj5@gmail.com

The paper on the occasion of the 80th anniversary of the death of Alžbeta Göllnerová-Gwerková reflects on the life of this literary historian, pedagogue, sociologist and translator. It focuses on tragic life story, but also on the work of this emancipated woman and determined democrat. The literary-historical text *József Eötvös* (1937), which emphasizes the progressive tendencies of Hungarian culture, was among her most important works. She also participated with professor Jarmila Zikmundová in compiling the timeless collection *Žena novej doby: Kniha pre výchovu demokratickej ženy* (*The woman of the new age: a book for the education of a democratic woman*, 1938). Alžbeta Göllnerová-Gwerková was tortured and brutally murdered by fascists on December 18, 1944.

Keywords: personalities, Alžbeta Göllnerová-Gwerková, literary history, literary science, feminism, fascism, Slovak National Uprising, anniversaries

Alžbeta Göllnerová-Gwerková (Archív Emila O. Bakoša)

Alžbeta Göllnerová-Gwerková
(Slovenské literárne centrum)

Intelektuálka s krutým životným údelom, literárna historička a vedkyňa, pedagogička, sociologička, prekladateľka, redaktorka, iniciátorka a priekopníčka modernej slovenskej hungaristiky, vzdelaná, nesmierne progresívna Európanka, moderná žena bytostne veriaci hodnotám demokracie... Tým všetkým stihla byť počas svojho nedlhého života Alžbeta Göllnerová-Gwerková (19. 10. 1905 Čierny Balog – 18. 12. 1944 Banská Bystrica).

Mimoriadne smutný a tragický príbeh tejto výraznej osobnosti akoby predznamenovalo už jej detstvo. Priamo pred očami mladého dievčaťa opití vojaci, vracajúci sa domov z frontov prvej svetovej vojny, z akejsi iracionálnej pomsty zabili Alžbetinho otca. Vraj ich ako notár nechcel oslobodiť od vojenskej povinnosti, respektíve „*nevedel sfaľšovať dôvod, pre ktorý by nemali byť odvedení*“ (Grusková 2023, s. 21). Bodákmi zároveň zranili aj matku s malou sestričkou, ktorú práve dojíčila. Obe na následky zranení zomreli... Mnohých by to iste zlomilo, ale „*osirelá Alžbeta nezanevrela na ľudstvo ani na Slovensko a podujala sa žiť a pracovať pre jeho morálne pozdvihnutie. Za svoj vyšší princíp si stanovila boj za demokraciu a prízvukovanie, že sloboda znamená zodpovednosť*“ (Grusková 2023, s. 223).

Siroty sa sprvu ujala stará matka z Brezna, neskôr Alžbetu adoptovala učiteľka Jarmila Zikmundová,

ktorá ju spoznala pri povojnovej vzdelávacej misii českých pedagógov na Slovensku.

OD HISTÓRIE K LITERATÚRE

Nadané dievča študovalo na obchodnej akadémii (1917 – 1919), gymnáziu v Banskej Bystrici (1919 – 1925) a zo Zikmundovej podnetu na Filozofickej fakulte Karlovej univerzity v Prahe (kombinácia čeština a maďarčina, 1925 – 1930). V rokoch 1937 – 1938 absolvovala študijné pobyty na Sorbonne v Paríži a v rumunskom meste Kluž. Ako stredoškolská pedagogička pôsobila na učiteľskom ústave v Spišskej Novej Vsi (1930 – 1931), maďarskom gymnáziu v Rimavskej Sobote (1931 – 1932), maďarskom učiteľskom ústave v Bratislave (1932 – 1939), na gymnáziu

a učiteľskom ústave v Banskej Bystrici (1939 – 1944), kde popri výučbe neúnavne organizovala vzdelávacie a dramatické krúžky. Úžasnou erudíciou, zanietenosťou a vôbec celkovým prístupom si získala veľkú obľubu študentov.

Vedecky začala ambiciózna Alžbeta Göllnerová-Gwerková pracovať v oblasti historiografie a pozornosť venovala starším slovenským dejinám s akcentom na éru reformácie. Snažila sa hlavne analyzovať pôsobenie reformačných a protireformačných ideí v dobovom spoločenskom kontexte. Knižne debutovala ako stúpenkyňa československej národnej a jazykovej jednoty česky napísanou prácou o počiatkoch reformácie v Banskej Bystrici (1930). Neskôr presunula ťažisko vedeckovýskumného záujmu do sféry maďarskej umeleckej spisby 19. a 20. storočia. Autorkin literárnohistorický text *József Eötvös* (1937) zvyrazňuje rozmer progresívnych tendencií maďarskej kultúry. Tvorbu D. Szabóa, K. Mikszátha, E. Adyho a iných priblížila v osobitných štúdiách, kooperovala na Bujnákovom a Hvozdzikovom slovensko-maďarskom slovníku (1937), bola uznávanou prekladateľkou diel novej maďarskej literatúry (D. Szabó, Zs. Móricz, D. Kosztolányi a ďalší).

Záverečná fáza bádateľskej činnosti Göllnerovej-Gwerkovej je spojená s výskumom a prezentáciou domácej poézie a prózy. Napísala erudované medailóny viacerých slovenských básnikov a spisovateľov z rôznych historických období (J. Hollý, S. Hurban Vajanský, H. Gregorová, J. Gregor Tajovský,...), v rukopise zanechala monografiu o Elene Maróthy-Šoltésovej a teoretickú prácu o románe.

ÚLOHA SLOVENSKEJ ŽENY

Európsky rozhladená intelektuálka a vyhranená demokratka Alžbeta Göllnerová-Gwerková bola členkou redakčného kruhu *Prúdy* (1932 – 1938), literárneho časopisu *Služba*, aktivistkou a funkcionárkou spolkov a ženského hnutia na Slovensku, členkou výboru Ženskej národnej rady, Združenia akademiky vzdelaných žien a i. Spoločne s českou gymnaziálnou profesorkou **Jarmilou Zikmundovou** zostavila a zredigovala rozsiahly zborník *Žena novej doby* (s podtitulom *Knihá pre výchovu demokratickej ženy*), ktorý vyšiel v ťaživých dňoch jesene 1938. Fragment

z textu Göllnerovej-Gwerkovej *Úloha slovenskej ženy pri obrode spoločenskej*, ktorý uverejňujeme, má bezpochyby nadčasový charakter.

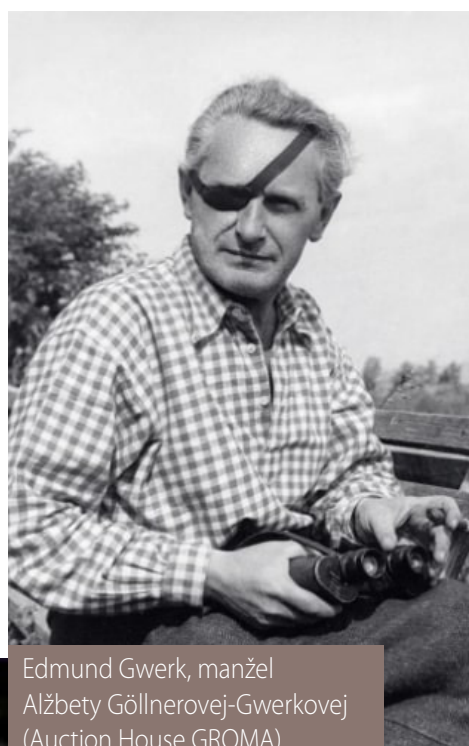
„...Je veľkým omylom si myslieť, že kultúre sa môže naučiť každý človek, keď chce. Naučiť sa možno veľkému počtu vecí, ktorých kvantita závisí od prijímacej schopnosti mozgu a intenzity vynaloženej práce. Kultúre sa však nie je možno mechanicky naučiť, kultúra sa musí zažiť. Kultúrneho človeka poznáme na prvý pohľad a pri prvom rozhovore, a to podľa toho, či vyspelosť mozgová je u neho v súlade s vyspelosťou citovou, či jeho ľudské kvality sú harmonicky vyvážené. U takého človeka možno potom hovoriť nielen o kultúre rozumu, ale i o kultúre srdca, ktorého zložky sa uplatňujú pri jeho myslení i konaní. Často však sa stretáme s ľuďmi, ktorí majú mnoho vedomostí, videli cudzie zeme a poznali mnoho nových zariadení, stále čítajú a žijú, ako sa povie, kultúrne, ale predsa sa nemôže o nich vraviť, že sú vzdelaní. Všetky tieto poznatky akoby sa prepadávali do studne bez dna, všetky vedomosti a dojmy, ktoré prijali, sú v nich akoby oddelené, pretože nesplynuli s ich bytosťou, neprešli do ich vedomia, nestali sa ich samozrejmosťou, nespojili sa s ich duchovným životom ako organická súčasť, ale zostali v nich vedľa seba poskladané ako cudzie, nestrávené zložky. Jestvujú však i ľudia, ktorí nemajú náležitých vedomostí a chcú vzbudzovať dojem ľudí neobyčajne kultúrnych, preto opakujú poznatky, ktoré počuli náhodne od druhých, napodobňujú určité maniere, ktoré však na prvý pohľad prezradia svoj falošný náter, chcenosť a vynútenosť. Tento typ ľudí sa vynára vo veľkom počte tam, kde prebieha prerod ľudskej spoločnosti, či už po zmene sociálnej alebo politickej, alebo sociál-

no-politickej, ako u nás po prevrate. V takýchto dobách sa javí potreba väčšieho počtu školovaných a študovaných ľudí. Dostaví sa veľký nával žiakov do škôl a začína sa príliš urýchlene zväčšovať počet tzv. inteligencie. Škola poskytuje prevažne vecné vzdelanie, ale o kultúrnu výchovu sa stará len vo vzácných prípadoch. A dnes sa stáva tento nedostatok naliehavým problémom nášho kultúrneho života, lebo dnes nie je meradlom pre kultúrnu úroveň národa percento analfabetov, dnes nám záleží na najväčšom počte ľudí vzdelaných v najužšom slova zmysle. Skutočnosť, že všetci občania nášho štátu – až na nepatrné percento – vedia písať a čítať, neznamená ešte, že sme na tom kultúrnom stupni, ktorý nám určuje naša tisícročná kultúrna tradícia, naše politické postavenie a naše poslanie.“ (Fragment z textu *Úloha slovenskej ženy pri obrode spoločenskej*, s. 431 – 432)

FAŠISTICKÁ BEŠTIALITA

Za Slovenského štátu bola známa intelektuálka pre svoj židovský pôvod rasovo prenasledovaná. Aktívne a nebojácne sa zapojila do ilegálnej rezistencie. Otvorené a nekompromisné protifašistické vystu-

povanie Alžbety Göllnerovej-Gwerkovej po likvidácii Slovenského národného povstania spôsobilo, že na ňu prišlo na gestapo 700 (!) udaní. Nakoniec bola zatknutá 10. novembra 1944 v Banskej Bystrici, ale vôbec k tomu nemuselo prísť. Vedno s manželom, chýrnym výtvarným umelcom Edmundom Gwerkom, utiekli po vojenskej porážke SNP do hôr na Počúvadlo. Indisponovaný Gwerk sa však v dôsledku veľkých zdravotných komplikácií rozhodol vrátiť domov. Manželke radil, aby zostala v horách. Empatická Alžbeta radu kategoricky odmietla a prišla za ním do už okupovanej Banskej Bystrice, aby milovaného partnera ošetrovala. Žiaľbohu, doplatila na to vlastným životom.

Edmund Gwerk, manžel
Alžbety Göllnerovej-Gwerkovej
(Auction House GROMA)

Alžbeta Göllnerová-Gwerková s manželom Edmundom Gwerkom (Literárna bašta)

Nešťastných zaistencov po uväznení a bezohľadnom mučení privádzali v skorých ranných hodinách na popravisko. Odviezli ich k agátovému lesíku k protitankovej priekope. Suroví fašistickí hrdlorezi nútili obeť klaknúť si, brutálne ich vraždili strelami do tyla a mŕtve telá skončili hromadne v jame (masaker v Kremničke pri Banskej Bystrici).

Pri povojnovej exhumácii a obhliadke 747 zohavených polonahých tiel z masového hrobu Edmund Gwerk identifikoval svoju manželku. Hrôzostrašný pohľad na znetvorenú Alžbetu umelcom hlboko

otriasol a z toho, čo videl, sa už nikdy nespamätal: ruky mala zviazané za chrbtom, rozstrapatené a vytrhané vlasy, prsia odrezané bodákmi, ústa, z ktorých vytrhli jazyk, boli zversky upchaté natlačenou hlinou...

Takýmto beštiálnym spôsobom, prejdúc nekonečným fyzickým trýznením, bola krátko pred Vianocami 18. decembra 1944 ukončená životná púť múdrej, odvážnej a statočnej ženy PhDr. Alžbety Göllnerovej-Gwerkovej. Zomrela vo veku 39 rokov – aj pre lásku k manželovi...

ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV

CABADAJ, Peter. 2023. Aj pre lásku k manželovi... In: *Národný kalendár 2024*. Martin: Matica slovenská, s. 298 – 300.

GÖLLNEROVÁ-GWERKOVÁ, Alžbeta a Jarmila ZIKMUNDOVÁ. 1938. *Žena novej doby: kniha pre výchovu demokratickej ženy*. Bratislava: Tatra.

GRUSKOVÁ, Anna. 2023. *Tichý pobyt na ulici Gwerkovej-Göllnerovej*. Banská Bystrica: Literárna bašta.

„Matka nesmie zabúdať ani na národnú výchovu detí. To, pravda, neznamená, že by v nich pestovala falošné národné cítenie, plné prázdnych fráz o láske k vlasti a jazyku a nenávisti k druhým národom, ale naučí ich čínorodej láske k národnej minulosti, pochopeniu pre prítomnosť, dôvere v budúcnosť a v láske k národnej kultúre.“

(Göllnerová-Gwerková a Zikmundová 1938, s. 256)

TVORBA JARMILY ŠTÍTNICKEJ 100 ROKOV OD NARODENIA

MGR. MÁRIA PITÁKOVÁ, PHD.

The article is dedicated to Jarmila Štítnická, the well-known writer, screenwriter, publicist and translator, who focused on works for children and youth. Štítnická, who also worked under the pseudonyms Milada Majorová and Oľga Petrová, is the author of several collections of poems and more than forty fairy-tale plays and adaptations. She was a member of the editorial board of the *Včielka* magazine for many years and also served as editor-in-chief of the *Zornička* magazine. The central themes of her work were family and nature.

Keywords: personalities, Jarmila Štítnická, literature for children and youth, puppet plays, translations, anniversaries

✉ maria.pitakova@snk.sk
Slovenská národná knižnica
www.snk.sk

Jarmila Štítnická (úplne vľavo) na oslave 50. narodenín Hany Zelinovej, 1964 (Slovenská národná knižnica – Literárny archív, ďalej SNK – LA)

Jarmila Štítnická bola známou poetkou, spisovateľkou, scenáristkou, publicistkou, prekladateľkou a dlhoročnou šéfredaktorkou časopisu *Zornička*. Bola manželkou spisovateľa Ctibora Štítnického.¹ Venovala sa predovšetkým tvorbe pre deti a mládež.

Jarmila Štítnická, rodená Kafková, sa narodila 25. decembra 1924 v Rimavskej Seči. Maturovala na gymnáziu v Spišskej Novej Vsi v roku 1944. Aktívne sa zapojila do Slovenského národného povstania. Po vojne pôsobila v rozhlase, ktorý bol pre ňu významnou kapitolou autorskej tvorby. Počas štúdia pracovala v samovzdelávacom krúžku a v divadelnom súbore Hviezdoslav. V rokoch 1945 – 1947 pracovala v Československom rozhlase v Košiciach, v rokoch 1948 – 1951 bola vedúcou redaktorkou vysielania Slovenskej odborovej rady, v rokoch 1952 – 1954 zástupkyňou šéfredaktora Hlavnej redakcie vysielania pre deti a mládež v Československom rozhlase v Bratislave. Od roku 1959 až do svojej smrti viedla redakciu detského časopisu *Zornička*. Aj vďaka nej ilustrovali tento časopis takí umelci ako Ľudovít Fulla, Vincent Hložník, Albín Brunovský a mnohí ďalší.

Štítnická bola členkou redakčnej rady časopisov *Včielka* (1958–1960) a *Loutkár* (1958–1962), od roku 1948 členkou Slovenského zväzu novinárov, 1958–1962 tajomníčkou slovenskej sekcie divadiel bábok a animácie pri Zväze československých dramatických umelcov. Roku 1968 vyznamenaná Za vynikajúcu prácu (*Slovenský biografický slovník V* 1992, s. 525). Jej básne vyšli v *Novom rode*, *Živene* a *Eláne*. Spolupracovala s bábkovými divadlami v Bratislave, Košiciach, Nitre, v českom Kladne a Plzni. Je autorkou mnohých rozhlasových pásiem, scénok a montáží pre deti i pre dospelých, vytvorila vyše 40 rozprávkových hier a adaptácií: *Noa-Noa*, *Chalúpka strýčka Toma*, *Oliver Twist*, *O zlatej jabloni*, *Povešť o fontáne*, *Malý Muk*, *Veľká rozprávka doktorská*, *O starej električke*, *O statočnom kuriatku* atď (Janík 1999). Venovala sa aj písaniu bábkových hier. K mnohým tvorivým aktivitám patrili divadelné recenzie, glosy a kritiky. Jej tvorivé zameralia dokreslili scenáre pre dokumentárne filmy. Bola odborníčkou v oblasti detskej časopiseckej literatúry a touto problematikou sa zaoberala aj v publicistike. Prekladala tvorbu pre deti a mládež z češtiny (J. Filipi, M. Marková, Z. Skořepa, P. Tkadlec) a z taliančiny (C. Gozzi). Používala pseudonymy Milada Majorová a Olga Petrová.

Jarmila Štítnická knižne debutovala zbierkou veršov pre deti *Krásny deň* (1953) (Maťovčík 2008). Základnými tématickými prvkami jej veršov boli rodina a príroda, teda prostredie, v ktorom dieťa predškolského veku žije. Avšak rodina nežije uzavretým životom, a preto Štítnická pridala do svojej zbierky aj tému budovateľského úsilia ľudu. Taká bola napríklad básnička *V škôlke*, v ktorej autorka spojila radostné detstvo detí s usilovnou budovateľskou prácou rodičov. Na spoločenskú tematiku sú napísané aj básne *1. máj* a *Na križovatke*.

V básničkách o prírode Štítnická nadviazala na to pozitívne, čo v detskej poézii zanechali také mená ako Podjavorinská, Martáková. Iným v týchto básničkách je uvedomelý pomer k prírode. Štítnická tlmočila najmenším svet, ktorý ich obklopoval, volila si vo väčšine prípadov aj priliehavý spôsob. V zbierke veršov *Krásny deň* Štítnická zachytáva život v prírode od jari do zimy. V jednotlivých básňach spája tento svoj zámer so životom v spoločnosti alebo s nejakými významnými spoločenskými udalosťami (*Prvý máj*, *Súdruhovi prezidentovi*. *O veľkej a mocnej krajine*). Básnická zbierka hovorí o živote a práci detí a mládeže (*V škôlke*, *Prázdniny*, *Brigáda*, *Údolie radosti*), vyjavuje deťom život a krásu v prí-

rode (*Rozkvitnutý strom*, *Ráno v ese*, *Veľká porada*) i život zvierat v rôznych ročných obdobiach. Zbierka *Krásny deň* obohacuje detského čitateľa a rozširuje jeho rozhľad – ukazuje deťom mnoho zaujímavého zo života zvierat, prírody, ale i samotných detí, avšak má aj svoje značné nedostatky. Miestami sa vo veršoch prejavuje ťažkopádnosť v rytmickej skladbe, ktorá núti autorku používať slová, ktoré inak v tomto kontexte nemajú miesto. V jej veršoch sa vyskytujú takéto neľubozvучné a nevýrazné rýmy: kazí – plaší (báseň *Kamaráti*). Niekedy používa ošuchané slovesné rýmy: nepočúvajú – skúšajú. V snahe o vytvorenie nového, originálnejšieho rýmu, spája slová, ktoré k sebe nepatria: kvak – vystrájať (*Pri potoku*), poprosí – zobudiť (*Veľká porada*). Poézia pre najmenších musí byť obrazná, ale pritom jasná tak, aby tento básnický obraz deti predškolského veku pochopili. To ale neznamená, že sa pri detskej poézii máme vyhýbať malebnej básnickej reči.² Okrem týchto nedostatkov stretáme sa ešte s malou obraznosťou a názornosťou básní, čo spôsobuje, že v básňach vystupuje málo živých detských postáv. Zbierku veršov ilustrovala Zelibská. Jej ilustrácie sú miestami vtipné, miestami ale málo prepracované (*O veľkej a mocnej krajine* a *Údolie radosti*). Pokiaľ ide o technickú stránku, knižka je vytlačená pomerne malým písmom (Petrus 1954). Knižka veršov Jarmily Štítnickej *Krásny deň* tematicky zasahuje do oblasti spoločenskej, pracovnej i prírodnej. Básne autorky prezrádzajú lyrický talent a snahu vidieť ľudí a veci očami dieťaťa (Poliak 1954).

Na spomínanú zbierku *Krásny deň* neskôr nadviazala knihou veršov *Riekanky z čítanky* (Maťovčík 2008), kde tvarovo modifikovala tradičné riekankové námety (Sliacky 1978). Kniha po prvý raz vyšla roku 1971 a odvtedy nasledovali jej ďalšie úspešné vydania (Vrbická 2009). Každému písmenu autorka venovala dvojstranu veršikov a obrázkov, ktoré ich nielen ilustrovali, ale aj inšpirovali malého čitateľa. Kresby k tejto ilustrovanej abecede sú tvorbou Heleny Zmatlíkovej.³ Naposledy vyšli *Riekanky z čítanky* v roku 2009 v novej modernejšej podobe s ilustráciami Martina Kellenbergera (Ľapajová 2009). V roku 1998 získali *Riekanky* ocenenie Najkrajšia kniha Slovenska. Právom patria k hodnotnej a populárnej publikácii pre detských čitateľov.

Jarmila Štítnická v roku 1962 zostavila pre vydavateľstvo Mladé letá obsiahly zborník prozaických a básnických textov zo začiatku 60. rokov *Detský rok* (Sliacky 1978), ktorý ilustrovala Olga Pavalová. Zborník sa skladá z rozprávok a poézie a ich autormi

sú významní slovenskí spisovatelia pre deti, ako Hana Zelinová, Elena Čepčeková, Ján Kostra, Krista Bendová, Mária Ďuričková a mnohí ďalší.

BÁBKOVÉ HRY

Jarmila Štítnická bola známa aj ako autorka bábkových hier. Bratislavské štátne divadlo začalo roku 1957 jej hrou *Janko a tátoš* oficiálne svoju činnosť. Divadlo v Žiline uviedlo daný titul o dva roky neskôr. V tejto hre v troch dejstvách a šiestich obrazoch čerpal Štítnická viacero motívov zo slovenských ľudových rozprávok. Základ vychádzal z rozprávky o *Zlatom pere, zlatej podkove a zlatom vlase*. V posudku na hru sa jej vyčítalo, že autorka neskĺbila funkčne viacero rozprávkových motívov a nahromadené nejasnosti musela vysvetľovať v závere hry, čím ju spomalila. Martin Jančuška (1958), slovenský osvetový pracovník, o hre napísal: „*Nie je potrebné hromadiť a spájať situácie z rozličných rozprávok do jedného dramatického útvaru. Práve tak, ako nemožno zo všetkých ľudových rozprávok napísať jednu univerzálnu, nemožno ani v jednej hre vyčerpať typické situácie.*“ Štítnická sa voľnou dramatisáciou ľudovej rozprávky *Janko a tátoš* – precíznosťou dramatickej formy, čistotou jazyka a poetickým nádychom povzniesla nad celkový podpriemer slovenskej dramatickej spisby pre deti (Klátik 1963). Hlavnou myšlienkou hry je oslava osobnej statočnosti, odmena za vernosť a potrestanie nevďačnosti (*Naša práca* 1958). Bábková hra prispela k oživeniu pozitívneho názoru na ľudovú rozprávku (Predmerský 1967).

Štítnická sa neskôr vrátila k svojmu debutu *Janko a tátoš* s cieľom prepracovať ho do tvaru rozprávkovej komédie a hru pod názvom *Rozprávka z kolotoča* napísala ako parafrázu na svoju pôvodinu. Autorka dej preniesla do lunaparku, kde Janko ako hrdina spolu so šašom rozprávajú príbeh o Jankovi a princeznej. V tejto hre sa prelína život zamestnancov lunaparku so svetom rozprávky, do ktorého zasahuje šašo svojim konaním (Jančuška 1958). V prvej časti hry je dejová línia neustále prerušovaná, zatiaľ čo v druhej časti sa autorka vracia k rozprávkovej ilúzii. Nejednotnosť zvolených prostriedkov a nerešpektovanie detského adresáta spochybnili zámer autorky humorne parafrázovať ľudovú rozprávku. Napriek tejto kritike hru uviedlo Bábkové divadlo v Košiciach a neskôr divadlá v Kladne a Plzni. Za túto bábkovú komédiu dokonca získala ocenenie Slovenského literárneho fondu.

V roku 1960 jej vyšla bábková hra *Orlia skala*, v ktorej sa inšpirovala povestou s protitatarskou tematikou (Sliacky 1978). Opiera sa o bratislavskú povesť odohrávajúcu sa údajne počas protitatarských bojov, keď na tomto mieste stála studňa, ktorú pred nepriateľmi ochránila orlica. Orliu skalu situuje ako bralo vysoko sa týčiace z Dunaja, na ktorom hniezdi orlica. Samotná hra je príbehom dvoch detí Lubky a Branka, vnúčať starého rybára, a bojov Tatárov o dobytie Bratislavy. Keď tatarsky bojovník vystrelí šíp na Lubku, priletí orlica, ktorá ju svojim krídlom zachráni. Branko nájde zranenú orlicu na Orlej skale a z krídla jej vytiahne šíp. Orlica za odmenu zachráni deti pred pomstou tatarskeho vládcu Chána. Hru *Orlia skala* neuviedlo nijaké profesionálne divadlo (Predmerský 2020).

V tom istom roku vyšla bábková hra *Malý Muk*, ktorá bola napísaná na motívy rozprávky Wilhelma Hauffa. V tejto hre, ktorá má 6 obrazov, sa otec snaží synovi vysvetliť, že súdiť ľudí len podľa výzoru je povrchné. Malý Muk musí pre svoju znetvorenú postavu znášať mnohé príkoria, získa zázračné papuče a zázračný prútik a s ich pomocou sa stane vážnym mužom pri sultánovom dvore. Hra rozvíja prostú myšlienku o ľudskom šťastí, že šťastie človek nezíska náhodou, ale musí si ho zaslúžiť a získať vlastným pričinením. Rozprávka je teda podobenstvom o želanom vplyve literatúry.

Na motívy Hauffovej rozprávky *O kalifovi bocianovi a princeznej sove* napísala Štítnická v roku 1970 orientálnu hru, ktorú voľne zdramatizovala pre bábkové divadlo pod názvom *Rozprávka z karavány* (Maťovčík 2008). Podľa kritikov ale autorka nedôsledne pracovala s príbehom, priberala doň nové motívy, čím rozprávku zneprehľadnila (Predmerský 1998). Po tejto dramatisácii sa už k písaniu bábkových hier viac nevrátila (Predmerský 2020).

Jarmila Štítnická preložila celý rad hier pre bábkovú, o. i. aj veršovanú drámu neznámeho holandského autora *Lancelot a Alexandrina*, ktorú uviedla aj Československá televízia. Bola autorkou literárneho scenára k filmu *Balada o Vojtovej Maríne*, ako aj scenára filmu *Chlapec a Zornička* (Rothmayerová 2009). *Balada o Vojtovej Maríne* rozpráva príbeh jednej nešťastnej lásky, keď do zapadnutej horskej dediny prichádza slávny huslista Jašek. Ten na ceste pomôže jednému starcovi, ktorý si pri nešťastnom páde vyvrtol členok, a začne pri ňom pracovať. Ako sa postupne zoznamuje s osadenstvom dediny, uvidí pri potoku krásnu mlynárovu dcéru Marínu. Do dediny sa vracajú muži z vojny a medzi nimi aj Macek, ktorý sa

na rozdiel od Jaška neostýcha prejavíť túžbu po Maríne. V posudku na baladu si jeho autor pomohol citátom od francúzskeho spisovateľa Gustáva Flauberta: „Veľa pekných miest, ale žiadne dielo. Je to necelistvé, je to spájanie obrázkov, pri ktorých pociťujete ľútosť.“⁴ Podľa libreta a hudby Sergeja Prokofieva⁵ vznikla inscenácia *Láska k trom pomarančom*. Príbeh je v štyroch dejstvách a rozpráva o apatickom princovi, ktorý stratí chuť do života. Jeho otca to nesmierne trápi, preto volá k princovi lekárov a komediantov z celej krajiny. Všetko sa zmení, keď sa na kráľovskom dvore objaví temná čarodejníca Fata Morgana. Princ ju urazí a ona ho preklaje. Zámerné v ňom vyvolá lásku k trom obyčajným pomarančom. Kráľovský syn a jeho verný sluha Truffaldíno sa vyberú pomaranče hľadať. Na strastiplnej ceste im pomáha mág Celio. Ich púť je napokon úspešná a princ vďaka osobnej obeti objaví náplň svojho života.

Pre deti napísala Štítnická aj indickú rozprávku *Vikramaditija z Udžajnu*, ktorá ale nevyšla tlačou. V Literárnom archíve je uložená recenzia na spomínanú rozprávku, v ktorej sa píše, že v námete rozprávky je veľa poézie a krásy Orientu. Rozprávka je pekným príkladom indickej ľudovej tvorivosti. Odráža sa v nej skutočný život indického ľudu, i keď v zázračnej fantastickej forme. Je v nej veľa mystiky, starej indickej náboženskej filozofie. To sa zračí práve v názore na chápanie ľudskej bytosti, ktorú chápe ako spojenie dvoch rôznych substancií: tela a duše. Rovnako aj v našich rozprávkach sa dejú zázračné veci, keď sa braček premení na jeleňa alebo žaba na princa. Takúto premenu chápeme ako čosi neskutočné. V spomínanej indickej rozprávke sa to zázračné obmedzuje len na dušu, telo nepodlieha premene. Preto sa v recenzii ďalej píše, že by táto skutočnosť mohla zviest deti k tomu, že by v myšlienkach oddeľovali telo od duše. Nebolo by to ani v súlade s materialistickým chápaním sveta.⁶

PREKLADY

Ako už bolo spomenuté, Jarmila Štítnická bola známa aj prekladmi. Z češtiny preložila viacero kníh pre deti. Za zmienku stojí bábková hra pre deti od Zdenka Skořepu *Čertov mlyn*. Hra je napísaná vo veršoch a rozpráva o vyslúžilom vojakovi, ktorý svojou nebojácnosťou a ľudovým vtipom zvíťazí nad čertom. Z poézie pre deti preložila leporelo *Indiáni*, ktorej pôvodný autor bol Josef Kainar. Knihu ilustrovala Dana

Martinková. Zaujímavý je preklad knihy *Chlapček Strapček*, ktorú ilustroval Jindřich Novák. Dej začína narodeninami chlapca Paľa, ktorý dostane ako darček divadlo. Jeho súčasťou bol okrem zvierat aj chlapec Chlapček Strapček, ktorý má na hlave čiapku so zvončekom. V priebehu noci, kým chlapec spal, vzal kocúr bábku Strapčeka, ktorá sa neskôr dostala do „rúk“ kvočke, moriakovi a nakoniec vlčiakovi. Na druhý deň ráno chlapec hľadal spolu so svojou matkou bábku, až ju nakoniec našli plnú prachu a špinavú. Podarí sa im ju opraviť, a tak môžu zahrať pred deťmi bábkové divadlo. Súčasťou knihy sú aj vystrihovačky, ktoré ale neporušia samotnú knihu. Z hier pre deti ďalej preložila bábkovú hru *Na mesiac* od Mileny Markovej a divadelnú hru *Asago* od Pavla Tkadleca. V prvej spomínanej hre sú bábky mesiac, Maša, Saša, tetka, strýko, maliar, hvezdár, poštár a pes. V prvom dejstve príde na scénu mesiac v obleku čarodejníka. Snaží sa utíšiť plačúce dieťa tak, že z rukáva vyskočí lopta a skotúla sa z javiska. Keď to nepomáha, vytiahne barančeka na hojdačke a v tom momente sa plač premení na smiech. Neskôr sa na scéne objaví aj Maša, Saša, strýko a tetka a spoločne spievajú. Pripojí sa k nim maliar a následne putujú k hvezdární. Hvezdárovi z hlavy vyskočí raketa, do ktorej sa zmestí len pes, ktorý tak letí v rakete k mesiacu. Nakoniec všetci nasadnú na vlak a letia k mesiacu spoločne.

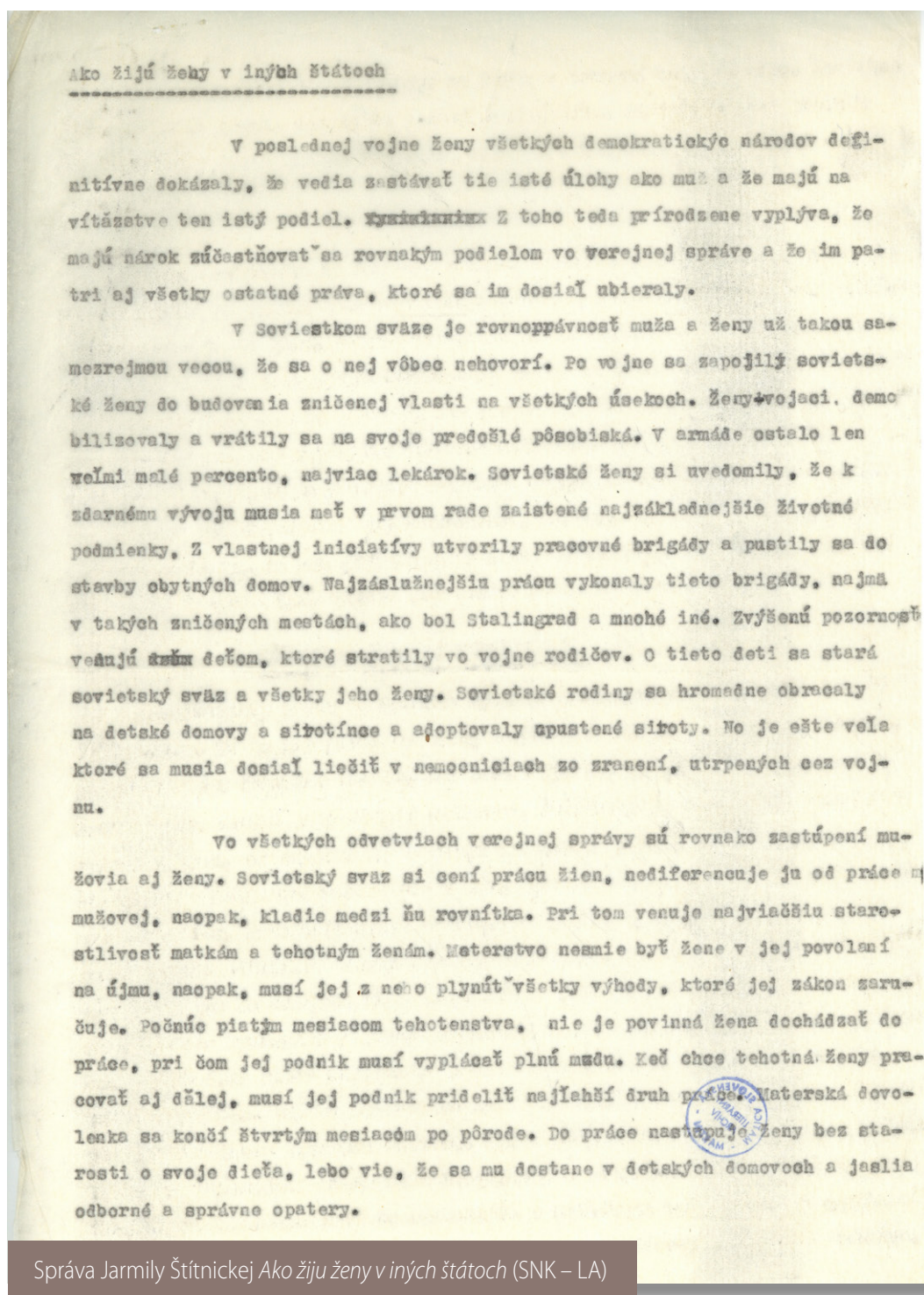
V druhej hre japonské dievča menom Asago od žiaľu oslepne, keď ju opustí jej láska, rytier Komazava. Náhodne sa s ním stretne v hostinci, kde ju ubytuje majiteľ, ktorý ju miluje. Komazava jej poradí liek – ľudskú krv, ktorá jej má vrátiť zrak. Majiteľ hostinca sa zabije, aby jej svojou krvou vrátil zdravie.⁷

Štítnická preložila aj bábkovú hru *Šlamastika s mesiacom*. Autorom je český spisovateľ Ludvík Aškenazy. Dej sa začína jednej noci za mesačného splnu, keď dvaja chlapci Filip a Vavrínek idú k rybníku na ryby. Do siete chytia mesiac a ukryjú ho v lesnej jaskyni. Tým sa začína šlamastika s mesiacom. Slečna Anjelka nemôže na schôdzku s účtovníkom Františkom, nerastú huby, operná speváčka nedospieva áriu *Mesičku na nebi* a astronómia je v celosvetovej kríze. Čo sa nepodarí akademikovi Karpenkovi, ktorý síce mesiac pomocou rôznych radarov nájde, ale nedokáže odvaliť ťažký kameň od jaskyne, podarí sa zamilovanej Anjelke. Láska vráti mesiac tam, kam patrí a všetko je zase tak, ako má byť. Hra sa vyznačuje tým, že rovnocenne spája verbálnu, výtvarnú i hudobnú zložku. Autor v nej využíva moderné kompozičné postupy,

dynamické striedanie dramatických situácií a obrazov (na malej ploche sa vystrieda množstvo dramatických priestorov – rybník, pracovňa astronauta, divadelné javisko). Aj keď príbeh nesie črty modernej autorskej rozprávky, hra je vhodná až pre staršie deti. Hra je obohatená aj o absurdný a čierny humor.

Ďalším zo Štítnickej prekladov je tragikomická bájka v troch dejstvách (šiestich obrazoch a prológom) *Kráľ jeleňom*. V príbehu kráľ Deramo hľadá pre seba pravú nevestu, ktorá by ho ľúbila čistou láskou a nepredstierala by ju len. Tartagliova dcéra Clarice o svojej láske kráľovi klame zo strachu pred prísny

otcom. Odhaliť falošné city Deramovi pomáha zázračná socha, dar čarodejníka Durandarteho, ktorá sa zasmieje pri každom klamstve. S pomocou sochy k svojej veľkej radosti zistí, že tou pravou je preňho Angela, dcéra druhého radcu Pantalona. Tartaglia pretvárkou a ľstou presvedčí kráľa, aby mu vyzradil tajomstvo druhého daru od čarodejníka. Je ním čarovné zaklínadlo. Kto ho vysloví, prevtelí sa do akéhokoľvek mŕtveho tvora – človeka alebo zvierata. Dôverčivý Deramo predvedie Tartagliovi kúzlo na poľovačke a prevtelí sa do uloveného jeleňa. Rozprávkovosť podčiarkuje vrstvenie šťastných koncov pre všetkých

Správa Jarmily Štítnickej *Ako žijú ženy v iných štátoch* (SNK – LA)

zaľúbencov – nielen Deramo a Angela sa opäť šťastne stretnú, ale kráľ dáva požehnanie aj svadbám Clarice s Leandrom a Smeraldíny s Truffaldinom. Posledný preklad zo Štítnickej tvorby je bábková hra *Zlatý had*, ktorej autorom je Jiří Filip.

Okrem už vyššie spomínaných diel sa v Literárnom archíve Slovenskej národnej knižnice zachovala aj správa Jarmily Štítnickej, kde sa píše o postavení žien v zahraničí. Autorka konštatovala, že podobná cesta ako v niektorých európskych štátoch je aj u nás a podobné osudy stíhali ženy aj v ostatných štátoch. A tak ako ony aj naše ženy chcú pracovať na zlepšení svojho postavenia, na zabez-

pečení svojich najzákladnejších životných potrieb. Brániť svoje záujmy, od ktorých závisí budúcnosť a osud národa a ktoré sú zábezpekou šťastných tvári našich detí.⁸

Slovenská spisovateľka Jarmila Štítnická vynikla najmä ako autorka bábkových hier. Bola prísna, no súčasne láskavá a milujúca mama. Nadovšetko mala rada literatúru vo všetkých jej formách a predovšetkým deti, ku ktorým sa prihovárala po celý život v rozmanitých podobách svojej tvorby. Písala aj pre dospelých a počas života im všetkým rozdala veľkú náruč lásky.

POZNÁMKY

- ¹ V rokoch 1966 – 1970 bol riaditeľom Slovenskej filmovej tvorby na bratislavskej Kolibe.
- ² Literárny archív Slovenská národná knižnica – Archív literatúry a umenia (ALU), Fond Jarmila Štítnická, príř. č. 2582/86.
- ³ Česká maliarka a ilustrátorka.
- ⁴ ref. 2
- ⁵ Ruský skladateľ, klavirista a dirigent.
- ⁶ ref. 2
- ⁷ ref. 2
- ⁸ ref. 2

ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV

- JANČUŠKA, Martin. 1958. Naša pôvodná bábková hra Janko a tátoš. *Ludová tvorivosť*. roč. 8, č. 2, s. 92 – 94.
- JANÍK, Pavol. 1999. Zornička na literárnom nebi. *Literárny týždenník*. roč. 12, č. 48 – 49, s. 14.
- KLÁTIK, Zlatko. 1963. *O literatúre pre mládež: učebnica pre pedagogické inštitúty*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- MAŤOVČÍK, Augustín. 2008. *Slovník slovenských spisovateľov 20. storočia*. Bratislava: Literárne informačné centrum.
- Naša práca: kultúrny materiál pre závodné kluby, JRD, ČSM, ostatné organizácie, osvetové besedy a školy*. 1958. roč. 8, č. 9, s. 1.
- PETRUS, Pavol. 1954. Krásny deň. *Za socialistickú školu*. roč. 3, č. 2, s. 94 – 95.
- POLIAK, Ján. 1954. O nových knihách veršov pre deti. *Čitateľ*. roč. 3, č. 5, s. 223 – 224.
- PREDMERSKÝ, Vladimír. 2020. *Dejiny slovenskej dramatiky bábkového divadla*. Bratislava: Divadelný ústav.
- PREDMERSKÝ, Vladimír. 1998. *Slovenské bábkové divadlo: vývinové etapy profesionálneho bábkarstva 1945 – 1971*. Bratislava: Národné divadelné centrum.
- PREDMERSKÝ, Vladimír. 1967. *Amatérske bábkarstvo na Slovensku do roku 1945*. Bratislava: Osvetový ústav.
- ROTHMAYEROVÁ, Gabriela. 2009. Odvaha tvorby Jarmily Štítnickej. *Slovenské pohľady*. roč. 4, č. 12, s. 128.

- SLIACKY, Ondrej. 1978. *Slovník slovenských spisovateľov pre deti a mládež*. Bratislava: Mladé letá.
- Slovenský biografický slovník V R – Š*. 1992. Martin: Slovenská národná knižnica.
- ŠTÍTNICKÁ, Jarmila. 1971. *Riekanky z čítanky*. Bratislava: Smena.
- ŠTÍTNICKÁ, Jarmila. 1962a. *Detský rok: čítanie pre deti na celý rok*. Bratislava: Mladé letá.
- ŠTÍTNICKÁ, Jarmila. 1962b. *Chlapček Strapček*. Bratislava: Mladé letá.
- ŠTÍTNICKÁ, Jarmila. 1961. *Šlamastika s mesiacom: bábková hra v 15 obrazoch*. Bratislava: Diliza.
- ŠTÍTNICKÁ, Jarmila. 1960a. *Láska k trom pomarančom*. Bratislava: Diliza.
- ŠTÍTNICKÁ, Jarmila. 1960b. *Malý Muk: bábková hra podľa motívov rozprávky Wilhelma Hauffa*. Bratislava: Diliza.
- ŠTÍTNICKÁ, Jarmila. 1958. *Janko a tátoš: bábková hra pre deti na motívy slovenských ľudových rozprávok v troch dejstvách, šiestich obrazoch*. Martin: Osveta.
- ŠTÍTNICKÁ, Jarmila. 1957. *Král jeleňom (Il re cervo): tragikomická bájka v 3 dejstvách (šiestich obrazoch s prológom)*. Bratislava: Slovenský dom ľudovej umeleckej tvorivosti.
- ŠTÍTNICKÁ, Jarmila. 1953. *Krásny deň*. Bratislava: Slovenské nakladateľstvo detskej knihy.
- ŤAPAJOVÁ, Elena. 2009. Jarmila Štítnická: Riekanky z čítanky. *Knižná revue*. roč. 19, č. 18, s. 3.
- VRBICKÁ, Eva. 2009. K nedožitým osemdesiatpäťmiam Jarmily Štítnickej. *Literárny (dvoj)týždenník*. roč. 22, č. 43 – 44, s. 2.

MOHLO BY VÁS ZAUJÍMAŤ...

V roku 2010 sme si v časopise *Knižnica* prostredníctvom zbierok Literárneho múzea SNK pripomenuli 105. výročie narodenia Márie Rázusovej-Martákovcej, o rok neskôr sme si zaspomínali na život a dielo Ľudmily Podjavorinskej.

Staršie čísla nájdete v pôvodnom archíve alebo po prihlásení v DIKDA. Novšie čísla od roku 2020 sú dostupné na novej webovej stránke časopisu.

BIOGRAFICKÝ LEXIKÓN SLOVENSKA REALIZÁCIA PROJEKTU

DOC. PHDR. AUGUSTÍN MAŤOVČÍK, DRSC.

The article was written on the occasion of the publication of the eighth volume of *Biografický lexikón Slovenska (Biographical Lexicon of Slovakia)*, which is part of the project dedicated to processing and publishing the important work of the National Biographical Institute of the Slovak National Library (SNL). The lexicon contains more than 1,300 entries regarding personalities of the historical, cultural, socio-political and national life of Slovaks. Each volume of the *Biographical Lexicon of Slovakia* contains entries of important figures who died between 1984 and 1995, including exiled writers, representatives of spiritual and church life and newly discovered important figures. The lexicon can therefore be considered beneficial especially from the point of view of getting to know Slovak personalities and the role they played in our national and cultural history.

Keywords: *Biographical lexicon of Slovakia*, biography, publishing activity, lexicons, Slovak personalities, National Biographical Institute, Slovak National Library

✉ augustin.matovcik@gmail.com

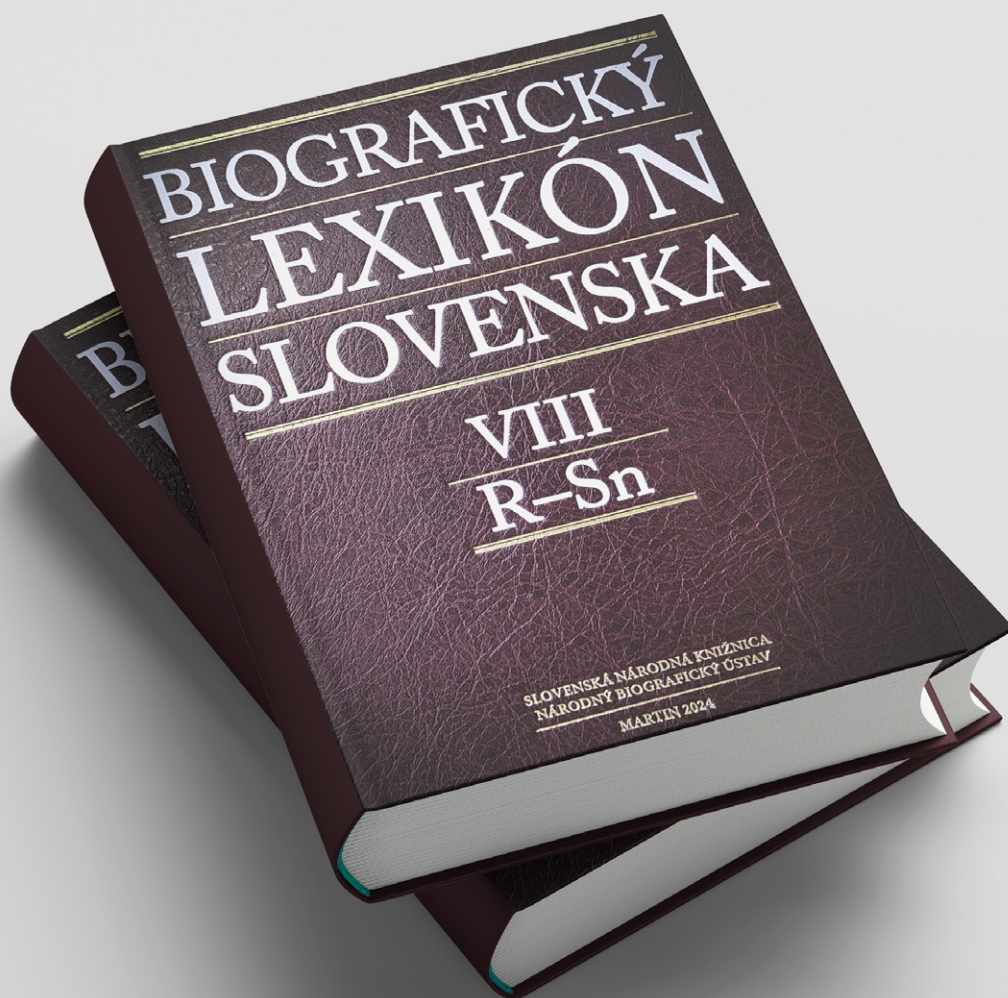
Po takmer štyroch rokoch od vydania ostatného zväzku vyšiel v prvej polovici roku 2024 ôsmy zväzok *Biografického lexikónu Slovenska* (písmená R – Sn), ktorý je výsledkom sústredeného úsilia, autorskej a redakčnej činnosti nevelkého kolektívu odborných pracovníkov Národného biografického ústavu Slovenskej národnej knižnice. Je potešujúce, že sa týmto vydaním naplňa realizácia projektu spracovania a vydávania erbového diela Národného biografického ústavu, ktorý je súčasťou koncepcie a programu tohto pracoviska od jeho založenia v roku 1969.

Je všeobecne známe, že v spracovaní slovníkových a encyklopedických diel Slovensko oproti susedným literatúram (české, maďarské, rakúske a i. slovníky) značne zaostávalo, čo sa týka aj vydávania biografických príručiek. Konštatovali sme to už na vedeckom seminári o úlohách biografického a bibliografického výskumu na Slovensku, organizovaného novozałożeným Biografickým ústavom Matice slovenskej (*Biografické štúdie* 3 1972), ako aj v neskorších príspevkoch. Pri vydaní ôsmeho zväzku *Biografického lexikónu Slovenska* je vhodné priblížiť knihovníckej a kultúrnej verejnosti vznik, genézu a doterajšiu realizáciu projektu tohto slovníkového diela.

ZALOŽENIE BIOGRAFICKÉHO ÚSTAVU

Keď sme v roku 1969 na pôde Matice slovenskej uvažovali o založení nového pracoviska pre výskum a spracovanie životopisov slovenských dejateľov, mali sme predstavu o budovaní dokumentácie, rozvíjaní bádania a spracovaní štúdií, monografií i slovníkových publikácií o živote a diele slovenských osobností od najstarších čias do súčasnosti. V kruhu odborných matičných pracovníkov, na početných diskusiách sa postupne črtala koncepcia a zameranie nového pracoviska – Biografického ústavu. Totiž, takéto pracovisko, špecializované na biografický výskum, na Slovensku dovtedy chýbalo a jeho utvorenie v Slovenskej národnej knižnici s jej bohatými knižnými a rukopisnými fondmi bolo adekvátne a reálne, a to aj v zložitej kultúrno-politickej situácii.

Pri zakladaní a budovaní nového pracoviska sme mali predstavu, že ústav budeme organizovať ako stredisko pre dokumentáciu a výskum biografii slo-

venskej národnej reprezentácie, a preto prvoradou úlohou ústavu bolo zhromažďovať, skúmať a spracovávať životopisné pramene, budovať dokumentáciu a poskytovať informácie o živote tých jednotlivcov – Slovákov i slovacikálnych dejateľov, ktorí sa evidentným spôsobom zúčastňovali a zúčastňujú na kultúrnom, vedeckom, umeleckom, hospodárskom, politickom a spoločenskom živote nášho národa v minulosti i súčasnosti. V koncepcii Biografického ústavu, popri budovaní dokumentácie, od začiatku bolo spracovanie a vydanie univerzálneho biografického slovníka slovenských osobností.

VYDANIE 6-ZVÄZKOVÉHO SLOVENSKEHO BIOGRAFICKÉHO SLOVNÍKA (1986 – 1994)

Organizovať takéto pracovisko a vydať takto široko koncipovaný slovník v čase tušeného vývoja politických pomerov po okupácii Československa v auguste 1968 a následnej normalizácii a perzekúcii kultúry bolo v mnohom komplikované. Napriek všetkému, po prekonaní mnohých prekážok, výsledkom mimoriadneho pracovného úsilia nevelkého kolektívu vedeckých a odborných pracovníkov ústavu i širšieho kruhu autorov hesiel v priebehu počiatočných rokov bolo vydanie prvého zväzku *Slovenského biografického slovníka* v roku 1986, ktorý zastrešovala hlavná redakcia slovenských vedeckých pracovníkov na čele s hlavným redaktorom a predsedom Matice slovenskej Vladimírom Mináčom. V búrlivých nasledujúcich 80. a 90. rokoch sa podarilo spracovať a vydať kompletný 6-zväzkový *Slovenský biografický slovník* (1986 – 1994), ktorý s vyše 12 600 životopisnými heslami predstavoval najobsiahlejšiu encyklopédiu slovenských a slovacikálnych osobností s uzavretým životom a dielom od Veľkej Moravy po súčasnosť.

PROJEKT A VYDÁVANIE BIOGRAFICKÉHO LEXIKÓNU SLOVENSKA

Pretože *Slovenský biografický slovník* je uzavretým lexikografickým dielom, poznačený sumou znalostí i politickými obmedzeniami doby jeho vzniku, pracovníci Národného biografického ústavu SNK pripravili koncepciu novej edície viaczväzkového slovníka pod názvom *Biografický lexikón Slovenska* (BLS).

Slovník podľa novej koncepcie, popri upravených, doplnených a revidovaných heslách z pôvodného *Slovenského biografického slovníka*, obsahoval nové heslá slovenských dejateľov, predovšetkým heslá dejateľov zomrelých v rokoch 1984 – 1995; ďalej heslá zabudnutých, neprávom obchádzaných exilových autorov; heslá nedocenených reprezentantov duchovného a cirkevného života; heslá novoobjavených dejateľov slovenských národných dejín.

Do takto koncipovaného *Biografického lexikónu Slovenska* sme nezaradili heslá tých dejateľov, ktorí nezodpovedajú objektívne platným hodnotovým kritériám. Medzi nimi to boli najmä dejatelia zväčša regionálneho významu a osobnosti s okrajovou slovacitou, jednotlivci s chýbajúcimi základnými biografickými údajmi, dejatelia pôvodne preferovaní na základe dobových politických (totalitných) kritérií; dejatelia, ktorí sa na Slovensku len narodili, ale trvalo pôsobili mimo nášho územia (pozri úvod k prvému zväzku *Biografického lexikónu Slovenska* 2002, s. 5 – 6).

V takejto koncepcii pracovníci Národného biografického ústavu, pôsobiaceho od roku 2000 v organizačnej štruktúre ústavov Slovenskej národnej knižnice, v intenzívnej kooperácii a s účasťou širokého kruhu autorov životopisných hesiel z celého Slovenska i zo zahraničia, v priebehu nasledujúcich dvoch desaťročí (2002 – 2020) pripravili a vydali sedem zväzkov *Biografického lexikónu Slovenska*. Takto pripravený lexikón rozsahom i spôsobom spracovania sa dôstojne zaraďuje medzi porovnateľné biografické slovníky v medzinárodných reláciách a je mimoriadnym prínosom pre poznanie slovenských osobností a ich miesta v našich národno-kultúrnych dejinách.

BIOGRAFICKÝ LEXIKÓN SLOVENSKA, ZV. VIII (2024)

Najnovší zväzok *Biografického lexikónu Slovenska* (písm. R – Sn) prináša vyše 1 300 životopisných hesiel slovenských a slovacikálnych osobností zo všetkých oblastí tvorivej práce, historického, kultúrneho, spoločensko-politického a národného života Slovákov, činných od najstarších čias a zomrelých do roku 2000. Z najstarších historických období sú to dejatelia z rozvetvených šľachtických rodov, župní hodnostári a verejní činitelia (Radvan-skovci, Rakociovc, Révaiovci); tvorivé osobnosti reprezentujú pedagógovia, duchovní dejatelia, politici, právnici, ale aj ekonómovia a podnikatelia a i. Z kultúrno-literárnej a umeleckej oblasti sú to divadelníci, hudobníci, ale aj historici (František V. Sasinek, Daniel Rapant), knihovníci a bibliografi (Ľudovít V. Rizner), básnici, prozaici, publicisti a početní spisovatelia vôbec, medzi nimi klasici na-

šej literatúry Martin Rázus, Vladimír Roy, Janko Silan, Andrej Sládkovič, Rudolf Sloboda, Ján Smrek a ďalší. Pri heslách týchto osobností sú zvlášť cenné bibliografické informácie, súpisy diela a prehľady základnej literatúry o tvorcovi, predstavujúce neraz stručné personálne bibliografie. Podľa edičnej poznámky súčasného manažéra projektu Zdenka Ďurišku heslá v ostatnom zväzku slovníka sú „výsledkom tvorivej a výskumnej činnosti autorov a ukrýva sa za nimi aj množstvo neviditeľnej mravčej, často úmornej redakčnej práce. Bez ochoty a nadšenia autorov by sme takéto dielo nevytvorili“ (*Biografický lexikón Slovenska 2024*, s. 743). Takéto nadšenie a ochota i neúnavná redakčná práca bude nevyhnutná aj pri spracovaní a dokončení celého projektu *Biografického lexikónu Slovenska*. Niet pochýb o tom, že dokončený *Biografický lexikón Slovenska* bude „prínosom pre biografický výskum a zaujme priaznivcov slovenských dejín, biografistiky i genealógie“ (*Biografický lexikón Slovenska: VIII, R-Sn 2024*, s. 743).

ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV

Biografické štúdie 3. 1972. Martin: Matica slovenská.

Biografický lexikón Slovenska: VIII, R – Sn. 2024. Martin: Slovenská národná knižnica.

Biografický lexikón Slovenska. 2002 – 2020. Martin: Slovenská národná knižnica.

Slovenský biografický slovník. 1986 – 1994. Martin: Matica slovenská.

MOHLO BY VÁS ZAUJÍMAŤ...

Jednotlivé zväzky *Biografického lexikónu Slovenska* si môžete objednať prostredníctvom e-mailu na objednavky_knihy@snk.sk alebo telefonicky na čísle +421 43 2451 224.

Celý katalóg publikácií z vydavateľstva SNK si môžete prezrieť online naskenovaním QR kódu nižšie.

ANALÝZA STAVU ŠKOLSKÝCH KNIŽNÍC ZA ROK 2023

MGR. ROZÁLIA CENIGOVÁ

The paper presents a report on the state of school libraries in 2023 based on statistical data. It features data on the number of schools and school libraries, the size of their collections, the number of users, educational and cultural events, technological equipment, employees and library management. The analysis asserts that despite the ongoing interest in experiential education, school libraries are still underfunded, which affects the expansion and computerization of their collections. The paper also comprises suggestions for improving the quality of school libraries, including the use of the timeline created by the National Institute of Education and Youth, whose primary objective is to support literacy among primary and secondary school students.

Keywords: school libraries, national projects, international projects, literacy education, reading support, education in libraries, National Institute of Education and Youth

✉ rozalia.cenigova@nivam.sk
Národný inštitút vzdelávania
a mládeže
www.nivam.sk

Základom na vypracovanie analýzy boli predovšetkým štatistické údaje, ktoré vykázali školské knižnice základných škôl, gymnázií, stredných odborných škôl, konzervatórií a škôl pre žiakov so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami vo *Výkaze o školskej a akademickej knižnici Škol (MŠVVŠ SR) 10 – 01* (ďalej len „štatistický výkaz“) za rok 2023. Doplnkom boli platné právne predpisy z oblasti knihovníctva, metodické odporúčania, interné správy a poznatky získané metodičkou pre školské knižnice počas celého roka 2023 a taktiež zo 438 poskytnutých odborných konzultácií počas zberu štatistických údajov od 8. januára do 29. februára 2024.

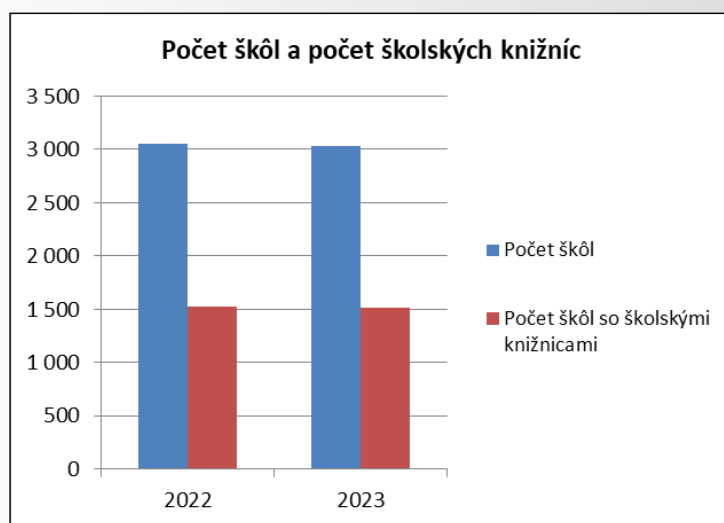
Analýza obsahuje aktuálne informácie o stave knižničného fondu, používateľoch, výpožičkách a službách, vzdelávacích a kultúrno-spoločenských podujatiach, informačných technológiách, zamestnancoch školských knižníc a hospodárení školských knižníc. Jej súčasťou sú aj referencie o októbrových čitateľských projektoch Národného inštitútu vzdelávania a mládeže (ďalej len „NIVaM“), stručný prehľad vybraných činností NIVaM pre školské knižnice, súhrn pozitívnych a negatívnych zistení a návrhy na skvalitnenie úrovne zabezpečenia prevádzky a činnosti školských knižníc.

POČET ŠKÔL A ŠKOLSKÝCH KNIŽNÍC

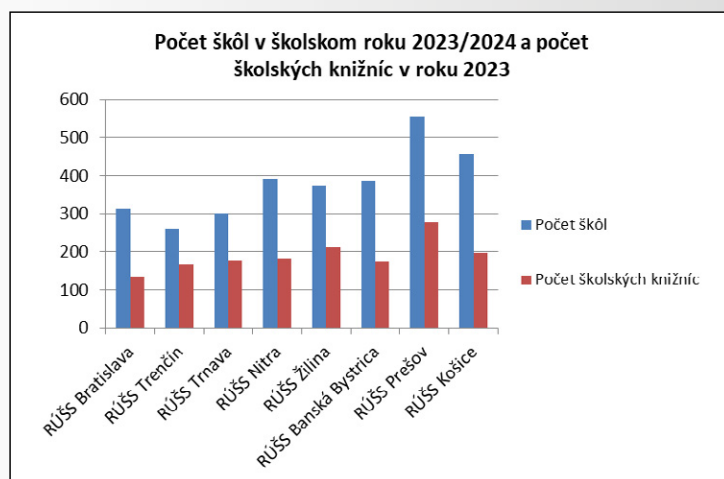
Z celkového počtu **3 036 škôl** evidovaných v sieti škôl a školských zariadení Ministerstva školstva, výskumu, vývoja a mládeže Slovenskej republiky (ďalej len „ministerstvo školstva“) v školskom roku 2023/2024 malo zriadenú školskú knižnicu približne **50 % škôl**. K 31. decembru 2023 poskytovalo **1 516 školských knižníc** informačné a dokumentačné zabezpečenie výchovy a vzdelávania a výchovno-vzdelávacích potrieb (Tabuľka 1, Graf 1). Najväčší počet školských knižníc vo vzťahu ku zriadeným školám (Graf 2) bol v Trenčianskom kraji (64 %) a najmenší v Bratislavskom kraji (42 %). Počas uvedeného štatistického obdobia bolo zrušených **11 školských knižníc**, a to napríklad v dôsledku vyradenia škôl zo siete škôl a školských zariadení ministerstvom školstva, a boli zriadené **2 školské knižnice**.

Tabuľka 1 Počet škôl a školských knižníc v rokoch 2022 a 2023

Ukazovateľ	2022	2023	Nárast/Pokles (%)
Počet škôl	3 050	3 036	-0,52
Počet škôl so školskými knižnicami	1 525	1 516	-0,39
z toho integrované s verejnou knižnicou	23	23	0,00

Graf 1 Počet škôl a školských knižníc v rokoch 2022 a 2023

Graf 2 Počet škôl v školskom roku 2023/2024 a počet školských knižníc v roku 2023 v rámci regionálneho úradu školskej správy (RÚŠS) v sídle kraja

KNIŽNIČNÝ FOND

Celkový počet knižničných jednotiek bol **5 861 703** (Tabuľka 2), čo oproti roku 2022 predstavuje pokles o 34 296 knižničných jednotiek (0,58 %). Na **1 registrovaného používateľa** pripadlo približne **24 knižničných jednotiek** a na **1 školskú knižnicu** približne **3 867 knižničných jednotiek**, čo je len o 1 knižničnú jednotku viac ako v predchádzajúcom štatistickom období. Len pre zaujímavosť uvádzame, že až **11 školských knižníc** v málotriedkach evidovalo menej ako 200 knižničných jednotiek a len **361 školských knižníc** (24 %) vykázalo okrem kníh a zviazaných periodík aj audiovizuálne, elektronické a iné špeciálne dokumenty.

Počet **titulov dochádzajúcich periodík** prepočítaný s počtom školských knižníc zaznamenal oproti roku 2022 len nepatrný pokles, a to o 0,09 titulu. Pozitívnu správou je, že školské knižnice do počtu titulov dochádzajúcich periodík započítavajú len tie noviny a časopisy, ktoré priamo odoberajú.

Celkový **ročný prírastok knižničných jednotiek** do knižničných fondov školských knižníc bol **103 579**, čo predstavuje pokles približne o 15 %. Najväčší pokles ročného prírastku knižničných jednotiek vykázali školské knižnice v Trnavskom kraji (51,64 %) a najmenší školské knižnice v Banskobystrickom kraji (40,81 %). Výrazne negatívnou správou je, že až **594 školských knižníc** (približne 39 %) nedokázalo kúpiť, darom alebo iným spôsobom doplniť knižničný fond o nové knižničné dokumenty. Ostatným 922 školským knižniciam pomohli pri aktívnej akvizícii finančné prostriedky z eurofondovej výzvy zameranej na budovanie a zlepšenie technického vybavenia jazykových učební, školských knižníc, odborných učební rôzneho druhu v základných školách v rámci Integrovaného regionálneho operačného programu Ministerstva investícií regionálneho rozvoja a informatizácie Slovenskej republiky, z dopytovo-orientovanej výzvy ministerstva školstva Čitateľská, matematická a prírodovedná gramotnosť na gymnáziu, z národného projektu *Podpora digitálnej transformácie vzdelávania* a z rozvojového projektu ministerstva školstva *Čítame pre radosť*.

Z celkového počtu 23 školských knižníc integrovaných s verejnými knižnicami ročný prírastok knižničných jednotiek vykázalo **18 školských knižníc integrovaných s verejnými knižnicami** (78 %).

Školské knižnice **vyradili** zo svojich knižničných fondov **78 361 knižničných jednotiek**, ktoré ne-

Tabuľka 2 Knižničný fond v školských knižniciach v rokoch 2022 a 2023

Ukazovateľ	2022	2023	Nárast/Pokles (%)
Knižničné jednotky spolu	5 895 999	5 861 703	-0,58
z toho knihy a zviazané periodiká	5 805 266	5 791 792	-0,23
Počet titulov dochádzajúcich periodík	881	747	-15,21
Ročný prírastok knižničných jednotiek	122 443	103 579	-15,41
Úbytky knižničných jednotiek	91 894	78 361	-14,73

Tabuľka 3 Používatelia v školských knižniciach v rokoch 2022 a 2023

Ukazovateľ	2022	2023	Nárast/Pokles (%)
Registrovaní používatelia	232 375	241 403	+3,88
Potenciálni používatelia	486 718	490 930	+0,87

zodpovedali odbornej špecializácii danej školy, boli multiplikátom alebo duplikátom knižničného dokumentu, z obsahovej stránky boli zastarané, prípadne poškodené alebo stratené.

POČET POUŽÍVATEĽOV

V roku 2023 došlo k miernemu **nárastu** celkového počtu **registrovaných používateľov**, a to o 3,88 % (Tabuľka 3). Ako zaujímavosť uvádzame, že až **1 217 školských knižníc** (80 %) vykázalo rovnaký počet registrovaných používateľov i potenciálnych používateľov. Najväčší počet registrovaných používateľov vykázali školské knižnice v Banskobystrickom kraji (54 %) a najmenší školské knižnice v Bratislavskom kraji (40 %).

Nárast počtu registrovaných používateľov uviedli aj školské knižnice integrované s verejnými knižnicami, a to o 3 %.

VÝPOŽIČKY

V rámci využívania základných knižnično-informačných služieb bol oproti roku 2022 zaznamenaný **nárast celkového počtu výpožičiek**, a to približne o **8 %** (Tabuľka 4). Počet prezenčných výpožičiek vzrástol približne o 12 % a počet absenčných výpožičiek približne o 4 %. Podobne ako v roku 2022 aj v roku 2023 na základe prepočítaných štatistických údajov o výpožičkách a registrovaných používateľoch vychádza rovnaký počet výpožičiek na **1 registrovaného používateľa**. Sú to približne **4 výpožičky**. Najväčší nárast celkového počtu výpožičiek vykázali školské knižnice z Trnavského kraja (23 %), avšak najväčší pokles školské knižnice z Prešovského kraja (4 %).

Je potrebné poznamenať, že okrajovo pretrváva nepriaznivý prístup k evidencii výpožičiek. Bolo zistené, že niektoré školské knižnice oficiálne viedli len jeden druh evidencie výpožičiek, pričom poskytovali absenčné výpožičky aj prezenčné výpožičky. Tieto poznatky boli získané z rozhovorov metódičky pre školské knižnice so školskými knihovníkmi počas kontroly štatistických výkazov.

V roku 2023 vykázali aj školské knižnice integrované s verejnými knižnicami nárast celkového počtu výpožičiek, a to až o 32 %.

Tabuľka 4 Výpožičky v školských knižniciach v rokoch 2022 a 2023

Ukazovateľ	2022	2023	Nárast/ Pokles (%)
Výpožičky spolu	862 775	928 849	+7,66
v tom			
prezenčné	422 452	471 724	+11,66
absenčné	440 323	457 125	+3,82
Počet prevádzkových hodín pre používateľov za týždeň	6 450	20 021	-1,30

PODUJATIA PRE POUŽÍVATEĽOV

V roku 2023 školské knižnice zorganizovali celkovo **15 133 vzdelávacích a kultúrno-spoločenských podujatí** (Graf 3) s cieľom podporiť individuálnu a kolektívnu prácu s informačnými zdrojmi a pra-

videlné čítanie, ktoré vnáša do života používateľov školskej knižnice mnoho benefitov. Ide napríklad o mentálnu stimuláciu, znížený stres, rozšírenie slovnej zásoby, nové vedomosti, zlepšenie pamäti a schopnosť sústrediť sa. Oproti roku 2022 to bol nárast podujatí o **27 %**. Po ich prepočítaní s celkovým počtom školských knižníc pripadlo na 1 školskú knižnicu približne **10 zorganizovaných podujatí**. Podobne ako v roku 2022 ide o ďalší nárast o **2 podujatia**.

Aj v prípade **školských knižníc integrovaných s verejnými knižnicami** pokračuje tendencia organizovania väčšieho počtu vzdelávacích a kultúrno-spoločenských podujatí. V roku 2023 zorganizovali 285 podujatí, čo oproti roku 2022 znamená nárast o 10 %. Po ich prepočítaní pripadlo **12 podujatí** na 1 integrovanú školskú knižnicu s verejnou knižnicou.

OKTÓBROVÉ PROJEKTY NIVAM ZAMERANÉ NA KREATÍVNU PODPORU ČÍTANIA

NIVaM v októbri pri príležitosti **Medzinárodného mesiaca školských knižníc 2023** (International School Library Month 2023) a **Medzinárodného dňa školských knižníc** (International School Library Day) zorganizoval **tri projekty**, ktoré boli zamerané na podporu jazykovej kultúry, tvorivého vzdelávania, kreatívneho čítania a vytvárania priateľských kontaktov medzi zúčastnenými slovenskými a českými základnými a strednými školami. Projektov sa zúčastnilo **1 519 slovenských a českých škôl spolu s 173 906 žiakmi, učiteľmi, školskými knihovníkmi a ostatnými členmi školských komunít**.

NIVaM pri príležitosti októbra ako **Medzinárodného mesiaca školských knižníc 2023** zorganizoval pre základné školy a osemročné gymnáziá 14. ročník česko-slovenského projektu *Záložka do knihy spája školy: Inšpirujúci svet rozprávok, básní a príbehov*. Záštitu nad česko-slovenským projektom prevzala Knižnica Jiřího Mahena v Brne. Jeho cieľom bolo nadviazať kontakty medzi českými a slovenskými základnými školami a osemročnými gymnáziami a podporiť kreatívne čítanie prostredníctvom

výmeny záložiek do kníh, na ktorých žiaci stvárnilí ľubovoľnou technikou vyhlásenú tému česko-slovenského projektu. Následne si záložky vymenili s partnerskou školou z Českej republiky, respektíve zo Slovenskej republiky. Rovnako bolo jeho zámerom nadviazanie vzájomnej spolupráce, priateľských kontaktov a poznávanie jazyka, literatúry, histórie, kultúry, regionálnych zvykov či života žiakov v Českej republike a zároveň aj jeho zaradenie ako prierezovej témy do školského vzdelávacieho programu alebo ako súčasť školského projektu. Do česko-slovenského projektu sa prihlásilo **1 180** škôl s celkovým počtom 134 008 žiakov, z toho bolo **481 českých škôl** s celkovým počtom **45 637 žiakov** a **699 slovenských škôl** s celkovým počtom **88 371 žiakov**.

NIVaM pri príležitosti októbra ako **Medzinárodného mesiaca školských knižníc 2023** zorganizoval pre stredné školy **12. ročník celoslovenského projektu Záložka do knihy spája slovenské školy: Hrdinovia detektívnych románov**. Jeho cieľom bolo nadviazanie kontaktov medzi slovenskými strednými školami a podpora čítania prostredníctvom výmeny záložiek do kníh, ktoré žiaci vyrobili ľubovoľnou technikou na vyhlásenú tému. Do celoslovenského projektu sa prihlásilo **172 stredných škôl** s celkovým počtom **9 036 žiakov**.

Graf 3 Podujatia pre používateľov v školských knižniciach v rokoch 2022 a 2023

19. ročník celoslovenského projektu *Najzaujímavejšie podujatie školskej knižnice* na tému *Školská knižnica vám dáva priestor na to, aby ste boli výnimoční* zorganizoval NIVaM pri príležitosti Medzinárodného dňa školských knižníc (23. októbra 2023). Jeho základným cieľom bolo

reflektovaním aktuálnej doby, kreativitou a zábavnými formami práce s knihou podporiť pozitívny a trvalý vzťah k školskej knižnici, ku knihe a k samostatnému čítaniu žiakov a tiež zavádzanie inovatívnych prvkov v školskej knižnici, netradičných spôsobov výpožičiek, využívanie moderných technológií nezvyčajným spôsobom či vedenie rozhovorov na aktuálne témy, ako sú napríklad rozpoznanie hoaxov a ako sa dopátrať pravdy z prečítaného. Oslavu Medzinárodného dňa školských knižníc zrealizovalo **167 školských knižníc** s celkovým počtom **30 862 účastníkov** podujatí. Jedenásť ocenených školských knižníc získalo do svojich knižničných fondov knižné dary podľa ich vlastného výberu v celkovej sume **2 460 €**. Prvým siedmim víťazom celoslovenského projektu, ku ktorým patrili Školská knižnica Základnej školy v Dvoroch nad Žitavou, Školská knižnica Základnej školy s materskou školou Jána Bakossa v Banskej Bystrici, Školská knižnica Spojenej školy v Lendaku, Školská knižnica Základnej školy na Slnecnej ulici v Námestove, Školská knižnica Strednej odbornej školy obchodu a služieb v Trenčíne, Školská knižnica Základnej školy s materskou školou J. A. Komenského v Lednici a Školská knižnica Základnej školy s materskou školou v Spišskej Teplici, **venoval NIVaM knižné publikácie** v celkovej sume 2 000 €. Ďalším štyrom oceneným školským knižniciam venovali partneri celoslovenského projektu **knižné publikácie** v celkovej sume 460 €. Napríklad **Klub mladých čitateľov Albatros** (www.kmc.sk) venoval Spojenej škole na Fabiniho ulici v Spišskej Novej Vsi, ktorá sa umiestnila ako prvá základná škola mimo poradia víťazov, **knihy v hodnote 150 €**. Ďalej **Vydavateľstvo Tatran** (www.slovtatran.sk) venovalo Základnej škole J. A. Komenského v Tvrdošovciach, ktorá sa umiestnila ako druhá základná škola mimo poradia víťazov, **knihy v hodnote 150 €**. **Knižná edícia pre malých čitateľov Stonožka** (www.stonozka.sk) venovala Základnej škole v Hliníku nad Hronom, ktorá sa umiestnila ako tretia základná škola mimo poradia víťazov, **knihy v hodnote 80 €** a **Knižná edícia pre mladých čitateľov YOLI** (www.yoli.sk) venovala Strednej odbornej škole obchodu a služieb v Galante, ktorá sa umiestnila ako prvá stredná škola mimo poradia víťazov, **knihy v hodnote 80 €**.

Vyhodnotenie uvedených projektov je dostupné na webovom sídle NIVaM (www.nivam.sk) v časti *Knižnica*, sekcia *Školské knižnice*.

INFORMAČNÉ TECHNOLÓGIE

Stav informačných technológií v školských knižniciach sa od roku 2021 sleduje už len podľa celkového počtu automatizovaných knižnično-informačných systémov a umiestnených online katalógov na webovom sídle školy alebo v prípade málotriedok na webovom sídle obce (Tabuľka 5). Je potrebné konštatovať, že prevláda nízka vybavenosť školských knižníc automatizovanými knižnično-informačnými systémami a elektronickými katalógmi, čo neumožňuje školským knižniciam rozširovať a skvalitňovať poskytovanie najmä základných a špeciálnych elektronických služieb.

Z celkového počtu 1 516 školských knižníc vykázalo vlastníctvo **automatizovaného knižnično-informačného systému** len 537 školských knižníc a dokonca z 23 integrovaných školských knižníc s verejnými knižnicami len 14. Celkový počet automatizovaných knižnično-informačných systémov sa oproti roku 2022 ešte **znížil** približne o 3 %. Školské knižnice najčastejšie pracovali napríklad s automatizovanými knižnično-informačnými systémami, ako sú Biblib, Clavius, Knižničný systém pre malé a stredné knižnice a Profilib. Časť z nich využívala počítačový program aScAgenda, ktorého súčasťou je modul *Knižnica*. Čo sa týka vlastníctva automatizovaných knižnično-informačných systémov, tak pomerne najviac ich vlastnili školské knižnice v Žilinskom kraji (46 %) a najmenej školské knižnice v Banskobystrickom a Trnavskom kraji (29 %).

Celkový počet **online katalógov umiestnených na internete** vykázalo len 96 školských knižníc. Oproti roku 2022 došlo k ich zníženiu o 1 %. Z 23 školských knižníc integrovaných s verejnými knižnicami len 4 vykázali umiestnený online katalóg na internete.

Tabuľka 5 Informačné technológie v školských knižniciach v rokoch 2022 a 2023

Ukazovateľ	2022	2023	Nárast/ Pokles (%)
Automatizovaný knižnično-informačný systém	553	537	-2,90
Online katalóg školskej knižnice na internete	97	96	-1,03

PERSONÁLNE ZABEZPEČENIE

Na zabezpečení odborných knižničných činností participovalo celkovo **1 796 školských knihovníkov**, čo bol oproti roku 2022 nepatrný nárast, a to o **0,11 %** osoby (Tabuľka 6). Prácu školských knižníc vykonávali predovšetkým učitelia slovenského jazyka a literatúry, a to popri vyučovaní ako činnosť súvisiacu s výchovno-vzdelávacou činnosťou učiteľa, alebo vychovávateľa zo školských klubov detí a zo stredoškolských internátov. Školskí knihovníci spolu s riaditeľmi škôl alebo v prípade málotriedok so starostami obcí využívali odborné metodické poradenstvo NIVaM najmä v oblasti dopĺňovania knižničného fondu, odbornej evidencie a spracovania knižničných dokumentov, revízie knižničného fondu, vyradovania knižničného fondu, organizácie, uchovávaní a ochrany knižničného fondu, poskytovania knižnično-informačných služieb, pri zriadení školskej knižnice alebo pri jej zrušení, prípadne pri zlúčení školských knižníc z dôvodu zlúčenia dvoch škôl do jednej spojenej školy. Počas roka 2023 v rámci odbornej poradenskej a konzultačnej služby celkovo využili 4 468 odborných konzultácií a pozvali metodičku pre školské knižnice na 3 osobné návštevy do svojich školských knižníc.

Tabuľka 6 Personálne zabezpečenie v školských knižniciach v rokoch 2022 a 2023

Ukazovateľ	2022	2023	Nárast/ Pokles (%)
Počet zamestnancov školskej knižnice (fyzické osoby)	1 794	1 796	+0,11

HOSPODÁRENIE ŠKOLSKÝCH KNIŽNÍC

Stav hospodárenia školských knižníc je od roku 2021 zúžený len na sledovanie vynaložených finančných prostriedkov na nákup knižničného fondu (Tabuľka 7). Oproti roku 2022 bol zaznamenaný **pokles finančných prostriedkov** na aktívnu akvizíciu knižničného fondu (486 645 €), a to o **9 %**. Finančné prostriedky pritom vykázalo len **41 % školských kniž-**

PODPORA NIVAM ŠKOLSKÝM KNIŽNICIAM

níc. Išlo napríklad o finančné prostriedky z rozpočtu školy, rozvojových projektov, grantových programov či od občianskych združení, nadácií, Rady rodičov.

Za dôležité považujeme ešte doplniť informáciu týkajúcu sa rozvojového projektu *Čítame pre radosť*, na realizáciu ktorého ministerstvo školstva vyčlenilo celkovú sumu **210 000 €**. Keďže oprávnenosť čerpania výdavkov bola od 1. októbra 2023 do 31. marca 2024, tak môžeme predpokladať, že určitá suma uvedených finančných prostriedkov sa už premietla do finančných nákladov na nákup knižničného fondu. Poznamenávame, že oprávnenými žiadateľmi boli materské školy, základné školy, špeciálne materské školy, špeciálne základné školy a spojené školy, ktoré mali organizačnú zložku materská škola alebo základná škola, zaradené do siete škôl a školských zariadení Slovenskej republiky. Podporené školy si mohli zakúpiť knihy pre deti žiakov a učiteľov (jedna kniha na triedu, v ktorej sa bude zriaďovať alebo dopĺňať triedna knižnica) alebo audioknihy pre deti a žiakov, nešlo teda len o priamu podporu akvizície školských knižníc.

Pre zaujímavosť uvádzame, že najväčší nárast celkového objemu finančných prostriedkov zaznamenali školské knižnice z Nitrianskeho kraja (72,80 %) a naopak, najväčší pokles finančných nákladov vykázali školské knižnice z Košického kraja (43,50 %).

Náklady na nákup knižničného fondu (6 238 €) v školských knižniciach integrovaných s verejnými knižnicami oproti roku 2022 vzrástli až o 38 %. Negatívnou správou je, že z 23 zriaďovateľov školských knižníc integrovaných s verejnými knižnicami len 11 zriaďovateľov si splnilo svoju povinnosť, ktorú im ukladá zákon č. 126/2015 Z. z. o knižniciach a o zmene a doplnení zákona č. 206/2009 Z. z. o múzeách a o galériách a o ochrane predmetov kultúrnej hodnoty a o zmene zákona Slovenskej národnej rady č. 372/1990 Zb. o priestupkoch v znení neskorších predpisov v znení zákona č. 38/2014 Z. z., a to zabezpečiť systematické dopĺňovanie knižničného fondu.

NIVaM je poverený metodickým riadením školských knižníc v oblasti tvorby metodických materiálov a poskytovaním odborného poradenstva. Metodické riadenie pre školské knižnice plnilo svoje **strategické poslanie** v roku 2023 viacerými spôsobmi a formami, a to:

- ▶ poskytovaním odborného poradenstva zriaďovateľom školských knižníc (riaditeľom a starostom obcí) a školským knihovníkom v rámci výkonu odborných knižničných činností (napr. dopĺňovanie knižničného fondu, odborná evidencia a spracovanie knižničných dokumentov, revízia knižničného fondu, vyraďovanie knižničného fondu, organizácia, uchovávanie a ochrana knižničného fondu a poskytovanie knižnično-informačných služieb), pri zriadení, zlúčení alebo zrušení školskej knižnice, pri vyplňovaní výkazu štatistického výkazu za rok 2022, a to formou elektronickej pošty (3 644 konzultácií), telefonicky (821 konzultácií) a osobne (3 konzultácie, návštevy v školských knižniciach),
- ▶ priebežnou aktualizáciou informácií a metodických dokumentov na webovom sídle NIVaM (www.nivam.sk) v časti *Knižnica*, sekcia *Školské knižnice*,
- ▶ vypracovaním metodických materiálov (napr. metodické usmernenie č. 1/2023 k povinným evidenciám školskej knižnice, metodické usmernenie č. 2/2023 k spracúvaniu osobných údajov používateľov školskej knižnice, metodické usmernenie k vykázaniu počtu výpožičiek vo *Výkaze o školskej a akademickej knižnici Škol (MŠVVaŠ SR) 10 – 01 za rok 2022*, metodické usmernenie k nevykázaniu žiadneho vzdelávacieho a kultúrno-spoločenského podujatia vo *Výkaze o školskej a akademickej knižnici Škol (MŠVVaŠ SR) 10 – 01 za rok 2022*, metodické usmernenie č. 3/2023 k povinnému uzatvoreniu odbornej evidencie v školskej knižnici za rok 2023, metodický materiál *Vzor prírastkového zoznamu s povinnými identifikačnými údajmi o knižničnom dokumente*, metodický pokyn pre vyplňovanie *Štatistického výkazu o školskej knižnici Škol (MŠVVŠ SR) 10 – 01* určeného pre automatizované spracovanie s účinnosťou od 1. septembra 2023, metodický materiál *Webový register pre zber štatistických údajov o školskej knižnici MŠVVaŠ SR za rok 2023*, metodický materiál *Užívateľská príručka Škol (MŠVVŠ SR) 10 – 01 Výkaz o školskej a akademickej knižnici*, metodický pokyn *Oznam*

Tabuľka 7 Hospodárenie v školských knižniciach v rokoch 2022 a 2023

Ukazovateľ	2022	2023	Nárast/ Pokles (%)
Finančné náklady na nákup knižničného fondu	533 032	486 645	-8,70

o začatí štátneho štatistického zisťovania MŠVVaŠ SR a vyplňovaní štatistického výkazu o školskej knižnici Škol (MŠVVŠ SR) 10 – 01,

- ▶ aktualizáciou metodických materiálov (napr. *Kalendár vzdelávacích a kultúrno-spoločenských podujatí oddelenia Slovenskej pedagogickej knižnice pre školské knižnice na rok 2023, Podujatia na podporu a rozvoj čitateľskej gramotnosti, Štruktúra webu časti Školské knižnice*),
- ▶ aktualizáciou elektronickej metodickéj bázy *Automatizované knižnično-informačné systémy*,
- ▶ doplnením elektronickej metodickéj bázy podujatí *Príklady dobrej praxe zo školských knižníc* o nové metodické listy podujatí,
- ▶ aktualizáciou *Adresára regionálnych knižníc poskytujúcich metodickú pomoc pre školské knižnice*,
- ▶ aktualizáciou *Adresára školských knižníc v Slovenskej republike*,
- ▶ prípravou, realizáciou a vyhodnotením projektov na podporu a rozvoj čitateľskej gramotnosti (napr. 14. ročníka česko-slovenského projektu pre základné školy a osemročné gymnáziá *Záložka do knihy spája školy*, 12. ročníka celoslovenského projektu pre stredné školy *Záložka do knihy spája slovenské školy*, 19. ročníka celoslovenského projektu *Najzaujímavejšie podujatie školskej knižnice* k Medzinárodnému dňu školských knižníc),
- ▶ zorganizovaním vzdelávacích podujatí (napr. dvoch celoslovenských online odborných seminárov zameraných na vedenie povinných odborných evidencií školskej knižnice a na elektronizáciu školských knižníc),
- ▶ vyhodnotením plnenia Uznesenia vlády Slovenskej republiky č. 620/2014 týkajúceho sa *Stratégie rozvoja slovenského knihovníctva na roky 2015 – 2020: vyhodnotenie za rok 2022*,
- ▶ prednáškovou činnosťou (tri prednášky),
- ▶ publikačnou činnosťou (deväť článkov),
- ▶ propagačnou činnosťou v slovenských printových a elektronických médiách,
- ▶ členstvom v komisiách Fondu na podporu čítania.

SUMARIZÁCIA ANALÝZY

Na základe stručnej analýzy vybraných štatistických ukazovateľov o školských knižniciach za rok 2023

môžeme konštatovať tieto pretrvávajúce výrazné pozitívne skutočnosti:

- ▶ **pretrvávajúci záujem o podporu kreatívneho rovesníckeho čítania, systematického rozvíjania informačných schopností, zručností, návykov a osobných talentov žiakov** (napr. aktívna účasť 1 519 slovenských a českých základných škôl a stredných škôl zo Slovenskej republiky a z Českej republiky s celkovým počtom 173 906 žiakov, pedagogických zamestnancov, odborných zamestnancov a rodičov žiakov do troch októbrových čitateľských projektov, ktoré organizoval NIVaM),
- ▶ **agilný prístup zriaďovateľov školských knižníc a školských knihovníkov k prevádzke a činnosti školských knižníc** (napr. iniciatívne využívanie odborného poradenstva a konzultačnej služby NIVaM pri výkone odborných knižničných činností a pri organizovaní vzdelávacích a kultúrno-spoločenských podujatí zameraných na podporu jazykovej kultúry, tvorivého vzdelávania a čitateľskej gramotnosti používateľov, účasť riaditeľov a školských knihovníkov na dvoch marcových celoslovenských online odborných seminároch zameraných na vedenie povinných odborných evidencií školskej knižnice a na elektronizáciu školských knižníc),
- ▶ **aktívne vyhľadávanie rôznych foriem financovania činnosti školských knižníc zriaďovateľmi školských knižníc** (napr. zapojenie sa do výziev na predkladanie projektov financovaných zo štrukturálnych fondov Európskej únie, rozvojových projektov, národných projektov, výziev rôznych občianskych združení a nadácií, prípadne získanie finančných prostriedkov od rodičovských združení).

Medzi negatívne zistenia, ktoré si vyžadujú zlepšenie, patria:

- ▶ nízka úroveň finančného zabezpečenia školských knižníc v oblasti **systematického dopĺňovania knižničného fondu**,
- ▶ nízka úroveň finančného zabezpečenia školských knižníc v oblasti **informačných technológií**,
- ▶ nízka úroveň zabezpečenia **odborných knižničných činností školských knižníc** z dôvodu nedostatku času školských knihovníkov venovať sa práci v školskej knižnici popri „základnom pracovnom úväzku“ a nedostatočné finančné ohodnotenie ich práce.

NÁVRHY NA SKVALITNENIE ÚROVNE ZABEZPEČENIA PREVÁDZKY A ČINNOSTI ŠKOLSKÝCH KNIŽNÍC

Za výrazne účinné opatrenia na skvalitnenie úrovne zabezpečenia prevádzky a činnosti školských knižníc považujeme:

- ▶ povinné **vyčlenenie finančných prostriedkov** na prevádzku školskej knižnice z rozpočtu zriaďovateľa školskej knižnice a zároveň aktívne využívanie mimorozpočtových zdrojov,
- ▶ realizáciu **rozvojového projektu** ministerstvom školstva napríklad s názvom *Elektronizácia školských knižníc*, ktorý by bol zameraný na skvalitnenie, modernizáciu a ďalší rozvoj školských knižníc v oblasti automatizácie vnútorných knižničných procesov, kooperácie a výmeny informácií s inými knižnicami, aplikácie informačných a komunikačných technológií,
- ▶ realizáciu **rozvojového projektu** napríklad s názvom *Čítame s radosťou*, ktorého prioritou by bola podpora a rozvíjanie čitateľskej gramotnosti prostredníctvom **doplňovania kvalitného knižničného fondu** vo všetkých školách, ktorých organizačnou súčasťou sú školské knižnice,
- ▶ vytvorenie **podmienok na štandardné finančné odmeňovanie práce školského knihovníka** v rámci normatívneho financovania školy,
- ▶ vytvorenie **podmienok na vzdelávanie školských knihovníkov**, aby získali vedomosti a zručnosti potrebné pri výkone odborných knižničných činností.

ZÁVER

Na základe analýzy vybraných štatistických ukazovateľov školských knižníc za rok 2023 a doplňujúcich

údajov a poznatkov možno konštatovať, že školské knižnice sa snažili o informačné a dokumentové zabezpečenie výchovy a vzdelávania a výchovno-vzdelávacích potrieb podľa svojich možností. Budovaním knižničného fondu v súlade s profilom školy, poskytovaním knižnično-informačných služieb, podporovaním celoživotného vzdelávania a sebazvdelávania pedagogických zamestnancov, odborných zamestnancov a žiakov, poskytovaním individuálneho poradenstva pri výbere informačných zdrojov, organizovaním vzdelávacích a kultúrno-spoločenských podujatí skvalitňovali vzdelávanie v školách, rozvíjali informačné schopnosti, zručnosti a návyky používateľov a podporovali rozvíjanie čitateľskej gramotnosti žiakov. Školské knižnice zároveň poskytovali priateľský a bezpečný priestor na efektívne využitie voľného času pre všetkých členov školskej komunity. Dôkazom sú nielen kvantitatívne dáta zo štatistických údajov školských knižníc, ale aj poznatky, ktoré získal NIVaM počas realizácie októbrových čitateľských projektov. Ukázalo sa, že školskí knihovníci, učitelia aj odborní zamestnanci s nadšením sprevádzali všetkých žiakov, teda aj žiakov zo sociálne alebo jazykovo znevýhodneného prostredia či žiakov so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami, ktorí sa buď stretávali s malou podporou čítania v rodine, alebo v ich domácom prostredí dokonca absentovali knihy, pri získavaní čitateľských návykov a ďalších životných zručností, ako napríklad vnímať okolitý svet, trénovať schopnosť komunikovať nielen v triede, ale aj medzi rovesníkmi z partnerskej školy, odlišiť fakty od názorov. Taktiež ich učili vzájomne sa inšpirovať knižnými tipmi či čitateľskými zážitkami. Na druhej strane, dúfame, že pretrvávajúci negatívny stav v oblasti aktívnej akvizície knižničného fondu, finančného, technického, technologického zabezpečenia väčšiny školských knižníc pomôže odstrániť len spoločné úsilie ministerstva školstva, zriaďovateľov škôl a školských knihovníkov. Bude dôležité zabezpečiť zatraktívnenie postavenia školského knihovníka v školskej komunite a predovšetkým jeho finančné ohodnotenie. Je potrebné zdôrazniť jeho význam a oceniť jeho prácu vo výchovno-vzdelávacom procese školy.

20 ROKOV V EURÓPSKEJ ÚNII

DISKUSIA S IVETOU RADIČOVOU
A DANIELOM ŠMIHULOM

MGR. VERONIKA ČEPČANYOVÁ

✉ veronika.cepcanyova@snk.sk
Slovenská národná knižnica
www.snk.sk

The paper is dedicated to the twentieth anniversary of the entry of the Slovak Republic into the European Union (EU). It discusses events preceding the entry and the circumstances under which Slovakia became part of European structures. The main focus of the paper is the educational event for high school students, which was organized by the I-Services department of the Slovak National Library (SNL) as part of its series dedicated to current events. It included a discussion with Iveta Radičová and Daniel Šmihula who explained the circumstances of this important event to the high school students of the Business Academy situated in Martin. As part of the celebration of this important milestone, an exhibition of books and materials dedicated to the topic of the EU was available to users at the SNL premises throughout May 2024.

Keywords: Slovak Republic, European Union, Iveta Radičová, Daniel Šmihula, educational events, Slovak National Library, anniversaries

ÚVOD

Slovenská národná knižnica (ďalej „SNK“) iniciovala v roku 2023 užšiu spoluprácu so strednými školami prostredníctvom vzdelávania mladých ľudí. Do dnešných dní sme zorganizovali a realizovali vzdelávacie podujatia v oblasti rôznych aktuálnych a významných tém, ako napríklad mediálna, informačná či finančná gramotnosť, patentové informácie, radikalizácia a extrémizmus či 30. výročie samostatnosti Slovenskej republiky.

Významné výročie oslavuje Slovensko aj v roku 2024, a to 20. výročie vstupu Slovenska do Európskej únie. Slovensko sa totiž stalo členom Európskej únie v máji 2004.

ČO PREDCHÁDZALO VSTUPU SLOVENSKA DO EÚ?

Záujem o vstup do európskych štruktúr prejavila naša krajina ešte ako súčasť Československa v 90. rokoch minulého storočia. Od roku 2000 sa vstup Slovenska do EÚ odvíjal od rozhovorov s EÚ týkajúcich sa ôsmich negotiačných kapitol. Jednotlivé oblasti zahŕňali napríklad hospodársku súťaž, malé a stredné podnikanie, vzdelávanie a školstvo či vedu a výskum.

Európska rada na svojom zasadnutí v Göteborgu v júni 2001 potvrdila, že ďalšie rozšírenie EÚ je v záujme vtedajších členských krajín. Cieľom bolo, aby sa nové členské krajiny mohli zúčastniť volieb do Európskeho parlamentu v roku 2004.

Zoznam krajín, o ktoré sa Európska únia rozšírila, bol vypracovaný na summite v belgickom Laekene v decembri 2001. Tieto krajiny sú preto označované aj ako Laekenská skupina. Patria sem: **Slovensko, Česko, Maďarsko, Poľsko, Estónsko, Litva, Lotyšsko, Malta a Cyprus**. Pripravenosť jednotlivých kandidátov na vstup bola hodnotená v pravidelných správach Európskej komisie. Nasledujúce mesiace sa definitívne podarilo uzavrieť rokovania s prístupujúcimi krajinami a doriešili sa finančné otázky spojené s rozšírením.

Na Slovensku predchádzalo samotnému vstupu referendum o vstupe Slovenska do Európskej únie, ktoré sa konalo 16. – 17. mája 2003. Vyhlásil ho vtedajší prezident Rudolf Schuster. Išlo o v poradí pia-

te referendum na Slovensku a ako jediné spomedzi ôsmich, ktoré sa dodnes konali, bolo platné. Zúčastnilo sa ho 52,15 % oprávnených voličov. Na otázku „*Súhlasíte s tým, aby sa Slovenská republika stala členským štátom Európskej únie?*“ odpovedalo 6,2 % voličov NIE a 92,46 % voličov ÁNO.

Národná rada Slovenskej republiky v júli 2003 ratifikovala Zmluvu o pristúpení k Európskej únii (*Slovensko* [bez dátumu]).

VÝROČIE VSTUPU SLOVENSKA DO EÚ V SNK

Pri príležitosti tohto významného výročia sa SNK rozhodla pripraviť vzdelávacie podujatie pre študentov stredných škôl. Naším zámerom bolo nielen pripomenúť si význam tejto udalosti, ale najmä priblížiť okolnosti a následky vstupu Slovenska do Európskej únie študentom, ktorí si túto udalosť nemajú možnosť pamätať. Realizáciu podujatia sme symbolicky naplánovali na mesiac máj, teda takmer presne na 20. výročie vstupu Slovenska do Európskej únie.

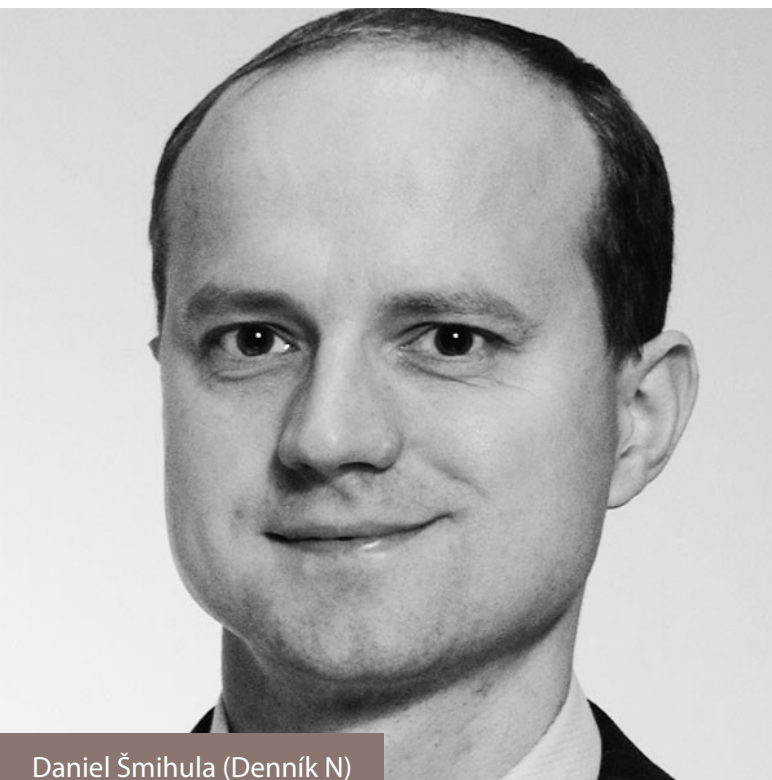
V minulosti sme podobné vzdelávacie podujatia realizovali formou prednášky jedného alebo viacerých odborníkov na danú tému. Keďže pri tomto podujatí ide o pomerne náročnú tému, našim cieľom bolo, aby bol obsah podujatia pre cieľovú skupinu zrozumiteľný a zaujímavý. Z tohto dôvodu sme ako formát podujatia zvolili moderovanú diskusiu s dvomi odborníkmi a ako účastníkov diskusie sme oslovili prof. PhDr. Ivetu Radičovú, PhD., a doc. JUDr. MUDr. Daniela Šmihulu, PhD., Dr. iur.

Iveta Radičová je profesorkou sociológie. V minulosti pôsobila ako predsedníčka vlády SR, ministerka práce a sociálnych vecí SR, poslankyňa NR SR a tiež ako expert pre sociálnu politiku Európskej komisie v európskych projektoch zameraných na koordináciu systémov sociálneho zabezpečenia a výmenu informácií o sociálnych politikách členských štátov. V súčasnosti je dekanou Fakulty masmédií Paneurópskej vysokej školy, prednáša sociológiu aj na Bratislavskej medzinárodnej škole liberálnych štúdií a je európskou koordinátorkou Európskej komisie (Paneurópska vysoká škola © 2024). Okrem toho je autorkou mnohých publikácií vrátane knihy *Byť alebo nebyť – Európska únia?*

Iveta Radičová (Denník N)

Daniel Šmihula je právnik, politológ, diplomat, publicista a spisovateľ. Je autorom odborných aj publicistických článkov v oblasti histórie, medzinárodných vzťahov, vojenstva a medzinárodného práva v slovenských, českých i zahraničných časopisoch, a tiež politických komentárov v rôznych periodikách. Dlhodobo sa zaoberá agendou Európskej únie, NATO a medzinárodnej bezpečnosti. Pravidelne vystupuje na domácich i zahraničných odborných konferenciách. Od roku 2010 pôsobí na Ministerstve zahraničných vecí a európskych záležitostí SR (*Daniel 2022*).

Daniel Šmihula (Denník N)

Diskusia v rámci podujatia 20 rokov v EÚ (Slovenská národná knižnica, ďalej SNK)

Diskusiu moderovala riaditeľka odboru k-Služby SNK Mgr. Zuzana Prachárová. Otázky počas rozhovoru kládla tak, aby účastníci podujatia - študenti Obchodnej akadémie v Martine - získali prehľad o tom, čo je to Európska únia a aké výhody nám prinieslo členstvo v nej, a aby mali možnosť vidieť, ako samotný vstup Slovenska do európskych štruktúr po 20 rokoch vnímajú Iveta Radičová a Daniel Šmihula.

Toto podujatie však nebolo jedinou akciou, ktorú pripravila SNK pri príležitosti výročia vstupu Slovenska do Európskej únie. Po podujatí sa Zuzana Prachárová porozprávala s Ivetou Radičovou a Danielom Šmihulom opäť, aby nahrali podcast na tému Európskej únie a výhod nášho členstva v nej. Daniel Šmihula v rámci podcastu zhodnotil, že vďaka členstvu v Európskej únii máme prístup k veľkému trhu, na ktorý môžeme vyvážať naše produkty, a ktorý nám zabezpečuje prísun produktov, ktoré nevyrobíme. V slovenskom dovoze (80 %) aj vývoze (85 %) dokonca krajiny Európskej únie majú prevahu (Drapáková a Geist 2019). Európska únia nám podľa slov Danie-

la Šmihulu poskytuje aj vysokú mieru bezpečnosti, pretože štáty združené v Európskej únii medzi sebou nevedú vojny, a zároveň Európska únia spolu s NATO poskytuje ochranu štátov pred agresormi mimo európskeho prostredia. Ďalšími výhodami sú možnosť voľného pohybu, cestovania, podnikania či práce v zahraničí a až 80 % našich verejných investícií je financovaných z európskych fondov. Otvorili sa nám tiež možnosti na štúdium v zahraničí. Jedným z najúspešnejších európskych programov je *Erasmus*, ktorý od svojho spustenia v roku 1987 umožnil študovať v zahraničí viac ako trom miliónom Európanov, medzi nimi približne 25 000 Slovákom. Naopak, na Slovensko sa vďaka tomuto programu dostalo 12 500 mladých ľudí z iných európskych krajín (Drapáková a Geist 2019).

Iveta Radičová doplnila, že veľkou výhodou je naše členstvo v eurozóne s jednotnou menou euro. Slovensko oficiálne vstúpilo do eurozóny 1. januára 2009 (*Slovensko* [bez dátumu]). To nám dnes zabezpečuje výhodnejšie obchodovanie v rámci 19 členských krajín tejto zóny a garanciu stability meny. Iveta Radičová tiež spomenula modernizáciu technológií a priemyslu. Za 20 rokov členstva v Európskej únii sme získali 11,7 miliardy eur na rozvoj našej infraštruktúry a investovali tak do ciest, mostov, kanalizácií, vodovodov, zateplovania budov, rekonštrukcií škôl a škôlok.

Obaja následne zhodnotili, že hoci Európska únia poskytuje len príležitosti, nie automatické garancie

na rozvoj, ako členský štát Európskej únie sme na tom výrazne lepšie, ako keby sme boli mimo európskych štruktúr. Skonštatovali tiež, že v súčasnosti patríme medzi najprosperujúcejšie krajiny sveta.

Po vstupe Slovenska do Európskej únie sa otvorili nové možnosti aj v oblasti slovenského knihovníctva. Aj vďaka podpore z eurofondov sa totiž darí obnovovať a rekonštruovať mnohé slovenské knižnice. Čerstvým príkladom je Verejná knižnica Mikuláša Kováča v Banskej Bystrici. V marci tohto roka bola pre svojich čitateľov otvorená po viac ako osemmesačnej rekonštrukcii. Na modernizáciu priestorov a vybavenia získala knižnica viac ako 93-tisíc eur z eurofondov, pričom v knižnici vznikli napríklad malá čítareň a klubovňa, pódium pre podujatia, priestor na komunitné stretávanie a tiež tvorivý priestor pre malých čitateľov. Nakúpili sa aj nové notebooky, tablety a zmodernizovala sa wifi sieť (Eurofondy 2024). Nenávratný finančný príspevok z Európskeho fondu regionálneho rozvoja vo výške viac ako 114-tisíc eur získala aj knižnica v Spišskej Novej Vsi. Vďaka tomu v priebehu roka 2023 nakúpila hygienické zariadenia, informačno-komunikačnú techniku, nábytok, klimatizačné zariadenia či svietidlá (TASR 2024). Okrem podpory z eurofondov sú pre slovenských knihovníkov veľkou výhodou aj možnosti cestovať do zahraničných knižníc, spoznávať ich spôsob fungovania a vzájomne sa so zahraničnými kolegami inšpirovať. Taktiež sa môžu zapájať

aj do medzinárodných projektov, z ktorých získavajú nielen finančné prostriedky, ale najmä cenné skúsenosti a poznatky.

Keďže od začiatku roka 2024 pripravuje SNK v pravidelných intervaloch výstavky kníh a informačných plagátov v priestoroch služieb na rôzne témy, v priebehu mesiaca máj sme takúto výstavku venovali práve téme tohto výročia. Používatelia si tak mohli prečítať základné informácie o tom, ako Európska únia vznikla a ako sa vyvíjala, ako fungujú európske inštitúcie, ako do Európskej únie vstúpila naša krajina a čo nám to prinieslo. Taktiež si mohli pozrieť výber kníh na tému Európskej únie, ktoré sa nachádzajú vo fonde SNK a je možné si ich vypožičať.

Zuzana Prachárová, Iveta Radičová a Daniel Šmihula pred nahrávaním podcastu (SNK)

Výstava v priestoroch služieb SNK (SNK)

ZÁVER

Po realizácii podujatia sme mohli skonštatovať, že napriek náročnosti tejto témy sa nám podarilo dosiahnuť náš cieľ a študentom Obchodnej akadémie v Martine sprostredkovať podstatné informácie zrozumiteľným a zaujímavým spôsobom. Dokazuje to spätná väzba od samotných účastníkov podujatia, v rámci ktorej sa vyjadrili, že podujatie bolo obsahovo zaujímavé a jeho prevedenie splnilo ich očakávania:

„Pani Radičová veľmi pekne zhodnotila fungovanie inštitúcií EÚ žiakom, konštruktívna debata s pánom Šmihulom.“

„Veľmi sa mi [to] páčilo, bola som nadšená, že som mala príležitosť sa zúčastniť.“

„Naučili sme sa veľa nového a zopakovali sme si to, čo sme už vedeli. Prednášajúci dokázali rozprávať zaujímavo.“

„Podujatie splnilo naše očakávania, pokiaľ ide o informácie o EÚ a jej fungovaní. Prekvapila ma živá, miestami až konfrontačná vzájomná diskusia.“

Čo sa týka interview s Ivetou Radičovou a Danielom Šmihulom, priaznivci Podcastu Slovenskej národnej knižnice si ho budú môcť ešte v tomto roku vypočuť na platforme Spotify .

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

Daniel Šmihula. 2022. *Literárny týždenník*. roč. 35, č. 9 – 10.

DRAPÁKOVÁ, Dáša a Radovan GEIST. 2019. *#DataEU: Slovensko a Európska únia v dátach*. Online. Bratislava: EURACTIVE Slovensko. Dostupné na: https://euractiv.sk/wp-content/uploads/sites/8/2020/01/DataEU_Publikacia.pdf. [zobrazené 2024-07-04].

Eurofondy pomáhajú obnovovať kultúrne inštitúcie: Zrekonštruovaná pobočka Verejnej knižnice Mikuláša Kováča už slúži ľuďom. 2024. Ministerstvo investícií, regionálneho rozvoja a informatizácie Slovenskej republiky. Online. 2024-03-21. Dostupné na: <https://mirri.gov.sk/aktuality/cko/eurofondy-pomahaju-obnovovat-kulturne-institutcie-zrekonstruovana-pobočka-verejnej-kniznice-mikulasa-kovaca-uz-sluzi-ludom/>. [zobrazené 2024-07-17].

TASR. 2024. *Knižnicu v Spišskej N. Vsi zmodernizovali vďaka dotácii z eurofondov*. Teraz.sk: Spravodajský portál Tlačovej agentúry Slovenskej republiky. Online. 2024-02-18. Dostupné na: <https://www.teraz.sk/regiony/kniznicu-v-spiskej-n-vsi-zmodernizov/775409-clanok.html>. [zobrazené 2024-07-17].

Paneurópska vysoká škola. © 2024. Online. Dostupné na: <https://www.paneurouni.com/kontakty-masmedii/prof-phdr-iveta-radicova-phd-2/m/>. [zobrazené 2024-06-13].

Slovensko v EÚ. [bez dátumu]. Európska komisia. Online. Dostupné na: https://slovakia.representation.ec.europa.eu/onas/slovensko-v-eu_sk. [zobrazené 2024-06-05].

JÁN KOLLÁR A *SLÁWY DCERA* V LITERÁRNYM MÚZEU SNK

MGR. IGOR VÁLEK

The paper reflects on the exhibition *Sláwy dcera (Daughter of Glory)* organized under the auspices of the Slovak National Library in the Literary Museum in Martin on the occasion of the 200th anniversary of the publication of the poem of the same name by poet, philosopher, Slavologist and evangelical priest Ján Kollár. From the point of view of the national revival, it can be considered one of his most important works, which reflects the ideas of freedom, justice, wisdom and truth that are still relevant today. The exhibition took place from May to September 2024 and included showcases with different editions of the poem, a period replica of a draisine with which Kollár himself had personal experience, as well as fifteen paintings inspired by excerpts of the poem created by the artist Andrea Hellová.

Keywords: personalities, Ján Kollár, *Sláwy dcera*, exhibitions, Literary museum, Slovak National Library, anniversaries

 igor.valek@snk.sk
Slovenská národná knižnica
www.snk.sk

„Sám svobody kdo hoden, svobodu zná vážiťi každou,
ten, kdo do pout jýma otroky, sám je otrok.“

Aj tieto múdre a všepiatné slová, takpovediac poskladané do veršovej podoby, nájdeme vo veľbánsi „apoštola Slovanstva“ Jána Kollára *Sláwy dcera*.

Slovenská národná knižnica a jej Literárne múzeum v Martine pripravili v tomto roku výstavný projekt venovaný práve 200. výročiu vydania rovnomennej básnickej skladby Jána Kollára.

Plagát k výstave *Sláwy dcera*

Ján Kollár (1793 – 1852), významná osobnosť slovenských dejín a národnej kultúry, kľúčová osobnosť slovenského i českého národného obrodzenia, ako aj slovanskej kultúry a literatúry 19. storočia. Do povedomia ľudí svojej doby, ale aj súčasníkov sa zapísal ako mimoriadne všestranná osobnosť. Bol básnikom, prozaikom, filozofom, slavistom, zberateľom ľudovej slovesnosti a jazykovedcom, ale aj evanjelickým kňazom, kazateľom, univerzitným profesorom slovanskej archeológie na Viedenskej univerzite. Na literárnom poli vytvoril nezabudnuteľné dielo naplnené básnický-

mi zbierkami, memoárovou a cestopisnou literatúrou, teoretickými spismi z oblasti slovanskej archeológie, histórie a jazykovedy, náboženskou spisbou, zbierkami ľudovej slovesnosti, prácami o slovanskej vzájomnosti. Práve široko koncipovanú myšlienku slovanskej vzájomnosti, prelínajúcu sa celým Kollárovým tak životom, ako aj jeho vedeckým, kultúrnym a umeleckým pôsobením, možno označiť za východiskovú myšlienku jeho politickej a najmä kultúrnej koncepcie. Patrila k jednej zo základných ciest, po ktorých sa vydal proces slovenského národného obrodzenia. Najväčší dosah na aktivizáciu národnoobrodeneckého hnutia slovanských národov zaznamenala jeho básnická skladba *Sláwy dcera*, ktorá zaujíma významné miesto v slovenskej i slovanskej literatúre a začleňuje sa do širšieho kontextu európskej literatúry a kultúry ad hoc.

Obdobie, v ktorom Ján Kollár písal svoje vrcholné básnické dielo, nazývame jarou národov, prebúdzania sa moderných národov do veku slobody, spravodlivosti, pravdy, lásky, ľudskosti a humanity. Práve myš-

Výtvarníčka Andrea Hellová pri jednom zo svojich obrazov (Michal Lašut)

lienky slobody, morálky, pravdy, dobra, krásy, ale aj spravodlivosti, múdrosti či rozumnosti a univerzalizmu – rezonujúce nielen v *Slávy dcere*, ale v celom Kollárovom diele –, sú aj po dvesto rokoch stále aktuálne. V súčasnosti možno ešte aktuálnejšie. Výstava k 200. výročiu prvého vydania básnickej skladby aktualizuje myšlienkové dedičstvo Jána Kollára. Prepojenie nadčasových myšlienok vybraných textov zo zbierky *Slávy dcera* s ich moderným prebásnením Lubomírom Feldekom do zbierky *Dcéra Slávy* (Perfekt, 2018), ako aj s výtvarným stvárnením v podaní talentovanej výtvarníčky Andrey Hellovej (2024), vytvára esteticky silný ideový a vizuálny celok.

Mladá talentovaná výtvarníčka je absolventkou Súkromnej školy umeleckého priemyslu v Žiline a aktuálne študentkou Akadémie umení v Banskej Bystrici, kde študuje maľbu a grafiku. Venuje sa portrétnej tvorbe, zátišiam, krajino-malbe, voľným kópiám starých majstrov, ilustráciám, grafike, komornej plastike a i. Už tento „násvit“ na široký diapazón zobrazených tém i používaných techník mladej umelkyne napovedá, že výtvarná výpoveď, takpovediac *ad hoc*, je nevyhnutnou súčasťou nielen jej komunikácie (so sebou i so svetom), ale aj samotnej existencie jej samotnej, osobného bytia. Andrea Hellová je, teda tvorí, tvorí, teda je... Dajme slovo jej pedagógovi, kurátorovi jej výstav a spriaznenej umeleckej duši, akademickému maliarovi Stanovi Lajdovi, ktorý o výtvarníčke povedal aj toto: „Hellová od nevelkých kresieb, akvarelov, pastelov a maliieb prešla odvážne k omnoho väčším a náročnejším kompozíciám. Pomocou premyslenej

Obraz výtvarníčky Andrey Hellovej inšpirovaný *Slávy dcerou*

reči symbolov a kultivovanej farebnosti sa zaoberá najmä vzájomnými medziludskými vzťahmi a človekom ako súčasťou harmónie s prírodou... Hľadá svetlo, dobro, lásku v nás, k sebe samotným i k druhým. Snaží sa nastaviť zrkadlo. Napriek svojej mladosti nám ukazuje cestu k šťastiu, k hlbokému citu, k pochopeniu zmyslu života, ako aj k vzťahu k univerzu. Nadčasové témy, názorové hodnoty, sonda do psychiky postáv, ktoré akoby žili svoj život v jej obrazoch...“.

V nadväznosti na uvedené a v súvislosti s Hellovej životným aj tvorivým nastavením a jej unikátnym

Výstava *Slávy dcera* (Michal Lašut)

pohľadom na vybrané Kollárove sonety zo skladby *Slávy dcera* sa natíska to známe Poničanovské, senzualistické a vitalistické: „Som, myslím, cítim a vidím, milujem všetko, len temno nenávidím.“ V tomto sú si Kollár a Hellová veľmi blízki. Básnik vďaka láske k žene a k národu stvoril neprepočiteľnú poéziu a výtvarníčka neprehliadnuteľné obrazy, oslavujúce svetlo vo všetkých podobách. Alebo, ako píše Lajda: „...neváhajme a vojdime s čistým srdcom a pokorou do sveta vyváženosti a tichého zamyslenia, úcty, citu a lásky jedného k druhému, nech sme kto sme, každý tam môže byť lepší a šťastnejší. Staňme sa súčasťou sna o krajšom a plnohodnotnejšom živote... A pokúsme sa ho premeniť, podobne ako Andrea, v realitu.“ No a pokúsme sa precítiť stále živý a zmysluplný odkaz uložený do myšlienok *Slávy dcery* Jána Kollára, dodáva za celý kolektív tvorcov výstavného projektu autor týchto riadkov. Kolekciu 15 obrazov doplnili vo výstave veľkoformátové textové bannery, vitríny s vydaniaми Kollárovej básnickej zbierky, inonárodné knižné jednotliviny, archívne a múzejné predmety z jedinečného zbierkového fondu Slovenskej národnej knižnice. Zaujímavosťou výstavy bola dobová replika dreziny (bicykla), nazvanej podľa svojho vynálezcu Karla Dreisa von Sauerbronn. Opis dreziny a vlastnú skúsenosť s ňou poeticky stvárnil

Katalóg k výstavnému projektu *Slávy dcera*

Kollár vo svojej básnickej skladbe a nájdete ho aj v sprievodnom katalógu, ktorý je súčasťou výstavného projektu *Slávy dcera*.

Dielo Jána Kollára zostáva živým prameňom poučenia z minulosti a inšpiratívnym odkazom aj pre súčasnosť a ľudí 21. storočia. Odkazom na zodpovedné zamyslenie sa nad koreňmi, tradíciami, dnešným svetom, ale aj nad sebou a nad individuálnou aj spoločnou cestou popri súčasnosti do budúcnosti. K naznačeniu všetkého uvedeného a dosiahnutiu pozitívnych

cieľov smeroval výstavný projekt SNK *Slávy dcera* v priestoroch Literárneho múzea SNK v Martine (historicky prvá budova Matice slovenskej).

Obdobie, v ktorom žil Ján Kollár, možno symbolicky označiť ako obdobie medzi dvomi revolúciami. „*Sloboda, rovnosť, bratstvo*“ – tri obyčajné slová tvoriace jedno revolučné heslo, ktoré dokázalo vyburcovať francúzsky ľud k zvrhnutiu nenávideného panovníka – symbolu starého sveta –, zaviali začiatkom 19. storočia do strednej Európy idey humanizmu, demokracie a národnej slobody. V období formovania novej občianskej spoločnosti sa ich vyznávanie, zdôrazňovanie a hlásanie v národnoemancipačnom procese stalo príznačnou črtou, najmä v živote a hnutiach neslobodných národov, vystavených stupňujúcemu sa nacionálnemu, sociálnemu a kultúrnemu útlaku. Tri obyčajné slová sa stali dôležitou morálnou oporou i zbraňou národnoobraných bojov a emancipačných snažení v období pred revolučným rokom 1848. Spoluvorcom a súputníkom týchto procesov a javov bol aj Ján Kollár. Básnik, vedec, pedagóg, publicista, prekladateľ, kazateľ. Osobnosť, iniciátor, priekopník, mysliteľ. Humanista a slovanský patriot. Ideológ všeslovanskej jednoty a národného hnutia. Ako píše v sprievodnom katalógu jeden z kurátorov výstavného projektu Pavol Máťuš, „...v dejinách každého národa bývajú obdobia, ktoré v kontexte národného vývinu možno označovať ako kľúčové. Za také obdobie v slovenských dejinách považujeme proces národného obrodovania. Je priam symbolické, že práve začiatky národnoobrodeneckých úsilí reprezentuje trojica veľkých mužov tohto národa: Kollár, Šafárik, Hollý a ich završenie iná významná trojica: Štúr, Hurban a Hodža. Bez prvých by nemohlo byť druhých, bez jednoty i sporov oboch generácií národného obrodovania, ktoré obe generácie predstavujú, by nemohlo byť celistvej platformy národného programu. Bez myšlienok „otcov“ a „synov“ by nebolo jednoty v národnom programe a ani jeho realizácie. Práve myšlienka slovanskej vzájomnosti, ktorá sa prelína celým Kollárovým životom, jeho vedeckým, kultúrnym a umeleckým pôsobením, ktorú možno označiť za východiskovú myšlienku Kollárovej politickej a kultúrnej koncepcie, patrila k jednej zo základných ciest, po ktorých sa vydal proces slovenského národného obrodovania.“ Je to tak, dve generácie „otcov a synov“ predstavujú dve dôležité, ale kvalitatívne odlišné etapy slovenského národnoobrodeneckého a emancipačného hnutia.

MOHLO BY VÁS ZAUJÍMAŤ...

Literárne múzeum SNK ponúka možnosť zakúpiť si reprodukcie obrazov predstavujúce výtvarné stvárnenia vybraných veršov zo zbierky *Slávy dcera* od Jána Kollára.

Obrazy, ktorých autorkou je talentovaná výtvarníčka Andrea Hellová, boli súčasťou výstavy pri príležitosti 200. výročia prvého vydania zbierky.

Reprodukcie obrazov je možné zakúpiť na výpožičnom pulte Slovenskej národnej knižnice a v jej Literárnom múzeu.

Slovenská národná knižnica
Nám. J. C. Hronského 1
036 01 Martin

Literárne múzeum
M. R. Štefánika 11
036 01 Martin

VZDELÁVANIE PROSTREDNÍCTVOM NETRADIČNÝCH PODUJATÍ V ŠKOLSKOM ROKU 2023/2024

Knižnica Antona Bernoláka v Nových Zámkoch – Anton Bernolák Könyvtár, Érsekújvár pokračovala aj v školskom roku 2023/2024 v úspešnej spolupráci so školami na území mesta s cieľom pripraviť desiatky podujatí v slovenskom a maďarskom jazyku. V uplynulom školskom roku bolo v knižnici zaregistrovaných viac ako 1 700 žiakov do 15 rokov, ktorí si vypožičali takmer 45 tisíc výpožičiek. Knižnica zorganizovala pre deti z materských škôl, žiakov základných škôl a študentov stredných škôl viac ako 350 workshopov, besied, kolektívnych prehliadok výstav a podujatí z literatúry, dejepisu, zemepisu, náuky o spoločnosti a mediálnej výchovy. Pre žiakov a študentov pripravila knižnica viacero zaujímavých besied a workshopov s uznávanými spisovateľmi, ilustrátormi a umelcami. Žiačky a študentky sa v knižnici stretávali aj v Literárnom klube pre mladých Puella a v Klube kreatívnej tvorby.

„Sme presvedčení o tom, že knižnica má podporovať a dopĺňať výchovno-vzdelávací proces školy, zvyšovať čitateľskú gramotnosť a komunikačné schopnosti žiakov, kultivovať vkus, a tým sa podieľať na formovaní mladej generácie. Aj preto sa snažíme ponúknuť každej vekovej kategórii to, čo potrebuje. Pre deti z materských škôl pripravila knižnica v tomto školskom roku už po 15-krát prehliadku v prednese poézie *Mám básničku na jazýčku (Ajkamról versem szól)* a prehliadku talentu s názvom *Ukáž, čo vieš – Ki? Mit? Tud?* Pre žiakov 1.– 4. ročníka základných škôl pravidelne pripravujeme literárne podujatia, vďaka ktorým deti spoznajú zaujímavých autorov a ich diela. Pre starších žiakov a študentov stredných škôl ponúkame okrem podujatí z literatúry aj prednášky z mediálnej výchovy o bezpečnom používaní internetu, nástrahách sociálnych sietí, hoaxoch a dezinformáciách v médiách. Nezabúdame ani na žiakov so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami, s ktorými naše knihovníčky pracujú hravou formou,“ povedala riaditeľka knižnice Ing. Helena Bohátová, PhD.

Novinkou knižnice v školskom roku 2023/2024 bola prezentácia úspešných Novozámčanov. Vďaka týmto besedám spoznali žiaci a študenti predsedníčku Študentskej rady vysokých škôl a delegátku SR pre Európsky dialóg s mládežou 2020/2021 Zuzanu Hozlárovú, autora urban fantasy literatúry Jozefa Mikloviča, autora vojnového príbehu Nových Zámok Mareka Hudeca, autora *Nerozprávok pre deti* Dávida Hamrana a cestovateľa, blogera a turistického sprievodcu Ladislava Baráka.

Knižnica sa zamerala aj na predstavovanie novozámockého športu. Návštevníci knižnice mali možnosť spoznať históriu a úspechy Atletického klubu v Nových Zámkoch a Detskej a mládežníckej atletiky, pôsobiacej pri Atletickom clube v Nových Zámkoch, Školy bojových umení Tomas Bilishich Martial Arts Academy a ženského futbalového klubu FC UNION Nové Zámky Womens Soccer Club.

„Okrem etablovaných podujatí, ako Rozprávková streda s vílou Knihomilou, Podvečer s Andersenom, Týždeň ľudovej rozprávky, tvorivé dielne pre deti a rodičov, sme sa zamerali aj na netradičné literárne podujatia. Vďaka nim mohli dve triedy zažiť dobrodružstvá v magickom svete Harryho Pottera. Na podujatí sa deti zmenili na čarodejníckych učňov, ktorí na dobrodružnej ceste po oddeleniach knižnice zbierali body, bojovali s nebezpečným pavúkom, hľadali indicie a svoje vedomosti o čarodejníckom svete preukázali v súťažných úlohách. Veríme, že aj takouto hravou formou inšpirujeme deti k čítaniu a pravidelným návštevám knižnice,“ doplnila riaditeľka knižnice Ing. Helena Bohátová, PhD.

V školskom roku 2023/2024 vyhlásila knižnica pre žiakov a študentov aj dve literárne súťaže, a to druhý ročník regionálnej literárnej súťaže *S knihou do neznáma* a druhý ročník celoslovenskej autorskej súťaže *Jurík očami mladých*.

Pre žiakov základných škôl zorganizovala knižnica počas tohto školského roka zaujímavé stretnutia s významnými tvorcami literatúry, ako napr. s ilustrátormi Hedvigou Gutierrez, Jurajom Martiškom či autormi Gabrielou Futovou, Kristínou Baluchovou, Beatou Thiam Mészárosovou, Stanislavom Repaským a Braňom Jobusom. Žiaci sa zúčastnili aj na dvoch workshopoch s Miroslavou Biznárovou, vďaka ktorým prežili do-

brodružstvo v tajomnom lese Roalda Dahla. Pre študentov stredných škôl pripravila knižnica besedy s autormi Kristínou Ježovičovou, Adrianou Bolyovou, Linou Frankovou, Marekom Hudecom, Miroslavom Regitkom a Veronikou Homolovou Tóthovou, ktorá vo svojich knihách a dokumentoch zaznamenáva osudy ľudí preživších koncentračné tábory alebo komunistické prenasledovanie.

Knižnica v školskom roku 2023/2024 už druhýkrát zorganizovala pre žiakov a študentov workshopy s odborníčkou v oblasti prevencie rizikového správania mladých doc. Ingrid Hupkovou, ktorá sa s nimi rozprávala na témy rizikového správania mládeže, látkových a nelátkových závislostí, alkoholu a legálnych drog a psychohygieny. V rámci Dní európskeho kultúrneho dedičstva pripravila knižnica besedu s historikom a spisovateľom Miroslavom Eliášom, ktorý stredoškólakom priblížil tému obnovy hradov a zámkov na Slovensku. Pri príležitosti Svetového dňa zvierat pripravila knižnica pre žiakov besedu s dobrovoľníčkou zo Slovenskej aliancie ochrancov zvierat, ktorá žiakom priblížila dobrovoľnícku prácu.

Besedy s Gabrielou Futovou, Kristínou Baluchovou, Beatou Thiam Mészárosou, Stanislavom Repaským, Braňom Jobusom, Dávidom Hamranom, Kristínou Ježovičovou, Adrianou Bolyovou, Linou Frankovou, Marekom Hudecom, Jozefom Miklovičom, Miroslavom Regitkom, Veronikou Homolovou Tóthovou a Miroslavom Eliášom, ako aj workshopy s Hedvigou Gutierrez, Miroslavou Biznárovou, Ingrid Hupkovou a Jurajom Martiškom podporil z verejných zdrojov Fond na podporu umenia.

Knižnica Antona Bernoláka v Nových Zámkoch – Anton Bernolák Könyvtár, Érsekújvár

KNIHOVNOU ROKU 2024 SE STALA MÍSTNÍ KNIHOVNA V HODICÍCH

Praha, Klementinum: *Knihovnou roku 2024* je Místní knihovna v Hodicích. Městská knihovna Chodov si odnesla cenu za realizaci odvážného a inovativního konceptu samoobslužné komunitní knihovny a *Městskou knihovnou roku 2024* se stala Městská knihovna T. G. Masaryka Šumperk. Ocenění **MARK** pro mladé knihovníky převzal Bc. Michal Jokeš z Městské knihovny v Praze. Ceny byly slavnostně předány 10. října 2024 v Zrcadlové kapli v Klementinu, sídle Národní knihovny ČR.

Ocenění Knihovna roku uděluje Ministerstvo kultury ČR ve dvou kategoriích, a to v kategorii A: Základní knihovna a B: Významný počin v oblasti poskytování veřejných knihovnických a informačních služeb. V kategorii *Základní knihovna* bylo v roce 2024 nominováno 14 knihoven, přičemž jako vítěznou vybrala porota **Místní knihovnu v Hodicích**. Dalším dvěma knihovnám byl udělen v této kategorii diplom, a to **Místní knihovně Ořechov** a **Místní knihovně v Bohdíkove**.

Na významný informační počin bylo nominováno 12 knihoven. Porota vybrala jednoho vítěze a udělila jeden diplom. Vítězem této kategorie se stala **Městská knihovna Chodov** za realizaci odvážného a inovativního konceptu samoobslužné komunitní knihovny. Diplom převzala **Městská knihovna Nymburk** za organizaci mezinárodní odborné konference *Bohumil Hrabal neidylický: Přehlížené a ukryté aspekty jeho díla*. Oceněným osobně blahopřál ministr kultury Mgr. Martin Baxa: „Blahopřeji všem oceněným a mezi nimi především zástupcům Místní knihovny v Hodicích, knihovny roku 2024. Jsou to knihovny v regionech, které často slouží jako středobody kulturního i občanského života. Dnešní den dokazuje skvělou práci českých knihovnic a knihovníků, kteří originálně a obratně přistupují k novým trendům a potřebám čtenářů. Díky za to, velmi si jejich práce vážím.“

Předána byly také cena **Městská knihovna roku 2024**, kterou vyhlašuje Svaz knihovníků a informačních pracovníků ČR (SKIP) a zaštiťuje Svaz měst a obcí ČR. Na toto ocenění bylo nominováno deset knihoven, z nichž porota vybrala tři vítězné. První cenu převzali zástupci **Městské knihovny T. G. Masaryka Šumperk**, druhé místo obsadila **Regionální knihovna Karviná** a třetí místo získala **Městská knihovna Rožnov pod Radhoštěm**.

Každoročně se při příležitosti vyhlášení Knihovny roku také uděluje ocenění **MARK** (Mladá/mladý, moudrá/moudrý, aktivní, atraktivní, rozkvétající, rozumná/rozumný, knihovnice/knihovník). Letos se držitelem ocenění **MARK** stal Bc. Michal Jokeš z **Městské knihovny v Praze**. Záštitu nad cenou **MARK** převzalo Sdružení místních samospráv.

„Letošní nositel ceny **MARK** je již 15. v pořadí. Snahou managementu knihoven je získávat mladé kolegyně a kolegy, kteří přinesou dobré nápady, nové metody práce, žádoucí změny i nadšení a elán do knihoven. Práce sama mladé lidi, kteří si tuto profesi vybrali, většinou baví, řada z nich si pochvaluje kreativní prostředí, možnost osobního rozvoje a seberealizace, zajímavý kontakt s veřejností, práci s ICT i mezinárodní kontakty. Získávat ale mladé do organizací veřejné služby, jimiž knihovny jsou, není právě snadné, a ještě obtížnější je udržet si je. SKIP chce každoročně tyto mladé knihovnice a knihovníky zviditelnit a ocenit jejich práci,“ dodává Roman Giebisch, předseda Svazu knihovníků a informačních pracovníků.

Kompletní nominace a medailonky k nominovaným a oceněným knihovnám najdete v online publikaci *Knihovna roku 2024 a další knihovnická ocenění*.

KNIHOVNA ROKU 2024

Vítěz Knihovna roku 2024

Místní knihovna v Hodicích

Knihovnice: Bc. Ivana Kalinová

Knihovna sídlí v nově zrekonstruované budově multifunkčního Obecního domu uprostřed hodické návsi. Obecní dům je bezbariérový a nachází se v blízkosti dětského hřiště a rybníka. Knihovna má ve svém fondu širokou škálu dokumentů, od tradičních knih a časopisů přes společenské hry a audioknihy až po e-knihy a e-audioknihy. Konají se zde různé aktivity, jako jsou velikonoční a vánoční kreativní dílničky, besedy pro seniory, a knihovna organizuje také zájezdy do divadel. Děti místní základní i mateřské školy a školní družiny knihovnu pravidelně během školního roku navštěvují. Knihovna dlouhodobě spolupracuje při realizaci příměstských táborů. Velmi oblíbené jsou také dílničky pro rodiče s dětmi, kde nejen společně tvoří, ale také se dozvídají informace o knižních novinkách. Pozitivní ohlas získala prázdninová soutěž *Tajemné Hodice*, která navazuje na aktivity se školními dětmi a má za cíl lépe poznat vlastní obec. Paní knihovnice aktivně sleduje trendy v oblasti knihovnictví, neustále se vzdělává a vytváří tak moderní a funkční knihovnu s pestrou nabídkou služeb. Aktivity Místní knihovny v Hodicích byly oceněny v soutěži *Vesnice roku 2024*, kdy knihovna získala diplom *Vesnická knihovna Kraje Vysočina*.

ZVLÁŠTNÍ OCENĚNÍ MINISTERSTVA KULTURY ČR

Místní knihovna Ořechov

Knihovnice: Michaela Korvasová, DiS

Místní knihovna Ořechov obdržela v soutěži *Vesnice roku 2024* diplom *Vesnická knihovna Zlínského kraje*. Je neprofesionální knihovnou, která svým návštěvníkům nabízí moderní a příjemné prostory. Dbá na aktuálnost knihovního fondu, který je pravidelně doplňován. Kromě knižních titulů nabízí také stolní hry, logopedické kufříky, časopisy a nově i e-knihy. Díky aktivnímu přístupu Michaely Korvasové je knihovna místem setkávání pro všechny generace. Pravidelně pořádá akce pro veřejnost, jako je například *Noc s Andersenem*, pasování prvňáčků

na čtenáře nebo *Babičky čtou dětem*. Knihovna se také zapojila do projektu Mravenčí chůvy *Pročtené léto*. Spolupracuje s místní mateřskou a základní školou, pro které připravuje čtenářské besedy. Od roku 2023 se účastní projektu *S knížkou do života (Bookstart)*. Oblíbené jsou tematické venkovní naučné stezky, které dětem přibližují lidové tradice a místo, kde žijí. V knihovně se pravidelně schází *Čtenářský klub o páté* i senioři. Populární jsou tvořivé dílničky a besedy (cestopisné, s regionální tematikou, autorská čtení). Vynikající je spolupráce a podpora obecního úřadu, který o knihovnu pečuje a chápe její důležitou a nezastupitelnou funkci v místě.

Místní knihovna v Bohdíkově

Knihovnice: Ing. Šárka Kobzová

Místní knihovna v Bohdíkově nedávno prošla rekonstrukcí. Kromě nového technického vybavení byla otevřena malá terasa s posezením, tzv. letní čítárnou, kterou mohou čtenáři využívat během pěkných dnů. Paní knihovnice pečlivě plánuje aktivity pro všechny věkové skupiny. Pro dospělé návštěvníky pořádá besedy na různá témata, přednášky a autorská čtení. Zajímavou akcí je *K smrti dobrý kafe*, kde účastníci diskutují o smrti, doprovázení a rozloučení. V rámci komunitních akcí se pravidelně koná společné háčkování s názvem *Máme to na háčku* a výrobky z těchto setkání jsou věnovány novorozeneckému oddělení Nemocnice Šumperk. Knihovna také úzce spolupracuje s místní mateřskou a základní školou, pořádá besedy o knihách a tvořivé dílny pro děti. Pravidelně se zapojuje do celostátních projektů, jako jsou *Už jsem čtenář – Knížka pro prvňáčka* a *Noc s Andersenem*. Během letních prázdnin nabízí každý týden odpoledne s deskovými hrami a pořádá příměstský tábor.

VÝZNAMNÝ POČIN V OBLASTI POSKYTOVÁNÍ VEŘEJNÝCH KNIHOVNICKÝCH A INFORMAČNÍCH SLUŽEB

Vítězný projekt

Městská knihovna Chodov

Chodovská knihovna se po dlouhých letech dočkala nového sídla, které představuje důstojné prostory pro již tradičně rozvinutý programový systém aktivit pro všechny občany města. Kromě klasických knihovnických služeb a vzdělávacích a kulturních programů pro obyvatele Chodova přistoupila knihovna i k několika inovacím. Knihovna je první městskou knihovnou v Česku, která umožňuje svým pravidelným čtenářům bezobslužný provoz mimo výpůjční dobu. Součástí knihovny je sociálně terapeutická dílna, výcvikové středisko denního stacionáře Mateřídouška. Vzdělávací a kulturní programy nabízí knihovna pro všechny věkové kategorie a paleta je velmi široká. Z poslední doby lze jmenovat velmi úspěšnou *Akademii volného času, Festival umění a kreativity ve vzdělávání, Týden mozku, Pochod pro mozek* a další. Městská knihovna, umístěná v rekonstruovaném objektu bývalé výroby knedlíků, má pro služby knihovny skvělou polohu. Nachází se v blízkosti autobusového nádraží, polikliniky a nákupního střediska, na pomezí historické a sídlištní části Chodova, navíc v bezprostřední blízkosti městského parku a komunitní zahrádky.

Zvláštní ocenění

Městská knihovna Nymburk

Městská knihovna Nymburk zorganizovala a zaštitila v průběhu března až května 2024 sérii aktivit připomínajících 110. výročí narození spisovatele Bohumila Hrabala, jejichž vyvrcholením byla mezinárodní odborná konference *Bohumil Hrabal neidylický* (25. – 27. 4. 2024). V kontextu připomínky spisovatelova výročí šlo o největší a organizačně nejsložitější akci určenou jak pro odbornou, tak pro laickou veřejnost konanou na území České republiky. Tým knihovny předvedl mimořádné osobní nasazení, postaral se o hladkou organizaci i vysokou odbornou úroveň konference. Knihovna zároveň využila výročí k umnému propojení a zapo-

jení kulturních institucí, škol, dramatických kroužků, soukromých subjektů i aktivních obyvatel v Nymburku a okolí, a ukázala tak schopnost knihovny spojovat a fungovat jako platforma živé komunity. S jistou mírou nadsázky lze říct, že knihovna přispěla k tomu, že po téměř celé jaro Nymburk žil Hrabalem. Hrabalovský program přitom nabízel různá zaměření a žánry a prostor dostaly i kreativní způsoby uchopení Hrabalova odkazu, k němuž patřila také originální venkovní hra *Procházka s Hrabalem* vytvořená studenty gymnázia.

MĚSTSKÁ KNIHOVNA ROKU 2024

1. místo

Městská knihovna T. G. Masaryka Šumperk

Mgr. Kamila Šeligová, ředitelka

Po mnoha stěhováních našla knihovna své současné sídlo – po uprázdění budovy Masarykovy školy byla v roce 2016 zahájena rekonstrukce a 1. 9. 2018 proběhlo slavnostní otevření knihovny v nových prostorách. V témže roce v říjnu byla slavnostně odhalena Lavička Václava Havla. Knihovna kromě základních knihovnických a informačních služeb zajišťuje také kulturní, vzdělávací a společenské akce pro všechny věkové skupiny nejen města Šumperka, ale také pro knihovny svého regionu. Akce jsou pořádány zejména na podporu čtenářství, propagaci regionálních tvůrců a komunitní spolupráci obyvatel. Kromě celostátních akcí knihovna pořádá vlastní jedinečné akce – podzimní literární a filmový festival *Město čte knihu*, letní literární festival *Knih v lázni*, vzdělávací semináře a cykly přednášek, autorská čtení a besedy, koncerty i výstavy. Součástí knihovny je Dvorek, kde probíhají venkovní akce, koncerty a setkávání. Knihovna svými aktivitami zviditelňuje i historii místa a spolupracuje také s Pamětí národa. Spolupráce knihovny a škol je samozřejmostí – od nejnižšího věku až po střední školy. Kromě toho se knihovna věnuje také handicapovaným spoluobčanům, úzce spolupracuje s Centrem sociálních služeb Pomněnka a Svazem nevidomých a slabozrakých. Přeshraniční spolupráce s polskými knihovnami v Nyse a Glucholazech je založena na každoroční výměně kulturních akcí.

2. místo

Regionální knihovna Karviná

Mgr. Markéta Kukrechtová, ředitelka

Regionální knihovna Karviná poskytuje knihovnické a informační služby díky ústřední knihovně a síti poboček v městských částech, a to i lázeňským hostům a návštěvníkům města. Součástí knihovny je Městské informační centrum s antikvariátem a Filmový klub, který přináší výběr kvalitních filmů. Výstavy a vernisáže umělců a výtvarníků probíhají v Galerii města Karviné, která je také organizační složkou knihovny. Bohatá je kulturní i vzdělávací činnost knihovny. Organizuje celostátní knihovnický seminář *Profese knihovník*, vzdělává zaměstnance svého regionu, spolupracuje s českými i polskými školami a organizacemi. Každoročně organizuje *Kněžní jarmark*, výtvarný plenér, charitativní akce, setkávání s osobnostmi, koncerty vážné i populární hudby. Knihovna vydává vlastní časopis *Sova*. Zaměřuje se na digitální i mediální gramotnost, kurzy trénování paměti, nabízí programy jak pro českou, tak i polskou komunitu. Knihovna se zapojuje nejen do celostátních a přeshraničních akcí, ale také do projektů a aktivit města – při knihovně se schází Mládežnická rada Karviné. Mnohé z těchto akcí jsou realizovány díky vícezdrojovému financování. Vedení knihovny se cíleně zaměřuje i na zaměstnance, a to zaváděním pracovního wellbeingu. V rámci dobrovolnických projektů Evropského sboru solidarity je karvinská knihovna jediná v ČR, která získala **Quality Label** – pečeť kvality.

3. místo

Městská knihovna Rožnov pod Radhoštěm

Bc. Pavel Zajíc, ředitel

Městská knihovna Rožnov pod Radhoštěm se v roce 2023 dočkala rekonstrukce a rozšíření prostor knihovny. Výsledkem je knihovna, která splňuje vysoké estetické a energetické nároky, má moderní koncept svého uspořádání a reaguje na trendy, kterými se současné knihovnictví ubírá. Knihovna se dlouhodobě věnuje rozvoji svých komunitních aktivit. Uspokojuje informační, vzdělávací, volnočasové a čtenářské potřeby obyvatel a komunit ve městě. Vedle celé šíře klasických knihovnických služeb nabízí také bohatý kulturní a vzdělávací program. Je knihovnou, která umí pracovat s nejzranitelnější skupinou – se seniory. V rámci projektu *Město v mé paměti* byla vytvořena mapa paměti města, v ediční řadě *Malé tisky* knihovna vydává publikace k poznání jeho historie. Městská knihovna Rožnov pod Radhoštěm se zaměřuje na práci s dětmi i jejich rodiči. Naplňuje koncept informačního vzdělávání uživatelů napříč základním školstvím, vedle něj probíhá samostatný koncept získávání a prohlubování čtenářské gramotnosti pro všechna školská zařízení ve městě. Akce jako *Pašerácké stezky*, *Podzimní putování s broučky*, *Večerníčky u Spoláku* a další přitahují do knihovny stále více návštěvníků. Komunitní činnost, kterou knihovna vykonává, je důležitou a dnes již neoddelitelnou součástí práce knihovny. To vše při zachování vysoké úrovně poskytovaných standardních knihovnických služeb.

CENA MARK

Bc. Michal Jokeš

Městská knihovna v Praze

V Městské knihovně v Praze pracuje Michal Jokeš od roku 2019 jako vedoucí nově zřízené řemeslné dílny DOK16, která se stala základem současné sítě kreativních center knihovny. Díky jeho podnětům byla dílna vybavena, zprovozněna a pro veřejnost otevřena na jaře 2020. V Praze tak vznikl jedinečný prostor, který nabízí nové služby knihoven pro 21. století. DOK16 je významný ve své komunitní roli, kdy propojuje nejen uživatele, kteří se od sebe vzájemně učí a pomáhají si, ale také vzdělávací instituce. Je místem řady přednášek a workshopů. Velkou zásluhou Michala Jokeše je vytváření nových partnerství v rámci pražského i celorepublikového maker hnutí.

K atraktivitě dílny DOK16 přispívá i řada akcí, u jejichž zrodu stál a je jejich hlavním organizátorem. V roce 2023 se mu podařilo vyjednat jako sezónní aktivitu biblioloď – první pražskou kniholoď kotvící naproti dílně DOK16. Řemeslná dílna se stala cílem tuzemských a zahraničních exkurzí. Dlouhodobě úzké profesní kontakty udržuje s pracovníky fablabu bratislavského Centra vedecko-technických informací SR. Pod vedením Michala Jokeše vznikla v roce 2023 koncepce zamýšleného polytechnického vzdělávacího prostoru Městské knihovny v Praze i celková koncepce rozvoje kreativních center knihovny. Své zkušenosti Michal Jokeš předává na konferencích po celé ČR.

Mgr. Martina Košanová

Tisková mluvčí Národní knihovny ČR

Nová webová stránka časopisu **KNIŽNICA** *The Library*

Časopis **Knižnica** je odteraz uverejňovaný na novej webovej stránke, kde okrem aktuálneho čísla nájdete aj:

- archív čísel z rokov 2020 – 2024, s odkazom na staršie čísla časopisu;
- pokyny autorom vrátane termínov redakčných uzávierok;
- informácie týkajúce sa recenzného procesu a uverejňovania recenzovaných článkov;
- informácie o redakcii vrátane kontaktných údajov.

Nová webová stránka je dostupná na adrese <https://casopiskniznica.snk.sk/>.

The new website of **The Library journal**

From now on, The Library journal is available on the new website, where, in addition to the current issue, you will also find:

- archive of issues from 2020 – 2024, with a link to older issues of the journal;
- publishing guidelines, including editorial deadlines;
- information about the review process and about articles for peer review;
- information about editors, including contact details.

The new website is available at <https://casopiskniznica.snk.sk/en/>.

